

Κοινωνική Επιστήμη και Σχέδια Ανατροφής (Parenting Plans), για Μικρά Παιδιά: Μια Αναφορά Γενικής Συναίνεσης

Richard A. Warshak

University of Texas Southwestern Medical Center,

με την έγκριση των ερευνητών και επαγγελματιών που καταγράφονται στο
 Παράρτημα

Δυο κεντρικά θέματα που εγείρονται σε αυτό το άρθρο είναι η έκταση χρόνου που θα πρέπει να περνούν τα μικρά παιδιά με κάθε γονέα, στην πρωταρχική φροντίδα του ενός γονέα ή μοιρασμένα ισομερώς μεταξύ των δυο γονέων, και αν τα παιδιά μικρότερα της ηλικίας των 4 ετών πρέπει να κοιμούνται στο ίδιο σπίτι κάθε βράδυ ή να διανυκτερεύουν στα σπίτια και των δυο γονέων. Με μία ευρεία συναίνεση αναγνωρισμένοι ερευνητές και επαγγελματίες συμφωνούν ότι, υπό φυσιολογικές συνθήκες, η επιστημονική έρευνα με αποδείξεις υποστηρίζει την εναλλασσόμενη κατοικία για παιδιά κάτω των τεσσάρων ετών που οι γονείς τους έχουν χωρίσει και ζουν χωριστά. Λόγω του πολύ καλά τεκμηριωμένου ευάλωτου των σχέσεων πατέρα-παιδιού στις περιπτώσεις των άγαμων ή διαζευγμένων γονέων, οι μελέτες που αναγνωρίζουν τη διανυκτέρευση ως προστατευτικό παράγοντα που σχετίζεται με την αυξημένη πατρική αφοσίωση στην ανατροφή των παιδιών και τη μειωμένη συχνότητα πατρικής παραίτησης από τον ρόλο, καθώς και η απουσία μελετών που ν' αποδεικνύουν οποιοδήποτε σαφή κίνδυνο από τη διανυκτέρευση, ο νομοθέτης και τα κέντρα λήψης αποφάσεων πρέπει να αναγνωρίσουν ότι η στέρηση των μικρών παιδιών από τη διανυκτέρευση με τους πατέρες τους μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ποιότητα των εξελισσόμενων σχέσεων πατέρα-παιδιού. Δεν υπάρχουν επαρκείς επιστημονικές αποδείξεις που να υποστηρίζουν την αναβολή της εισαγωγής της τακτικής και συχνής ανάμιξης, συμπεριλαμβανομένης της διανυκτέρευσης, και των δυο γονιών με τα μωρά τους και τα νήπια τους. Οι θεωρητικές και πρακτικές μελέτες που υποστηρίζουν τη διανυκτέρευση για τα περισσότερα από τα μικρά παιδιά έχουν μεγαλύτερη επιστημονική βαρύτητα από την ανησυχία ότι η διανυκτέρευση μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ανάπτυξη των παιδιών.

Εκατόν δέκα ερευνητές και επαγγελματίες διάβασαν, σχολίασαν και προσέφεραν αναθεωρήσεις σε αυτό το άρθρο. Συνυπογράφουν τα συμπεράσματα και τις εισηγήσεις, παρόλο που μπορεί να μη συμφωνούν με κάθε λεπτομέρεια της ανασκόπησης της βιβλιογραφίας. Τα ονόματά τους και οι οργανισμοί στους οποίους ανήκουν παραθέτονται στο παράρτημα.

Η κοινωνική επιστήμη προσφέρει ένα αυξανόμενο και πολύπλοκο απόθεμα γνώσης σχετικά με τις ανάγκες των μικρών παιδιών, τις καταστάσεις που προάγουν με τον καλύτερο τρόπο την ιδανική τους ανάπτυξη και τις ατομικές διαφορές μεταξύ παιδιών σχετικά με την προσαρμοστικότητα τους σε διαφορετικές καταστάσεις, ένταση και αλλαγή. Κατά συνέπεια, η έρευνα η οποία επικεντρώνεται σε παιδιά που οι γονείς τους δεν παντρεύτηκαν ποτέ, ή που οι γονείς τους χώρισαν ή πήραν διαζύγιο, θα έπρεπε να δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές για να προάγει την ευημερία και να καθορίσει το αληθές συμφέρον αυτών των παιδιών. Πράγματι, όσοι καθορίζουν πολιτικές και οι επαγγελματίες του οικογενειακού δικαίου βασίζονται σε αυτήν την έρευνα για αυτή τη πληροφόρηση. Αλλά ο δρόμος από τα εργαστήρια στα νομοθετικά σώματα και τις αίθουσες των δικαστηρίων οικογενειακού δικαίου είναι επικίνδυνος – γεμάτος ενδεχόμενες παρεξηγήσεις, στρεβλωμένες ερμηνείες, λογικά λάθη, ακόμα και απερίφραστες παρερμηνείες. Οι κίνδυνοι μπορούν να εντοπισθούν, σε μεγάλο βαθμό, στις διαφορές μεταξύ επιστήμης και υποστήριξης υπέρ μιας άποψης.

Οι επιστημονικές προσεγγίσεις σε μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας στοχεύουν σε έναν ισορροπημένο, ακριβή απολογισμό εξακριβωμένης γνώσης και άλλων θεμάτων που απαιτούν περαιτέρω διερεύνηση. Όταν υπάρχουν ασυμφωνίες μεταξύ ευρημάτων οι επιστήμονες προσπαθούν να καταλάβουν το λόγο για αυτές τις ασυμφωνίες, και να εκτιμήσουν την ισχύ των ερευνητικών σχεδιασμών και μεθόδων. Από τη φύση της η επιστημονική γνώση είναι ελλιπής, οπότε, δεν είναι όλα τα ευρήματα και τα συμπεράσματα εξίσου αξιόπιστα. Συνεπώς υπάρχει η ανάγκη για ισορροπημένες, ακριβείς επισκοπήσεις. Οι προσεγγίσεις των υποστηρικτών μιας άποψης είναι αναγνωρίσιμες μέσω

κάποιων κεντρικών χαρακτηριστικών: οι υποστηρικτές επιλέγουν βιβλιογραφία με σκοπό την προώθηση ενός συγκεκριμένου θέματος και αγνοούν ή ελαχιστοποιούν ευρήματα που αποτυγχάνουν να υποστηρίξουν τα επιθυμητά συμπεράσματα. Διαστρεβλώνουν ευρήματα υπέρ της δικής τους θέσης, και χρησιμοποιούν μια ποικιλία αντιπαραθέσεων, χαλαρή λογική, και συναισθηματικές εκκλήσεις για να κατασκευάσουν μια πειστική υπόθεση. Με σεβασμό στην κριτική σκέψη σχετικά με την έρευνα ο Meltzoff (1998), γράφει τα ακόλουθα:

Οι «ερευνητικές παραστάσεις» είναι μια από τις αγαπημένες εκφράσεις των ψυχολόγων οι οποίοι καλούνται από τα ΜΜΕ να δηλώσουν τις επαγγελματικές τους απόψεις σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, που τους ζητείται η συμβουλή τους ή η μαρτυρία τους ενώπιον νομοθετών σχετικά με κοινωνικά θέματα που επηρεάζουν τη δημόσια ευημερία, ή τους ζητείται η επαγγελματική τους συμβουλή σε άλλους παρόχους υγείας ή σε εκπαιδευτικούς. Οι ερευνητικοί ψυχολόγοι μεταφέρουν ένα πολύ βαρύ φορτίο ευθύνης διαβεβαίωσης της ακρίβειας των ισχυρισμών τους σχετικά με τα αποτελέσματα που έχουν βρει. Κατά συνέπεια, οι ψυχολόγοι που παραθέτουν ή εφαρμόζουν τα ερευνητικά ευρήματα άλλων μοιράζονται την ευθύνη αυτών. Έχουν μια υποχρέωση να χρησιμοποιήσουν τις δεξιότητές τους της κριτικής ανάγνωσης και αξιολόγησης όταν αναθεωρούν μια μελέτη προτού την παραθέσουν ως απόδειξη που υποστηρίζει μια άποψη και προτού εφαρμόσουν τα ευρήματα στην κλινική τους εργασία.. (σελ. 9)

Οι στόχοι αυτού του εγγράφου είναι να παρέχει στο σύστημα των οικογενειακών δικαστηρίων - περιλαμβανομένων των νομοθετών, διαμεσολαβητών, αυτών που λαμβάνουν αποφάσεις, γονέων, δικαστικών συμπαριστατών, αξιολογητών επιμέλειας παιδιού και θεραπειών - μιας γενικής επισκόπησης της έρευνας στα σχέδια ανατροφής παιδιών¹ που βρίσκονται κάτω από την ηλικία των 4 ετών των οποίων οι γονείς ζουν χωριστά και να προσφέρει κατευθυντήριες γραμμές που υποστηρίζονται από επιστημονικές αποδείξεις που αντικατοπτρίζουν μια γενική συναίνεση μεταξύ επιφανών ερευνητών και επαγγελματιών για την εφαρμογή αυτής της έρευνας για τον καθορισμό πολιτικών και την επαγγελματική δραστηριότητα. Δεν είναι δυνατόν στον περιορισμένο χώρο του άρθρου να προσφέρουμε μια ολοκληρωμένη επισκόπηση και ανάλυση αυτής της βιβλιογραφίας, παρά το ότι αναφέρονται πολλά δημοσιευμένα ερευνητικά άρθρα και επιμελείς επισκοπήσεις βιβλιογραφίας.

Ο Richard A. Warshak προετοίμασε το σχέδιο της αναφοράς συναίνεσης. Οι συνυπογράφοντες αναθεώρησαν το σχέδιο και προσέφεραν προτάσεις οι οποίες ενσωματώθηκαν στο τελικό κείμενο. Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι ο κάθε συνυπογράφων δεν συμφωνεί απαραίτητα με κάθε λεπτομέρεια της επισκόπησης της βιβλιογραφίας. Οι συνυπογράφοντες είναι μια διεθνής ομάδα υψηλά αναγνωρισμένων ερευνητών και επαγγελματιών. Αυτή η διεπιστημονική ομάδα περιλαμβάνει εξέχοντες αντιπροσώπους από τους τομείς της πρώιμης ανάπτυξης του παιδιού, κλινική και εγκληματολογική ψυχολογία, ψυχιατρική, κοινωνιολογία, κοινωνική εργασία, και συμβουλευτική. Πολλοί έχουν διατελέσει επικεφαλής πανεπιστημιακών σχολών, έχουν εκδώσει επιστημονικά περιοδικά και έχουν δουλέψει σε διευθυντικές θέσεις σε επαγγελματικούς οργανισμούς και συλλόγους.

Ορισμένα γεγονότα προκάλεσαν την επίγνωση της ανάγκης αυτής της δήλωσης συναίνεσης σχετικά με τα σχέδια ανατροφής μικρών παιδιών. Υποστηρικτές μιας άποψης προωθούν μια αναφορά που έχει εκδοθεί από μία κυβερνητική υπηρεσία της Αυστραλίας² (McIntosh, Smyth, & Kelaheer, 2010) ως βάση για τη λήψη αποφάσεων που αφορά τα σχέδια ανατροφής παιδιών³ προσχολικής ηλικίας αλλά και νεότερα. Περιγραφές της αναφοράς που εμφανίζονται στα ΜΜΕ, σε επαγγελματικά

¹ σμ. Κατά τις κρατούσες επιστημονικά διακρίσεις, ένα παιδί καλείται από - 18 μηνών, από 18 μηνών έως 5 ετών νήπιο, από 5 έως -- ετών παιδί και από -- έως 18 ετών έφηβος.

² σμ. Στην Αυστραλία ήδη από το 2006 είχε μελετηθεί, ψηφιστεί, εφαρμοστεί και μελετηθεί στη συνέχεια η εφαρμογή της κοινής ανατροφής παιδιών με προτεινόμενη εναλλαγή στην κατοικία ανά εβδομάδα. Η συζήτηση του παρόντος άρθρου αφορά την εναλλασσόμενη κατοικία μικρών παιδιών προσχολικής ηλικίας και πολύ μικρών παιδιών.

³ σμ. Τα σχέδια ανατροφής παιδιών - *parenting plans* είναι ένα ερωτηματολόγιο που οι αρχές παρέχουν π.χ. αναρτημένο στο διαδίκτυο και οφείλουν οι γονείς να συμπληρώσουν προκειμένου ν' ακουστούν από το δικαστήριο. Οι ερωτήσεις είναι λεπτομερείς και καλύπτουν όλη τη ζωή του παιδιού όπως τον τόπο κατοικίας, το σχολείο, τα εξωσχολικά, τα σπορ, τις γιορτές, τις διακοπές, τις αρχές της ανατροφής του παιδιού και φυσικά την συμμετοχή του κάθε γονέα στη ζωή του παιδιού. Πρακτικά οι περισσότερες από τις απαντήσεις είναι κοινές και όπου υπάρχει διαφωνία αποφασίζει το δικαστήριο. Ως τεχνική εφαρμόζεται σε όλες τις χώρες καθιστώντας άνευ αντικειμένου την διεκδίκηση της επιμέλειας αφού οι αποφάσεις για τη ζωή του παιδιού είναι καθορισμένες εξ αρχής. Το ψήφισμα 2079/2015 συστήνει τη χρήση των σχεδίων ανατροφής παιδιών.

σεμινάρια, σε νομικές ενημερώσεις και απευθείας στο δικαστήριο, έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τα δεδομένα, παραβλέπουν αποτελέσματα που υποστηρίζουν τα αντίθετα συμπεράσματα, και παραπλανούν το ακροατήριο τους.

Μια "εργασία παρασκηνίου" (outlier) (που περιγράφει την Αυστραλιανή αναφορά και δημοσιεύθηκε στο διαδίκτυο (McIntosh & the Australian Association for Infant Mental Health, 2011), απεικονίζει και τα τρία προαναφερθέντα χαρακτηριστικά. Παραθέτουμε εδώ σύντομα παραδείγματα που ακολουθούνται από μια πιο ολοκληρωμένη επισκόπηση παρακάτω. Ένα παράδειγμα αντίθεσης με τα πραγματικά δεδομένα βρίσκεται στην ακόλουθη αναφορά, στην οποία παραθέσαμε τα πραγματικά στατιστικά δεδομένα από την McIntosh et al. (2010, p. 133, Figures 4-5) για να δείξουμε το πώς η περιγραφή ακυρώνει τα ευρήματα. «Τα μωρά κάτω των δυο ετών που είχαν μια ή παραπάνω διανυκτερεύσεις την εβδομάδα και με τους δυο γονείς [$M=2.5$] ήταν...πιο ευερέθιστα...από αυτά που είχαν λιγότερες [$M=2.2$] ή καθόλου [$M=2.6$] διανυκτερεύσεις μακριά από τον βασικό τους φροντιστή» (σελ. 2) (Παρατηρήστε ότι το αποτέλεσμα ευερεθιστότητας για τα μωρά χωρίς διανυκτέρευση, δηλαδή μόνο με επαφή μέσα στην ημέρα, είναι ελαφρώς πιο υψηλό από το αποτέλεσμα των μωρών που περνούσαν ένα ή περισσότερα βράδια με τον άλλο γονέα.) Ένα παράδειγμα επιλεκτικής αναφοράς άλλων ευρημάτων βρίσκεται στην παρακάτω δήλωση: «η μόνη άλλη μελέτη νεαρών βρεφών σχετικά με διανυκτέρευση [έχει] πραγματοποιηθεί από τους Solomon και George» (McIntosh & the Australian Association for Infant Mental Health, 2011, p. 2). Στην συνέχεια συζητάμε τις άλλες μελέτες για τη φροντίδα νεαρών βρεφών που ήταν διαθέσιμες το 2011.

Οι προσπάθειες των υποστηρικτών εναντίον των διανυκτερεύσεων με τον άλλο γονέα για παιδιά προσχολικής ηλικίας έχουν δημιουργήσει σύγχυση και αβεβαιότητα ως προς τις θέσεις της επιστημονικής κοινότητας επάνω σε αυτά τα θέματα. Το παρόν κείμενο, που ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 2012, είναι μια απόπειρα ανακοπής της παλίρροιας της παραπληροφόρησης προτού αυτή η θέση υπέρ μιας άποψης εντυπωθεί οριστικά στην επαγγελματική πρακτική και στο οικογενειακό δίκαιο.

Οι συζητήσεις σχεδίων ανατροφής για μικρά παιδιά σε φυσιολογικές συνθήκες αφορούν τρία βασικά θέματα. Πρώτον, αν θα έπρεπε ο χρόνος των παιδιών να είναι συγκεντρωμένος κυρίως κάτω από την φροντίδα και εποπτεία του ενός γονέα, ή αν θα έπρεπε αυτός ο χρόνος να μοιράζεται εξίσου μεταξύ των γονέων; Η επαγγελματική βιβλιογραφία και η νομοθεσία χαρακτηρίζουν με διάφορους όρους ως κοινή ή εξίσου επιμέλεια και φροντίδα - shared or joint physical or residential custody - (που διακρίνεται από την αποκλειστική επιμέλεια) τον καταμερισμό του χρόνου του παιδιού μεταξύ κατοικιών όπου δεν υπάρχει μεγαλύτερη διαφορά από το 65%-35%. Δεύτερον, θα έπρεπε τα μικρά παιδιά να διανυκτερεύουν και στα δυο σπίτια ή πρέπει να διανυκτερεύουν στο ίδιο σπίτι κάθε βράδυ; Σχεδόν όλα τα προγράμματα της κοινής επιμέλειας του προσώπου περιλαμβάνουν διανυκτερεύσεις αλλά δεν απολαμβάνουν όλα τα παιδιά που διανυκτερεύουν και στα δυο σπίτια τουλάχιστον 35% του χρόνου σε κάθε ένα από αυτά. Τρίτον, εάν έχει οριστεί ο ένας γονέας ως πρωταρχικός, τότε τα οφέλη του παιδιού από την επαφή με τον άλλο γονέα μειώνονται ή διαγράφονται εάν οι γονείς διαφωνούν σε σχέση με το σχέδιο ανατροφής, ή εάν ο ένας ή και οι δυο γονείς νιώθει μεγάλη δυσανεμία ή και εχθρότητα προς τον άλλο γονέα; Διαφορετικές απαντήσεις σε αυτά τα τρία ερωτήματα αντικατοπτρίζουν διαφορετικές υποθέσεις σχετικά με τις ρίζες των σχέσεων γονέα-παιδιού, και σχετικά με την φύση της επαφής που θεωρείται αναγκαία για την διασφάλιση μιας υγιούς σχέσης γονέα-παιδιού.

Από την αρχή θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι οι προτάσεις μας εφαρμόζονται σε φυσιολογικές καταστάσεις. Δεν επεκτείνονται σε γονείς με βασικά μειονεκτήματα στον τρόπο που ανατρέφουν τα παιδιά τους, όπως είναι γονείς που παραμελούν ή κακοποιούν τα παιδιά τους, ή που τα παιδιά χρειάζονται προστασία και απόσταση από αυτούς, ακόμα και σε οικογένειες όπου δεν υφίσταται χωρισμός. Επίσης, οι προτάσεις μας εφαρμόζονται σε παιδιά που έχουν σχέσεις και με τους δυο γονείς. Εάν ένα παιδί έχει σχέση με τον ένα γονέα και καμία προηγούμενη σχέση με τον άλλο γονέα, ή έστω περιφερειακή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, σχέση, διαφορετικό σχέδιο ανατροφής παιδιού θα χρησιμεύσει για να εξυπηρετηθεί ο σκοπός της δημιουργίας σχέσης αντί να ενισχυθεί ή να διατηρηθεί μια προϋπάρχουσα.

Πρωτεύων Γονέας έναντι Γονέων Ίσης Υπόστασης

Η αντίθεση στην κοινή ανατροφή και στις μοιρασμένες διανυκτερεύσεις για παιδιά προσχολικής ηλικίας βασίζεται στην *μονοτροπία* (*monotropy*), μια έννοια που προτάθηκε αλλά αργότερα εγκαταλείφθηκε από τον John Bowlby (1969). Η μονοτροπία είναι η ιδέα ότι τα βρέφη δημιουργούν σχέσεις προσκόλλησης (οριζόμενες ως οι διαρκείς συναισθηματικοί δεσμοί μεταξύ ενός ατόμου και ενός άλλου μέσα στον χώρο κι στον χρόνο) με έναν μόνο τροφό πριν από όλες τις άλλες σημαντικές σχέσεις και ότι αυτή η πρώτη σχέση λειτουργεί ως το θεμέλιο και η βάση για όλους τους

επερχόμενους δεσμούς προσκόλλησης. Αυτή η άποψη διατυπώνει ότι οι πρωταρχικές σχέσεις των βρεφών είναι κατανεμημένες ιεραρχικά με μια πρωτεύουσα σχέση ανώτερη όλων και ποιοτικά διαφορετική από όλες τις άλλες. Η έννοια της μονοτροπίας ήταν η επικρατούσα στις υποθέσεις επιμέλειας στον 20^ο αιώνα (Warshak, 2011). Η μονοτροπία είναι η βάση για τις εισηγήσεις ότι τα βρέφη έχουν έναν ψυχολογικό γονέα και ότι ο σκοπός αυτών που παίρνουν τις αποφάσεις επιμέλειας είναι να αναγνωρίσουν ποιος είναι αυτός ο γονέας και να του απονείμουν την αποκλειστική εξουσία της λήψης των αποφάσεων, συμπεριλαμβανομένης της εξουσίας του να αποφασίζει πότε και εάν τα παιδιά θα βλέπουν τον άλλο γονέα (Goldstein, Freud, & Solnit, 1973/1979).

Μια προσεκτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας των κοινωνικών επιστημών αποτυγχάνει να υποστηρίξει την υπόθεση της μονοτροπίας. Στο πλαίσιο των τυπικών συνθηκών της ανατροφής του βρέφους, τα βρέφη κατά γενικό κανόνα ανέπτυσαν σχέσεις προσκόλλησης με παραπάνω από έναν τροφό (Brown, Mangelsdorf, & Neff, 2012; Brumariu & Kerns, 2010; Cassidy, 2008; Cohen & Campos, 1974; Lamb 1977a, 1977b; Ludolph & Dale, 2012; Sagi et al., 1995; Spelke, Zelazo, Kagan, & Kotelchuck, 1973). Πολλαπλές σχέσεις προσκόλλησης έχουν βρεθεί δια-πολιτισμικά, συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας, Ισραήλ, Ιαπωνίας, Ολλανδίας, του Ηνωμένου Βασιλείου, και των Ηνωμένων Πολιτειών (Van IJzendoorn & Sagi-Schwartz, 2008). Περαιτέρω, η ποιότητα αυτών των σχέσεων ήταν ανεξάρτητη έτσι ώστε, για παράδειγμα, ούτε η σχέση με την μητέρα αλλά ούτε και η σχέση με τον πατέρα ήταν πρότυπο για την άλλη (Kerns, Tomich, Aspelmeier, & Contreras, 2000; Main & Weston, 1981 Thompson, 1998 Verschueren & Marcoen, 1999). Η κάθε σχέση δημιουργεί μοναδικές και κάποιες αλληλο-επικαλυπτόμενες συνεισφορές στην ανάπτυξη των παιδιών (Lamb, 2010a, 2010b). Αυτές οι διαφορές στις σχέσεις δε βαθμολογούνται σε μια ιεραρχία σπουδαιότητας ή προεξέχουσας σημασίας. Κατά μείζονα λόγο, επηρεάζουν διαφορετικές πτυχές της ψυχολογικής ανάπτυξης των παιδιών (Sagi-Schwartz & Aviezer, 2005). Σε μια πρόσφατη συνέντευξη σχετικά με τον χρόνο ανατροφής παιδιού με διανυκτέρευση για βρέφη, ο επιφανής ερευνητής προσκόλλησης Everett Waters διευκρίνισε:

Η αντίληψη ότι θα έπρεπε να υπάρχει μόνο μια φιγούρα δεν ήταν η άποψη του Bowlby στο τέλος. Είναι επίσης δύσκολο όταν χρησιμοποιείς έναν όρο όπως «ιεραρχία» που είναι ένας πολύ συγκεκριμένος ισχυρισμός για υπερκείμενες και υποκείμενες σχέσεις, η μία είναι πιο σημαντική από την άλλη και η άλλη είναι πιο σημαντική από την πρώτη, αυτό προϋποθέτει μια κατάταξη κατά βαθμίδες. Αντί να λέμε ότι υπάρχει μια ιεραρχία θεωρώ ότι η καλύτερη προοπτική είναι αυτή: είναι πιθανόν ότι τα βρέφη και τα παιδιά αλλά και οι ενήλικες να χρησιμοποιούν μια πολυπρόσωπη ασφαλή υποστήριξη. Ο όρος πολυπρόσωπη δεν υπονοεί οποιαδήποτε ειδικότερη σχέση μεταξύ τους. Δεν είσαι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο είσαι απλά ένας ακόμα (Waters & McIntosh, 2011, p.480).

Στενά συνδεδεμένη με την άποψη ότι τα βρέφη αρχικά δημιουργούν μια πρωταρχική σχέση προσκόλλησης είναι η αντίληψη ότι αυτή η σχέση στις περισσότερες περιπτώσεις θα είναι με τη μητέρα. Αυτή η αντίληψη δεν έχει τύχει υποστήριξης στην ερευνητική βιβλιογραφία. Όπως ο Sir Michael Rutter (1979), έγραψε πριν από δεκαετίες όταν επισκοπούσε την επιστήμη που ήταν σχετική με την έννοια της μονοτροπίας, «το επιχείρημα του Bowlby είναι ότι η σχέση του παιδιού με τη μητέρα διαφέρει από τις άλλες σχέσεις αναφορικά με τις ποιότητες προσκόλλησης που διαθέτει και τα επιστημονικά δεδομένα αποδεικνύουν ότι αυτό δεν ισχύει» (σελ.287).

Η καθηγήτρια Grazyna Kochanska, μελετητής του ινστιτούτου MacArthur και οι συνεργάτες της εξέθεσαν την πλέον πρόσφατη και μεθοδολογικά αυστηρή μελέτη επί του θέματος (Kochanska & Kim, 2013). Χρησιμοποιώντας τη διαδικασία «παράξενη κατάσταση» (Strange Situation procedure), την οποία οι περισσότεροι θεωρητικοί της προσκόλλησης εκτιμούν πάρα πολύ, οι ερευνητές υπολόγισαν την ασφάλεια προσκόλλησης με κάθε γονέα σε διάστημα 15 μηνών. Στη συνέχεια μέτρησαν προβλήματα συμπεριφοράς στην ηλικία των 8 χρησιμοποιώντας αξιολογήσεις από μητέρες, πατέρες, δασκάλους και από τα ίδια τα παιδιά. Όπως ήταν αναμενόμενο, τα παιδιά που είχαν ανασφαλείς σχέσεις και με τους δύο γονείς είχαν τα περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς. Τα παιδιά δεν είχαν περισσότερες ικανότητες να είναι ασφαλώς προσκολλημένα στις μητέρες από ότι στους πατέρες και το γεγονός ότι είχαν μια ασφαλή προσκόλληση με τουλάχιστον ένα γονέα είχε μια ισχυρή, ευεργετική και προστατευτική επίδραση που αντιστάθμιζε πιθανούς κινδύνους ψυχικής υγείας. **Το πλέον σημαντικό για αποφάσεις σχεδίων ανατροφής παιδιών ήταν ότι τα οφέλη μιας ασφαλούς σχέσης με τον πατέρα έναντι αυτής με τη μητέρα ήταν ισότιμα. Κανένας γονέας δεν προέκυψε ότι ήταν πρωταρχικός.**

Περιληπτικά, βασιζόμενοι στην έρευνα της ανάπτυξης του παιδιού, όσοι καθορίζουν πολιτικές και λαμβάνουν αποφάσεις δε μπορούν να υποστηρίξουν a priori την υπόθεση ότι οι γονείς των βρεφών και των μικρών παιδιών μπορούν να καταταχθούν ως πρωτεύοντες ή δευτερεύοντες σε σημασία για τα παιδιά τους και ότι οι μητέρες είναι πιο πιθανόν να είναι οι «ψυχολογικά

πρωτεύοντες» γονείς. Περαιτέρω, η έρευνα επισημαίνει ότι επειδή τα βρέφη αναπτύσσουν σχέση προσκόλλησης και με τους δύο γονείς, υπάρχει κίνδυνος να διαταραχθεί η μία από αυτές τις σχέσεις με το να καθορίζεται ο ένας γονέας ως πρωτεύων και με το να περιορίζεται ο χρόνος του βρέφους με τον άλλον γονέα. Οι πολιτικές και τα σχέδια ανατροφής θα έπρεπε να ενθαρρύνουν και να μεγιστοποιούν τις πιθανότητες ότι τα βρέφη θα ανατρέφονται από δύο κατάλληλους και ενεργούς γονείς. Είναι λογικό ότι αν η ασφαλής προσκόλληση με τουλάχιστον έναν κατάλληλο γονέα είναι θεμελιώδης προϋπόθεση για τη βέλτιστη ανάπτυξη, η σχέση και με τους δύο γονείς δίνει στα βρέφη δύο ευκαιρίες για ανάπτυξη ασφαλούς προσκόλλησης και άρα αυξάνει τις πιθανότητες να ολοκληρωθεί αυτό το τόσο σημαντικό εξελικτικό ορόσημο. Οι πατεράδες όλο και περισσότερο θέλουν να αναλαμβάνουν ρόλους ανατροφής με τα παιδιά τους και είναι προς όφελος των παιδιών και της κοινωνίας να τους ενθαρρύνουμε να εμπλέκονται και να διατηρούν πλούσιες και πολυμορφικές σχέσεις με τα παιδιά τους.

Προσωπική Επαφή και η Ανάπτυξη Υγιών Σχέσεων Γονέα-Παιδιού

Οι σχέσεις των παιδιών με τις γονικές φιγούρες φυσιολογικά αναπτύσσονται μέσα από συχνές επαφές παιδιού - γονέα σε μια μεγάλη ποικιλία πλαισίων, όπως είναι η αγκαλιά, το χάδι, η ομιλία, το τραγούδι, το παιχνίδι, το τάισμα, το αλλαγμα της πάνας, ο εφησυχασμός, η τοποθέτηση και η απομάκρυνση από την κούνια κ.ο.κ. (Cassidy, 1994; De Wolff & van IJzendoorn, 1997; Kochanska, 1997; Lucassen et al., 2011). Αυτές οι επαφές βοηθούν τους γονείς να καταλαβαίνουν καλύτερα τις ανάγκες των παιδιών τους και τους δίνουν τη γνώση για να αναπτύξουν και να ακονίσουν τις γονικές τους δεξιότητες και συμπεριφορά για να καλύψουν τις ανάγκες των παιδιών τους. Παρότι κάποιες θεωρίες της παιδικής ανάπτυξης δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη γενετική, νευροβιολογία ή σε περιβαλλοντικούς παράγοντες άλλους από τη συμπεριφορά των γονέων (όπως η ομάδα συνομηλίκων), οι περισσότεροι επαγγελματίες συμφωνούν ότι ένα μεγάλο ποσοστό των γονικών δεξιοτήτων αναπτύσσεται μέσα από τη εμπειρία και τη συμμετοχή.

Πόσο πολύ όμως χρειάζεται ένας γονέας να συμμετέχει στην ανατροφή του παιδιού έτσι ώστε το παιδί να αναπτύξει μια σχέση με τον γονέα η οποία είναι μοναδική σε σημαντικότητα συγκρινόμενη με τις σχέσεις του παιδιού με άλλους στην τωρινή και μελλοντική του ζωή; Δεν έχουμε κάποια βάση για να υποστηρίξουμε μια συγκεκριμένη ουδό απαραίτητης ή επαρκούς επαφής για ένα παιδί ώστε να αναπτυχθεί το είδος της σχέσης με έναν τροφό το οποίο διακρίνεται ως σχέση γονέα παιδιού σε αντίθεση με τη σχέση του παιδιού με άλλους φροντιστές και άτομα περιβάλλοντος. Ομοίως δεν έχουμε κάποια βάση ορισμού για ουδό απαραίτητης επαφής για τον μέσο γονιό ώστε να αποκτήσει την εμπειρία που βοηθάει έναν γονέα να συντονίζεται και ν' ανταποκρίνεται με δεξιότητα στις ανάγκες του παιδιού. Δύο πηγές δεδομένων, παρόλα αυτά, παρέχουν κάποιες παραμέτρους που είναι ευθέως σχετικές με τις αποφάσεις για το χρόνο ανατροφής για μικρά παιδιά: η ποσότητα του χρόνου ανατροφής που λαμβάνει το μέσο παιδί και ο αντίκτυπος της βρεφονηπιακής φροντίδας (παιδικός σταθμός, μπέιμπι σίτερ) στην ανάπτυξη των σχέσεων γονέα-παιδιού.

Χρόνος ανατροφής παιδιών σε οικογένειες που οι γονείς ζουν μαζί. Ο υπολογισμός του χρόνου ανατροφής παιδιών είναι κάτι περίπλοκο. Τέτοιου είδους μετρήσεις, εξαρτώνται, εν μέρει από το ποιες πτυχές ανατροφής παιδιών περιλαμβάνονται, εάν η απευθείας αλληλεπίδραση μετριέται έναντι του χρόνου που βρίσκεται το παιδί στη φροντίδα του γονέα, εάν είναι παρόντες και οι δύο γονείς ή μόνο ένας και εάν ένα ή περισσότερα παιδιά βρίσκονται στη φροντίδα του γονέα (Lamb, 2007; Pleck, 2010). Καμία μελέτη χρήσης χρόνου δεν είναι οριστική. Το συγκεκριμένο άρθρο βρίσκει χρήσιμη την Αμερικανική Επιθεώρηση Χρήσης Χρόνου [American Time Use Survey (ATUS)], που πραγματοποιήθηκε από το Αμερικανικό γραφείο απογραφής για το γραφείο εργασιακής στατιστικής (U.S. Department of Labor Bureau of Labor Statistics, 2013). Το ATUS διαχωρίζει τον γονικό χρόνο ανατροφής σε πρωτεύοντα και δευτερεύοντα. *Πρωτεύων χρόνος ανατροφής* είναι η ποσότητα του χρόνου που οι γονείς περνούν κυρίως κάνοντας δραστηριότητες που περιλαμβάνουν την φροντίδα των παιδιών τους. *Δευτερεύων χρόνος ανατροφής* είναι όταν τα παιδιά βρίσκονται στην φροντίδα του γονέα ενώ ο γονέας ασχολείται με άλλες δραστηριότητες από αυτές της πρωτεύουσας ανατροφής του παιδιού, όπως το να μαγειρεύει φαγητό. Ο *Συνολικός χρόνος ανατροφής* είναι το άθροισμα του πρωτεύοντος και του δευτερεύοντος χρόνου ανατροφής του παιδιού. Ο χρόνος ύπνου των παιδιών δεν περιλαμβάνεται στην μέτρηση. Από την οπτική γωνία των γονέων, ο *συνολικός χρόνος ανατροφής* δείχνει τον χρόνο όπου ο γονέας φροντίζει για τα παιδιά του. Από την οπτική γωνία των παιδιών, ο *πρωτεύων χρόνος ανατροφής* δείχνει τον χρόνο που τα παιδιά είναι απευθείας ενήμερα για την παρουσία του γονέα και αλληλεπιδρούν με αυτόν.

Σε μια τυπική εβδομάδα, σε σπιτικό με δυο γονείς με το νεότερο παιδί είναι ηλικίας μικρότερης του ενός έτους, οι μητέρες καταναλώνουν 79 ώρες και οι πατέρες 44 ώρες σε συνολική φροντίδα για τα παιδιά. Με άλλα λόγια, οι πατέρες καταναλώνουν 56% (44/79) του χρόνου που καταναλώνουν οι μητέρες σε παιδική φροντίδα, ή 36% (44/(79 + 44)) επί του συνόλου του γονικού χρόνου ανατροφής. Εάν διαιρέσουμε μια εβδομάδα με αυτές τις αναλογίες, οι πατέρες παρείχαν 2.5 ημέρες παιδικής φροντίδας και οι μητέρες 4.5 ημέρες. Τα μεγέθη για πρωτεύουσα παιδική ανατροφή μέσα σε μια τυπική εβδομάδα (η ποσότητα του χρόνου που οι γονείς καταναλώνουν κυρίως κάνοντας δραστηριότητες που περιλαμβάνουν την φροντίδα του παιδιού) ήταν 26.5 ώρες για τις μητέρες και 11.5 ώρες για τους πατέρες.

Μπορούμε να εξετάσουμε αυτά τα δεδομένα από δύο όψεις. Από την προοπτική του γονέα, τα παιδιά ήταν στην φροντίδα του πατέρα 44 ώρες εκτός ύπνου την εβδομάδα ενώ στις μητέρας 79 ώρες. Αυτή είναι η ποσότητα του χρόνου που ο κάθε γονιός είχε συνηθίσει να περνά με τα παιδιά, και προφανώς αρκετός χρόνος για κάθε γονιό για να νιώθει έναν γονικό δεσμό με τα παιδιά. Από την προοπτική των παιδιών, τα παιδιά τυπικά δέχονταν, κατά το μέγιστο, 11.5 ώρες απευθείας φροντίδας την εβδομάδα από τον πατέρα και 26.5 ώρες από την μητέρα. (Αυτή είναι μια υπερεκτίμηση γιατί τα δεδομένα δεν διακρίνουν πόσος γονικός χρόνος απευθύνθηκε ειδικά στο βρέφος έναντι σε αυτόν που μοιράστηκε μεταξύ όλων των παιδιών του σπιτιού.) Προφανώς αυτή είναι μια επαρκής ποσότητα χρόνου για τα παιδιά για να αναπτύξουν αυτό που θεωρεί η κοινωνία μας φυσιολογικές σχέσεις με τους γονείς. Από όποια προοπτική και αν το εξετάσουμε, αυτά τα δεδομένα θα πρέπει να καταστείλουν τις ανησυχίες ότι τα μικρά παιδιά που ο χρόνος τους μοιράζεται σχετικά ισόποσα μεταξύ δυο σπιτιών θα έχουν μη επαρκή χρόνο με καθέναν από τους δυο γονείς για να αναπτύξουν υγιείς σχέσεις που, σύμφωνα με τη θεωρία της προσκόλλησης, θα συνεισφέρουν σε επακόλουθη ιδανική ανάπτυξη.

Παιδιά σε βρεφονηπιακή φροντίδα. Η δεύτερη πηγή δεδομένων σχετική με το θέμα του αν τα μικρά παιδιά που οι γονείς τους ζουν χωριστά χρειάζεται να ζουν κυρίως με τον ένα από τους δυο γονείς, και άρα να περνούν σημαντικά λιγότερο χρόνο με τον άλλο γονέα, είναι η βιβλιογραφία επάνω στον αντίκτυπο της βρεφονηπιακής φροντίδας στις σχέσεις γονέα-παιδιού. Μια φυσική συνέπεια της πρότασης ότι τα παιδιά έχουν μόνο έναν ψυχολογικό γονέα είναι το ότι τα μικρά παιδιά θα υποστούν βλάβη εάν αποχωριστούν από τον γονέα και τα φροντίζουν άλλοι. Οι Goldstein, Freud και Solnit (1973/1979) αναφέρουν:

Στην βρεφική ηλικία, από την γέννηση έως περίπου τους 18 μήνες, οποιαδήποτε αλλαγή στην ρουτίνα οδηγεί σε άρνηση σίτισης, διαταραχές πένης, δυσκολίες στον ύπνο και κλάμα. Τέτοιες αντιδράσεις λαμβάνουν χώρα ακόμη και όταν η φροντίδα του βρέφους μοιράζεται κυρίως μεταξύ της μητέρας και της μένπι σίτερ. Είναι ακόμα πιο μαζικές όπου η ημέρα του βρέφους μοιράζεται μεταξύ σπιτιού και βρεφονηπιακού σταθμού.... Κάθε βήμα αυτού του είδους αναπόφευκτα προκαλεί αλλαγές στον τρόπο που αντιμετωπίζεται το βρέφος, σιτίζεται, κοιμίζεται και καθησυχάζεται. Τέτοιου είδους μετακινήσεις από το οικείο στο μη οικείο προκαλούν δυσφορία, στρες και καθυστερήσεις στον προσανατολισμό του βρέφους και στην προσαρμογή του στον περιβάλλοντα χώρο (σελ. 32).

Το 1999, 9.8 εκατομμύρια αμερικανών παιδιών κάτω των πέντε ετών πέρασαν 40 ή και παραπάνω ώρες την εβδομάδα σε βρεφονηπιακή φροντίδα μακριά από τους γονείς τους (Committee on Family & Work Policies, 2003), πολλά από αυτά ξεκινώντας από τον πρώτο χρόνο της ζωής τους, και με την πλειοψηφία να λαμβάνουν κάποια μη-μητρική φροντίδα από την ηλικία των 6 μηνών (U.S. Bureau of the Census, 1999). Από την μια πλευρά, εάν αυτά τα παιδιά υποφέρουν από χειρότερη στην ποιότητα των σχέσεων τους με τους γονείς τους που οφείλεται ευθέως στους παρατεταμένους αποχωρισμούς από αυτούς όσο βρίσκονται σε βρεφονηπιακή φροντίδα, και όχι στην ποιότητα της φροντίδας, αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά τον καθορισμό των πολιτικών και των αποφάσεων για την επιμέλεια παιδιών. Από την άλλη πλευρά, εάν η καθημερινοί αποχωρισμοί από τους γονείς δεν προκαλούν βλάβη στις σχέσεις γονέα-παιδιού, αυτό θα ανακούφιζε τις ανησυχίες για τα σχέδια ανατροφής παιδιών που κρατάνε τα παιδιά μακριά από τον ένα γονέα καθώς τα φροντίζει ο άλλος.

Η πρόταση ότι τα βρέφη υποφέρουν από άσχημες επιπτώσεις λόγω της βρεφονηπιακής φροντίδας στους αντίστοιχους σταθμούς έχει ερευνηθεί για πάνω από 25 χρόνια. Η Μελέτη της Πρώιμης Φροντίδας Παιδιού και Της Ανάπτυξης της Νεότητας (Study of Early Child Care and Youth Development - SECCYD) μια εθνική κοινοπραξία έρευνας (ΗΠΑ), που έγινε με την χορηγία του Εθνικού Ινστιτούτου Παιδικής Υγείας & Ανθρώπινης Ανάπτυξης (National Institute of Child Health & Human Development - NICHD), παρήγαγε 249 επιστημονικές δημοσιεύσεις, όπου οι περισσότερες από αυτές ήταν σε επιστημονικά περιοδικά υψηλού κύρους. Αυτές οι μελέτες περιελάμβαναν και φροντίδα που παρείχε ο πατέρας καθώς και άλλοι συγγενείς. Άρα, τα ευρήματα που είναι πιο σχετικά με το θέμα του πως τα σχέδια ανατροφής παιδιού θα πρέπει να καταναείμουν το χρόνο ενός παιδιού

μεταξύ των σπιτιών είναι τα ευρήματα αυτά που αφορούν παιδιά που βρίσκονται στην φροντίδα των πατέρων τους.

Όταν τα παιδιά της SECCYD ήταν 12 ετών η μελέτη ανέφερε κάποια μακροχρόνια οφέλη και κάποια μειονεκτήματα της πρώιμης φροντίδας παιδιού. Συνολικά, αυτό που είναι πιο σημαντικό είναι η ποιότητα του πλαισίου της φροντίδας και η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των φροντιστών και των παιδιών και στο σπίτι αλλά και στον βρεφονηπιακό σταθμό. Ένα βασικό εύρημα έχει ιδιαίτερη σχέση με το θέμα της απομάκρυνσης των μικρών παιδιών από τις μητέρες και την επίδοση στους πατέρες: όλα τα αρνητικά αποτελέσματα που σχετίζονταν με την πρώιμη φροντίδα των παιδιών είχαν σχέση με τον χρόνο που τα παιδιά περνούσαν με μη-συγγενείς και όχι με τον χρόνο που τα φρόντιζαν οι πατέρες και οι παππούδες -γιαγιάδες (Belsky et al., 2007; van IJzendoorn et al., 2003, March; van IJzendoorn et al., 2004, July; για επισκόπηση, δείτε Aviezer & Sagi-Schwartz, 2008). Αυτή αναπαρήγαγε ένα παλαιότερο εύρημα όπου τα παιδιά ήταν 4 και μισό ετών (van IJzendoorn et al., 2004). Περαιτέρω, οι ερευνητές θεώρησαν ότι μεταγενέστερη προβληματική συμπεριφορά η οποία συσχετίστηκε με τον χρόνο πρώιμης παιδικής φροντίδας, που δεν έφτασε σε επίπεδα κλινικής σημαντικότητας (πχ οι συμπεριφορές δεν χρειάστηκαν ειδική αντιμετώπιση· National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network, 2003), δεν ήταν μια λειτουργία προσκόλλησης μητέρας-παιδιού ή γονικής ανατροφής αλλά ήταν πιθανότατα αποτέλεσμα επαφής με συνομηλίκους (Belsky et al., 2007; McCartney et al., 2010).

Τα παιδιά της μελέτης NICHD περνούσαν κατά μέσο όρο 27 ώρες την εβδομάδα φροντίδας σε βρεφονηπιακούς σταθμούς, με περισσότερο από το ένα τρίτο να περνάει 30 ώρες ή περισσότερο την εβδομάδα μεταξύ των ηλικιών 3 μηνών και ενάμιση έτους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το εύρημα ότι παρόλο που η φροντίδα από τις μητέρες, παππούδες - γιαγιάδες και νταντάδες στο σπίτι μειωνόταν με τον χρόνο, η φροντίδα από τους πατέρες παρέμεινε σταθερή με την πάροδο του χρόνου με περίπου 13% των παιδιών σε αυτό το είδος της φροντίδας άσχετα από την ηλικία τους (έως τα 4,5 έτη· National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network, 2004).

Δεδομένων των ευρημάτων ότι τα βρέφη και τα μικρά παιδιά που περνούσαν σημαντικά ποσά χρόνου μακριά από τις μητέρες τους και στην φροντίδα του πατέρα τους και παππούδων - γιαγιάδων δεν έδειξαν αρνητικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη τους, συμπεριλαμβανομένης και της σχέσης με τις μητέρες τους, αυτή η μελέτη της πρώιμης παιδικής φροντίδας δεν παρέχει έδαφος για να αρνηθεί κάποιος στα μικρά παιδιά που οι γονείς τους ζουν χωριστά, ένα εκτεταμένο χρόνο με τους πατέρες τους (Bernet & Ash, 2007). Δεδομένων των ανάμικτων ευρημάτων της επιρροής των κέντρων παιδικής φροντίδας στα παιδιά (π.χ. σύνδεση με περισσότερες μολύνσεις στα αυτιά και ασθένειες του άνω αναπνευστικού και του στομάχου), εάν η φροντίδα από τον πατέρα οδηγεί σε λιγότερο χρόνο σε κέντρο παιδικής φροντίδας, αυτό μπορεί να φέρει επιπρόσθετα οφέλη.

Περίληψη στην Ανάπτυξη Υγιών Σχέσεων Γονέα – Παιδιού

Η έρευνα που συζητήθηκε παραπάνω μας βοηθάει να καταλάβουμε καλύτερα τα συστατικά μιας υγιούς θεμελίωσης των σχέσεων γονέα - παιδιού ανεξάρτητα από την οικογενειακή δομή. Βασιζόμενοι σε αυτό το σώμα της έρευνας καταλήγουμε στα ακόλουθα:

- Η συνεπής, προβλέψιμη, συχνή, τρυφερή και ευαίσθητη συμπεριφορά των γονέων προς τα βρέφη τους είναι βασική για την δημιουργία ουσιαστών, ασφαλών, και υγιών σχέσεων γονέων-παιδιών.
- Το να υπάρχει ασφαλής προσκόλληση με τουλάχιστον έναν γονέα εφοδιάζει τα παιδιά με ανθεκτικά οφέλη και προστασίες που αποτρέπουν κινδύνους για τη ψυχική υγεία λόγω στρες και αντιξοοτήτων.
- Το να υπάρχει μια σχέση με δυο γονείς αυξάνει τις πιθανότητες των παιδιών να αναπτύξουν τουλάχιστον μια ασφαλή προσκόλληση.
- Η χειροτέρευση των σχέσεων πατέρα-παιδιού μετά το διαζύγιο είναι μια πιεστική ανησυχία (Zill, Morrison, & Coiro, 1993).
- Η πλειοψηφία των παιδιών από τον παιδικό σταθμό μέχρι το πανεπιστήμιο είναι δυσαρεστημένα, μερικά ακόμα και πιεσμένα, σχετικά με την ποσότητα της επαφής που έχουν με τους πατέρες τους μετά από το διαζύγιο και με τα ενδιάμεσα διαστήματα μεταξύ επικοινωνιών (Kelly, 2012· Hetherington & Kelly, 2002· Warshak & Santrock, 1983).
- Οι πολιτικές και τα σχέδια ανατροφής παιδιών θα έπρεπε να ενθαρρύνουν και να μεγιστοποιούν τις πιθανότητες ότι τα παιδιά θα απολαμβάνουν τα οφέλη του να τα μεγαλώνουν δύο κατάλληλους και ενεργούς γονείς.

- Δεν έχουμε καμία βάση για να κατατάξουμε ιεραρχικά τους γονείς ως πρωτεύοντες και δευτερεύοντες ως προς τη σημασία τους στην ανάπτυξη του παιδιού.
- Φυσιολογικές σχέσεις γονέα-παιδιού προκύπτουν και σε λιγότερη από την αδιάλειπτη ανατροφή του παιδιού και σε λιγότερη από την επί εικοσιτετράωρου βάσεως παρουσία των γονέων.
- Δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει αδιάλειπτη μητρική φροντίδα για να αναπτυχθούν τα παιδιά φυσιολογικά. Η υγιής ανάπτυξη των παιδιών μπορεί και συνήθως περιλαμβάνει πολλές ώρες αποχωρισμού μεταξύ μητέρας και παιδιού. Αυτό είναι ιδιαίτερα αληθές όταν οι πατέρες ή οι παππούδες - γιαγιάδες φροντίζουν τα παιδιά στη θέση των μητέρων.
- Αυτά τα ευρήματα υποστηρίζουν το επιθυμητό στα σχέδια ανατροφής παιδιών που είναι το πιο πιθανόν να καταλήξουν στο ν' αναπτύσσονται και διατηρούν και δύο γονείς το κίνητρο και την αφοσίωση να παραμείνουν ενεργοί με τα παιδιά τους και που δίνουν στα μικρά παιδιά περισσότερο χρόνο με τους πατέρες τους από ότι επιτρέπουν τα παραδοσιακά προγράμματα (κατά κανόνα επικοινωνία χωρίς διανυκτέρευση κάθε δεύτερο σαββατοκύριακο με πιθανώς μια σύντομη επικοινωνία μεσοβδόμαδα).
- Αυτά τα ευρήματα δε μεταφράζονται απαραίτητα σε μια προτίμηση για σχέδια ανατροφής παιδιών που μοιράζουν επακριβώς το χρόνο των μικρών παιδιών ισόποσα μεταξύ σπιτιών.

Έρευνα Σχετικά με Μικρά Παιδιά που οι Γονείς τους Ζουν Χωριστά

Από τη γενική έρευνα στην ανάπτυξη του παιδιού και στις σχέσεις γονέα -παιδιού που συζητήθηκε πιο πάνω, προχωράμε σε μελέτες που επικεντρώνονται ειδικά σε μικρά παιδιά που οι γονείς τους ζουν χωριστά. Αυτές περιλαμβάνουν γονείς που πήραν διαζύγιο, αυτούς που δεν παντρεύτηκαν ποτέ αλλά έζησαν μαζί για μια χρονική περίοδο και αυτούς που δεν έζησαν ποτέ μαζί. Στην αρχή τονίζουμε ότι το σώμα της έρευνας που συγκρίνει παιδιά κάτω των 4 ετών που έχουν μεγαλώσει με διαφορετικά σχέδια ανατροφής δεν είναι τόσο εκτενές και, με λίγες εξαιρέσεις, όχι τόσο αυστηρό μεθοδολογικά, όσο το ευρύτερο σώμα της έρευνας που αφορά την πρόωπη παιδική ανάπτυξη και την βρεφονηπιακή φροντίδα ή τα μεγαλύτερα παιδιά που μεγάλωσαν σε οικογένειες όπου οι γονείς ζούσαν χωριστά. Παρόλα αυτά, αυτές οι μελέτες πραγματικά παρέχουν σημαντικές προοπτικές για τις πολιτικές και τις αποφάσεις της επιμέλειας.

Εντοπίστηκαν δεκαέξι μελέτες που παρείχαν δεδομένα σχετικά από με οικογένειες με βρέφη, νήπια και προσχολικής ηλικίας παιδιά που οι γονείς τους ζούσαν χωριστά. Αυτές οι μελέτες πρόσφεραν παρατηρήσεις σχετικά με σχέδια ανατροφής που είτε 1) προκρίνουν έναν γονέα (συνήθως, αλλά όχι πάντα τη μητέρα) ως τον πρωτεύοντα γονέα που είναι υπεύθυνος για τη φροντίδα του παιδιού περισσότερο από το 65% του χρόνου, ή 2) μοίρασαν το χρόνο του παιδιού μεταξύ σπιτιών με όχι κατανομή χρόνου από μεγαλύτερη από το 65% - 35%. Χρησιμοποιούμε τον όρο χρόνος κοινής ανατροφής για να ορίσουμε τη κατανομή του χρόνου όπου ο κάθε γονέας είναι υπεύθυνος για την ανατροφή του παιδιού κατά τουλάχιστον 35% του συνολικού χρόνου.

Λίγες μελέτες ακολουθούν τα παιδιά από τη γέννηση και κατά το χωρισμό των γονέων και παραπέρα. Μια τέτοια διαμήκης μελέτη εμπεριείχε μια ομάδα 1265 παιδιών από τη Νέα Ζηλανδία (Woodward, Fergusson, & Belsky, 2000). Στις ηλικίες 15 και 16 οι ερευνητές μέτρησαν τις απόψεις των παιδιών για τις σχέσεις τους με τους γονείς τους και τη στάση και συμπεριφορά των μητέρων τους και πατέρων τους προς αυτά κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας. Σε αυτήν την μελέτη προσκόλλησης, τα παιδιά που έζησαν την εμπειρία του χωρισμού των γονέων τους πριν την ηλικία των 5 αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως λιγότερο δεμένο συναισθηματικά με τους γονείς τους από ότι τα παιδιά που μεγάλωσαν σε ανέπαφες οικογένειες, που οι γονείς δεν είχαν χωρίσει, και αντιλαμβάνονταν τους γονείς τους ότι νοιάζονταν λιγότερο και ότι ήταν πιο περιοριστικοί προς αυτά κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας. Όπως και με τα περισσότερα ευρήματα στη σχετική με τα διαζύγια βιβλιογραφία, το μέγεθος της σημαντικής συνέπειας ήταν μικρό προς μέτριο και αυτή η μελέτη χρειάζεται επανάληψη με επιπρόσθετα δείγματα. Αυτή η μελέτη δεν παρείχε συγκρίσεις παιδιών σε διαφορετικές διευθετήσεις διαβίωσης, αλλά προτείνει κανένα λόγο ανησυχίας ως προς τη θεμελίωση της σχέσης των μικρών παιδιών με κάθε γονέα όταν οι γονείς ζουν χωριστά.

Τρεις πρώιμες διερευνητικές μελέτες στην Καλιφόρνια βασίστηκαν σε εντυπώσεις που αποκομίστηκαν από συνεντεύξεις (Wallerstein & Kelly, 1975, 1980; McKinnon & Wallerstein, 1987; Brotsky, Steinman, & Zimmelman, 1991). Παρόλα τα όρια αυτών των δεδομένων (Amato, 2003; Kelly & Emery, 2003), τα αποτελέσματα είναι σημαντικά για τα σχέδια ανατροφής για τα μικρά παιδιά. Στην πρώτη μελέτη (Wallerstein & Kelly, 1975, 1980), τα παιδιά μεταξύ των ηλικιών 2,5 και 3 και ¼ ετών που οι μητέρες τους εργάζονταν σε πλήρη απασχόληση εκτός σπιτιού είχαν καλή προσαρμογή με άλλους φροντιστές συμπεριλαμβανομένου του πατέρα, όταν ο φροντιστής ήταν μια

σταθερή παρουσία με αγάπη στη ζωή του παιδιού. Ο τρόπος όπου ελάμβανε χώρα η φροντίδα δεν επηρέασε την ψυχολογική υγεία των παιδιών. Αυτή η μελέτη διαπίστωσε την δυσαρέσκεια των παιδιών που είχαν σποραδικές επαφές με τους πατέρες τους και μεγάλα διαστήματα μεταξύ επικοινωνίας. Η δεύτερη μελέτη (McKinnon & Wallerstein, 1987) διαπίστωσε ότι οι ρυθμίσεις κατοικίας με ίσο χρόνο σχετίζονταν με θετικά αποτελέσματα όταν οι γονείς πρόσφεραν αγάπη και ευαισθησία στην φροντίδα και σχετίζονταν με αρνητικά αποτελέσματα όταν οι γονείς ήταν αμελείς, βίαιοι, ψυχικά ασθενείς ή ενέπλεκαν απευθείας τα παιδιά σε αντιδικίες των γονέων. Τα παιδιά κάτω από την ηλικία των 3 ετών διαχειρίζονταν τις εναλλαγές μεταξύ σπιτιών καλύτερα από ότι τα μεγαλύτερα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η Τρίτη μελέτη (Brotsky, Steinman, & Zimmelman, 1991) διαπίστωσε ότι τα παιδιά που ήταν κάτω από την ηλικία των 5, που οι γονείς τους μοιράζονταν τον χρόνο ανατροφής σχεδόν εξίσου, προσαρμόστηκαν στο σχέδιο ανατροφής καλύτερα κατά μέσο όρο από ότι τα μεγαλύτερα παιδιά. Μόνο 5 από τα 26 μικρά παιδιά ανέπτυξαν σοβαρές ψυχολογικές δυσκολίες. Η έλλειψη απευθείας συγκρίσεων μεταξύ παιδιών που ζούσαν σε διαφορετικές ρυθμίσεις κατοικίας δεν επέτρεψε την εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς το αν τα παιδιά θα ήσαν καλύτερα ή χειρότερα σε ρυθμίσεις αποκλειστικής επιμέλειας. Αλλά τα αποτελέσματα απέτυχαν να υποστηρίξουν γενικεύσεις του τύπου ότι η κοινή ανατροφή και οι διανυκτερεύσεις είναι ασυμβίβαστες με την υγιή προσαρμογή των μικρών παιδιών.

Μια μελέτη δημοσίευσε τα αποτελέσματα τηλεφωνικών συνεντεύξεων με 30 γονείς παιδιών ηλικίας κάτω των 5 ετών οι οποίοι είχαν σχέδια ανατροφής παιδιών με χρόνο ανατροφής λίγο μικρότερο από αυτόν που ορίζεται ως χρόνος κοινής ανατροφής (τα παιδιά περνούσαν κατά μέσο όρο 10 ημέρες και νύχτες τον μήνα με τον πατέρα τους, αλλά περίπου το ένα τέταρτο του δείγματος όντως είχε τέτοια ρύθμιση χρόνου κοινής ανατροφής ώστε τα παιδιά να περνούν περισσότερο χρόνο με τους πατέρες τους από ότι με τις μητέρες τους) (Altenhofen, Biringen, & Mergler, 2008). Τρία τέταρτα του δείγματος είχαν παιδιά εγγεγραμμένα είτε σε πλήρη είτε σε μερική βρεφονηπιακή φροντίδα. Τα ευρήματα έδειξαν μια ελαφριά σχέση μεταξύ εχθρότητας μεταξύ των γονέων και συμπεριφορών γονικής αποξένωσης. Ο αριθμός των διανυκτερεύσεων με τους πατέρες αυξήθηκε με τον χρόνο, αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί είτε στην ηλικία των παιδιών είτε στο διάστημα που είχε περάσει από τον χωρισμό των γονέων. Όσο περισσότερες ήταν οι διανυκτερεύσεις, τόσο μεγαλύτερη ήταν η ικανοποίηση των πατέρων από το σχέδιο ανατροφής. Οι πατέρες που είχαν λιγότερες διανυκτερεύσεις ανέφεραν περισσότερο εχθρικές σχέσεις με την μητέρα. Το νόημα αυτού του συσχετισμού είναι διφορούμενο. Δυο πιθανές εξηγήσεις υπάρχουν ότι όταν η εχθρότητα εκκινεί σε υψηλά επίπεδα, οι μητέρες ήταν λιγότερο πιθανό να προσφέρουν διανυκτερεύσεις στους πατέρες, ή ότι η εχθρότητα μεταξύ των γονέων πηγάζει από την πεποίθηση του πατέρα ότι η κατανομή των διανυκτερεύσεων δεν ήταν δίκαιη.

Μια άλλη μελέτη εξέτασε την προσκόλληση μητέρας-παιδιού σε 24 παιδιά 1-6 ετών που περνούσαν κατά μέσο όρο οκτώ νύχτες τον μήνα με τους πατέρες τους (Altenhofen, Sutherland, & Biringen, 2010). Δυστυχώς, οι στατιστικές διαδικασίες δεν ταίριαζαν στο μέγεθος του δείγματος. Επίσης, το ερωτηματολόγιο προσκόλλησης συμπληρώθηκε από τις μητέρες αντί από εκπαιδευμένους συνεντευκτές. Αυτή η διαδικασία αφήνει κάποιες αμφιβολίες για το τι ακριβώς μετρείται (van IJzendoorn, Vereijken, Kranenburg, & Riksen-Walraven, 2004; Waters, 2013). Η μελέτη εξέτασε την σύνδεση μεταξύ ασφάλειας προσκόλλησης και την ηλικία που ξεκίνησαν οι διανυκτερεύσεις, την επικοινωνία μεταξύ γονέων και σύγκρουση, και την συναισθηματική διαθεσιμότητα της μητέρας. Σε αυτό το δείγμα, το 54% των παιδιών είχε ανασφαλή προσκόλληση. Ο μόνος παράγοντας που σχετίστηκε με την ασφάλεια προσκόλλησης ήταν η συναισθηματική διαθεσιμότητα της μητέρας. Παράγοντες οι οποίοι δεν σχετίζονταν με την ασφάλεια προσκόλλησης περιλαμβάνουν την ηλικία του παιδιού όταν ξεκίνησαν οι διανυκτερεύσεις, το επίπεδο σύγκρουσης μεταξύ των γονέων, και αν το παιδί βρισκόταν σε βρεφονηπιακή φροντίδα (περίπου τα μισά παιδιά ήταν). Λόγω της έλλειψης ομάδας σύγκρισης, η μελέτη δεν επέτρεψε να υπάρξουν συμπεράσματα για το πώς συγκρίνονταν αυτά τα παιδιά με αυτά που είχαν λιγότερες, ή περισσότερες διανυκτερεύσεις, ή με παιδιά που οι γονείς τους ήταν παντρεμένοι. Συνοψίζοντας, αντίθετα με τις πέντε μελέτες που συζητήθηκαν νωρίτερα, αυτή η μελέτη δεν παρείχε υποστήριξη σε κανένα πλάνο ανατροφής παιδιών. Κάποιοι σχολιαστές υποθέτουν ότι η κοινή ανατροφή μικρών παιδιών είναι αρκετά δύσκολη σε σύγκριση με μεγαλύτερα παιδιά (McIntosh, Smyth, Kelaher, Wells, & Long, 2011). Αυτή η υπόθεση δεν έχει την υποστήριξη των μελετών που προαναφέρθηκαν.

Οι μελέτες που θα συζητηθούν παρακάτω μας προμήθευσαν με απευθείας συγκρίσεις οικογενειών με διαφορετικά σχέδια ανατροφής παιδιών. Η Nielsen (2013c) έκανε μια αναλυτική αναθεώρηση και ανάλυση αυτής της βιβλιογραφίας. Στην εργασία της, για κάθε μελέτη η Nielsen ασχολήθηκε με την αντιπροσωπευτικότητα του στατιστικού δείγματος, εγκυρότητα και αξιοπιστία των

μετρήσεων, στατιστική σημασία των αποτελεσμάτων, συνέπεια των ευρημάτων από πολλαπλές μεθόδους, έλεγχο για διάφορους παράγοντες που μπορεί να έπαιξαν ρόλο στα αποτελέσματα, εάν η μελέτη δέχτηκε αξιολογήσεις από ομότιμους και εάν εμφανίστηκε σε επιλεγμένο περιοδικό. Αντί να επαναλάβουμε την ανάλυση της Nielsen και να περιγράψουμε λεπτομερώς κάθε μελέτη, συζητάμε κάποιες από τις μελέτες που αξίζουν περισσότερη προσοχή. Κάποιες από τις μελέτες που αναφέρουμε χρησιμοποίησαν ανώτερη μεθοδολογία. Άλλες μελέτες αναφέρονται γιατί τα μεθοδολογικά τους προβλήματα συχνά δεν αναγνωρίζονται ή παραγνωρίζονται ελαφρώς μέσα από αναφορές που δίνονται από επαγγελματίες, γνωμοδοτήσεις ειδικών, ομάδες υπέρ της κοινής ανατροφής και τα MME. Με αποτελεσματικό μάρκετινγκ και δελτία τύπου, κάποιες μελέτες έχουν δυσανάλογο με την ποιότητά τους αντίκτυπο στο δημόσιο διάλογο και σε δίκες που αφορούν επιμέλεια παιδιού.

Το πρόγραμμα επιμέλειας του Stanford (Stanford Custody Project) ακολούθησε ένα τυχαίο δείγμα 1,386 οικογενειών σε μια περίοδο 3 ετών (Maccoby & Mnookin, 1992). Το δείγμα περιελάμβανε 289 παιδιά 2 ετών και μικρότερα και 424 παιδιά μεταξύ 3 και 5 ετών. Αυτό το πρόγραμμα μελέτησε πώς επιτυγχάνονται οι ρυθμίσεις επιμέλειας και πώς αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου. Τα ευρήματα αποκάλυψαν το γνωστό πρόβλημα των παιδιών που μένουν με τη μητέρα και χάνουν την επαφή με τον πατέρα με την πάροδο του χρόνου. Αυτό που είναι όμως πιο σχετικό με τα σχέδια ανατροφής μικρών παιδιών είναι ότι η απώλεια της επαφής ήταν πολύ μεγαλύτερη για την ομάδα των παιδιών που οι επαφές τους περιορίζονταν σε επικοινωνία κατά τη διάρκεια της ημέρας σε σύγκριση με αυτά που είχαν διανυκτέρευση με τους πατέρες τους (56% παραίτηση πατέρων έναντι 1,6% για παιδιά κάτω των 3 και 49% έναντι 7,7% για παιδιά που ήταν 3 έως 5 ετών κατά την περίοδο του χωρισμού των γονέων).

Η ισχυρή σχέση μεταξύ συνεχιζόμενης συμμετοχής του πατέρα και της κοινής ανατροφής αναπαράχθηκε σε ένα τυχαίο δείγμα στο Wisconsin 1,100 οικογενειών όπου οι μητέρες και οι πατέρες περνούσαν από συνέντευξη κατά μέσο όρο 3 φορές το χρόνο μετά από το διαζύγιο (Berger, Brown, Jung, Melli, Wimer, 2008· Melli & Brown, 2008). Το δείγμα χωρίστηκε ισόποσα μεταξύ αποκλειστικής επιμέλειας της μητέρας και κοινής ανατροφής και στο 40% της κάθε ομάδας το μικρότερο παιδί στην οικογένεια ήταν κάτω των 5 ετών κατά την περίοδο του διαζυγίου ενώ το 16% ήταν 2 ετών ή μικρότερο. Τα παιδιά με σχέδια κοινής ανατροφής περνούσαν τον ίδιο ή και περισσότερο χρόνο στην φροντίδα του πατέρα 3 χρόνια μετά από το διαζύγιο όπως γινόταν και στο ξεκίνημα αυτού, ενώ τα παιδιά που βρίσκονταν σε αποκλειστική επιμέλεια της μητέρας είχαν πολύ περισσότερες πιθανότητες να βιώσουν μια μείωση στην επαφή με τους πατέρες τους. Οι πατέρες και οι μητέρες με σχέδια κοινής ανατροφής ήταν πολύ πιο πιθανό να αναφέρουν ότι οι πατέρες συμμετείχαν πολύ στην ανατροφή των παιδιών και οι περισσότερες μητέρες ήταν ευχαριστημένες με την συμμετοχή των πατέρων ή ζητούσαν ακόμη περισσότερη. Οι μητέρες της κοινής ανατροφής (98%) ανέφεραν ότι η σωματική υγεία των παιδιών τους ήταν καλή ή εξαιρετική και το 90% θεωρούσε ότι το ίδιο ίσχυε και για την ψυχική υγεία των παιδιών τους. Λόγω του ότι αυτή η μελέτη διεξήγαγε αναλύσεις δείγματος στο σύνολό του χωρίς να διαχωρίζει τα αποτελέσματα βάσει της ηλικίας των παιδιών, δε μπορούμε να είμαστε σίγουροι για την έκταση εφαρμογής αυτών των θετικών ευρημάτων για την κοινή ανατροφή για τα βρέφη και τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Επειδή όμως αποτελούσαν ένα πολύ μεγάλο τμήμα του δείγματος και στο πλαίσιο της συνολικής βιβλιογραφίας της κοινής ανατροφής με μικρά παιδιά (με εξαίρεση δύο παράπλευρων αναφορών που θα συζητηθούν παρακάτω), είναι πιθανό ότι τα θετικά ευρήματα των σχεδίων ανατροφής με μεγαλύτερη συμμετοχή του πατέρα βρίσκουν εφαρμογή στα μικρά παιδιά.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι το περίπου 85% των πατέρων και μητέρων σε ρυθμίσεις κοινής ανατροφής και περίπου το 80% των ρυθμίσεων με αποκλειστική επιμέλεια της μητέρας ανέφεραν ότι η σχέση ήταν «φιλική» ή «ουδέτερη». Αυτό βρίσκεται σε συνέπεια με άλλα δεδομένα στην κοινή ανατροφή (e.g., Ahrons, 1994; Maccoby & Mnookin, 1992). Οι νομοθέτες θα έπρεπε να αναγνωρίζουν ότι οι γονείς που εμπλέκονται σε παρατεταμένες αντιδικίες επιμέλειας και επικοινωνίας δεν αντιπροσωπεύουν τα περισσότερα διαζευγμένα ζευγάρια και δε θα έπρεπε να προωθούν νομοθετήματα που εφαρμόζονται στο γενικότερο πληθυσμό των μητέρων και πατέρων που μεγάλωνουν τα παιδιά τους ενώ δεν ζουν μαζί.

Ένα πρόγραμμα του Πανεπιστημίου του Yale εξέτασε τη σχέση μεταξύ διανυκτερεύσεων και ψυχολογικών και συμπεριφορικών προβλημάτων σε 132 παιδιά με ηλικίες μεταξύ 2 και 6 (Pruett, Ebling & Insabella, 2004). Η μελέτη φέρει σημαντικό βάρος εν μέρει γιατί χρησιμοποίησε ένα αρκετά αντιπροσωπευτικό δείγμα ζευγαριών χαμηλής μέσης τάξης με μέτρια αντιδικία, βασίστηκε σε πρότυπες μετρήσεις και ανέφερε δεδομένα και από μητέρες και από πατέρες. Στις μετρήσεις της μελέτης 15-18 μήνες αφότου οι γονείς έκαναν αίτηση για διαζύγιο, οι διανυκτερεύσεις δεν είχαν ούτε θετικό ούτε αρνητικό αντίκτυπο στα παιδιά μεταξύ 2 και 3 ετών (εξετάζοντας την επιθετικότητα, την ανησυχία, την κατάθλιψη, την κοινωνική απόσυρση και τα προβλήματα ύπνου), και ωφέλησαν τα

παιδιά μεταξύ 4 και 6 ετών. Διαπιστώθηκαν κάποιες διαφορές που συνδέονται με το φύλο. Οι διανυκτερεύσεις συνδέθηκαν, μεταξύ των αγοριών αλλά όχι και των κοριτσιών, με λιγότερα κοινωνικά προβλήματα. Τα ασταθή και ασυνεπή γονικά προγράμματα ήταν περισσότερο πιθανό να συνδεθούν με αρνητικά αποτελέσματα για τα αγόρια από ότι για τα κορίτσια. Οι φτωχότερες σχέσεις γονέα-παιδιού και η σύγκρουση μεταξύ γονέων συνδέονταν ισχυρότερα με τα αποτελέσματα των παιδιών από ότι οι διανυκτερεύσεις. Δεδομένα από πατέρες έδειξαν μια απευθείας σύνδεση μεταξύ της προσαρμογής των παιδιών, των διανυκτερεύσεων και των συνεπών προγραμμάτων. Δεδομένα από μητέρες έδειξαν ότι η υποστήριξή τους για τη συμμετοχή των πατέρων μετρίασε τα θετικά αποτελέσματα που παρατηρήθηκαν για τις διανυκτερεύσεις (Pruett & Barker, 2009). Περίπου το 1/3 από τα παιδιά είχαν 3 ή περισσότερους φροντιστές κατά τη διάρκεια της ημέρας. Τα παιδιά μεταξύ 2 και 3 ετών έδειξαν ότι καμία διαφορά δεν συνδεόταν με τους πολλαπλούς φροντιστές, αλλά τα παιδιά που ήταν μεταξύ 4 και 6 ετών είχαν καλύτερα αποτελέσματα με πολλαπλούς φροντιστές.

Το Αυστραλιανό Ινστιτούτο οικογενειακών σπουδών ανέλυσε διαμήκη δεδομένα 7,718 παιδιών, όπου σχεδόν 4,000 από αυτά ήταν κάτω από την ηλικία των 5 ετών (Kaspiew et. al., 2009). Ο αριθμός των παιδιών των οποίων οι γονείς ζούσαν σε κοινή ανατροφή παιδιών, που ορίζεται ως 35% - 65% των διανυκτερεύσεων με κάθε γονέα, ήταν 201 κάτω από την ηλικία των 3 ετών (8% των παιδιών σε αυτή την ηλικιακή ομάδα) και 266 ηλικίας 3 έως 4 ετών (20%). Τα δεδομένα και από τις μητέρες και από τους πατέρες, 1 - 2 χρόνια μετά τον χωρισμό των γονέων, αναφέρθηκαν για όλο το δείγμα.

Οι γονείς της κοινής ανατροφής ήταν πιο πιθανό, από ότι οι γονείς της αποκλειστικής επιμέλειας, να πιστεύουν ότι το γονικό τους σχέδιο λειτουργούσε καλά για το παιδί: **περισσότερο από 90% των γονέων που τα παιδιά τους ήταν κάτω των 3 ετών και περνούσαν 35% - 47% των διανυκτερεύσεων με τους πατέρες τους πίστευαν ότι το σχέδιο ανατροφής παιδιών λειτουργούσε καλά. Τα δεδομένα για τα αποτελέσματα των παιδιών (όπως η σωματική υγεία των παιδιών) υποστήριζαν τις πεποιθήσεις των γονέων.** Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά των ρυθμίσεων της κοινής ανατροφής πήγαιναν τόσο καλά ή και λίγο καλύτερα όσο και τα παιδιά που περνούσαν λιγότερο από 35% των διανυκτερεύσεων με τους πατέρες τους. Σε συνέπεια με τη μελέτη του Stanford οι διανυκτερεύσεις συνδέθηκαν με υψηλότερα επίπεδα συνεχόμενης πατρικής ανάμιξης ένα στα πέντε παιδιά που είχαν επαφή χωρίς διανυκτέρευση είδαν τον πατέρα τους μόνο μια φορά το μήνα ή και λιγότερο. Σύμφωνα με τις μητέρες, οι πατέρες που ζούσαν σε κοινή ανατροφή παιδιών ήσαν πιο αναμειγμένοι γονείς πριν από το χωρισμό, άρα αυτή η μελέτη δε μπορεί να αποδώσει μια αιτιώδη σχέση μεταξύ διανυκτερεύσεων και συνεχιζόμενης ανάμιξης του πατέρα. Όμως μετά από επισκόπηση της βιβλιογραφίας οι Fabricius, Socol, Diaz, & Breiver (2012) συμπέραναν ότι οι πρόσφατες αποδείξεις στήριζαν την υπόθεση ότι ο περισσότερος χρόνος ανατροφής παιδιών έχει μια αιτιώδη επιρροή στην ποιότητα της ασφάλειας της σχέσης πατέρα-παιδιού. Επίσης σε συμφωνία με προηγούμενες μελέτες, οι Kaspiew et. al. (2009) ανέφεραν ότι η σύγκρουση και η βία μεταξύ γονέων έδειξαν αρνητικές συσχετίσεις με τα αποτελέσματα των παιδιών. Αυτός ο αντίκτυπος δεν ήταν μεγαλύτερος για παιδιά που ζούσαν σε κοινή ανατροφή από αυτά που βρίσκονταν σε άλλου είδους ρυθμίσεις σύμφωνα με αναφορές πατέρων αλλά όχι μητέρων.

Συνοπτικά, σύμφωνα με αυτήν την μεγάλη κλίμακας μελέτη, γενικά δεν υπήρξαν αρνητικές συνέπειες και υπήρξαν κάποιες οριακά θετικές σε σχέση με σχέδια ανατροφής παιδιών στα οποία παιδιά ηλικιών 0 έως 4 ετών περνούσαν τουλάχιστον 35% του χρόνου με τους πατέρες τους. Επίσης, οι διανυκτερεύσεις σχετίστηκαν με την προστασία της συχνής συμμετοχής του πατέρα. Αυτά τα αποτελέσματα συμφωνούν με τα συνολικά συμπεράσματα από τις περισσότερες μελέτες ότι οι κοινή ανατροφή και οι διανυκτερεύσεις με τους πατέρες δε δημιουργούν βλάβη στα παιδιά και μπορεί να επιφέρουν οφέλη, ειδικά να προάγουν και να διατηρήσουν τη σχέση πατέρα-παιδιού που στα άλλα σχέδια ανατροφής παιδιών είναι ευάλωτη σε φθορά.

Σε αντίθεση με το σύνολο των μελετών που ανέφεραν γενικά θετικά ή ουδέτερα ευρήματα για την κοινή ανατροφή και τις διανυκτερεύσεις με τους πατέρες, δύο μελέτες ανέφεραν αρνητικά ευρήματα και μια τρίτη η οποία συχνά ανακριβώς γράφεται ότι έχει αναφέρει αρνητικά αποτελέσματα των διανυκτερεύσεων των βρεφών. Οι δύο μελέτες που ανέφεραν αρνητικά αποτελέσματα για τις διανυκτερεύσεις των μικρών παιδιών έχουν λάβει και εκτενέστερη κάλυψη από τα MME από τις μελέτες που συζητήθηκαν παραπάνω και έχουν παρατεθεί από ειδικούς μάρτυρες και ομάδες υπεράσπισης για να αντιτεθούν στη νομοθεσία υπέρ της κοινής ανατροφής και των σχεδίων ανατροφής που επιτρέπουν στους πατέρες να φροντίζουν με διανυκτέρευση τα παιδιά τους της προσχολικής ηλικίας.

Η μελέτη που λανθασμένα παρατίθεται για να υποστηρίξει συνολικούς περιορισμούς έναντι των διανυκτερεύσεων βασίστηκε στην εικοσάλεπτη εργαστηριακή διαδικασία Strange Situation (Παράξενη Κατάσταση), που χρησιμοποιήθηκε για να μετρήσει τις κατηγοριοποιήσεις προσκόλλησης βρεφών ηλικίας 12 με 20 μηνών, 44 που είχαν διανυκτερεύσεις με τους πατέρες τους, 49 που δεν είχαν διανυκτερεύσεις και 52 που ζούσαν με τους παντρεμένους γονείς τους (Solomon & George, 1999 a).

Δε βρέθηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ της ομάδας των διανυκτερεύσεων και της ομάδας των μη διανυκτερεύσεων στην κατανομή των ασφαλών και ανασφαλών προσκολλήσεων, ούτε η συχνότητα ή το ιστορικό των διανυκτερεύσεων σχετίστηκε με κατηγοριοποιήσεις προσκόλλησης. Αυτό που δημιουργεί σύγχυση σε κάποιους σχολιαστές είναι ότι η ομάδα των διανυκτερεύσεων συγκρίθηκε δυσμενώς με τα παιδιά των άθικτων οικογενειών. Φυσικά αυτή η σύγκριση είναι άσχετη με τα σχέδια ανατροφής παιδιών γιατί όποιες διαφορές βρεθούν λογικά αφορούν το διαζύγιο και όχι τις διανυκτερεύσεις.

Ένα χρόνο αργότερα 85% του δείγματος παρατηρήθηκε να αλληλεπιδρά με τις μητέρες σε δύο δραστηριότητες εργαστηρίου (Solomon & George, 1999 b). Πάλι δε βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ παιδιών με ή χωρίς διανυκτερεύσεις. Τα βρέφη των διανυκτερεύσεων συγκρίθηκαν δυσμενώς με μια *συνδυασμένη* ομάδα βρεφών από άθικτες οικογένειες και με αυτά που δεν είχαν διανυκτερεύσεις με τον πατέρα που ζούσε χωρία από τη μητέρα, αλλά οι συγγραφείς τόνισαν ότι τα αποτελέσματα αυτής της σύντομης εργαστηριακής διαδικασίας ίσως να μην είχαν σχέση με τη συμπεριφορά των βρεφών σε οικογένειες κοινής ανατροφής.

Μια διαφορά που δεν έλαβε στατιστική σημαντικότητα ήταν η παρουσία στην ομάδα των διανυκτερεύσεων πιο ανοργάνωτων προσκολλήσεων μητέρας - παιδιού πράγμα που οι θεωρητικοί γενικά συσχετίζουν με παραμέληση ή με κακοποίηση και με φτωχότερη μακροπρόθεσμη ψυχολογική ανάπτυξη. Αλλά το ποσοστό των δυσμενών προσκολλήσεων και στις τρεις ομάδες της μελέτης ήταν αφύσικα υψηλό. Οι συγγραφείς τόνισαν την μη αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος τους: ένα υψηλό ποσοστό γονέων βρίσκονταν υπό ασφαλιστικά μέτρα (το 86% των πατέρων με διανυκτερεύσεις, το 100% των πατεράδων χωρίς διανυκτερεύσεις και το 33% των μητέρων με διανυκτερεύσεις – συγκρινόμενο με το 9% των μητέρων στην ομάδα που δεν είχε διανυκτερεύσεις). Επίσης, οι γονείς στην ομάδα διανυκτερεύσεων διέφεραν σε σημαντικά σημεία από αυτούς των μη διανυκτερεύσεων: οι γονείς με διανυκτερεύσεις είχαν υψηλότερα επίπεδα σύγκρουσης, εχθρότητας και κακοποίησης, ήταν πιο πιθανό να ήταν ανύπαντροι και πιθανό να είχαν παιδιά με παραπάνω από μια σχέσεις. Λόγω των διαφορών μεταξύ των ομάδων η μελέτη δε μπορεί να αποδώσει αποτελέσματα στην παρουσία ή την απουσία των επαφών διανυκτέρευσης. Αντί αυτού οι κατηγοριοποιήσεις προσκόλλησης σχετίζονταν με σχέσεις κοινής ανατροφής και στις γονικές δεξιότητες της μητέρας, με ευρήματα λιγότερο ασφαλών προσκολλήσεων σε όλες τις ομάδες όταν οι μητέρες ήταν λιγότερο ανταποκρίσιμες στις ανάγκες των παιδιών τους.

Άλλοι συγγραφείς τόνισαν πρόσθετους σημαντικούς περιορισμούς της μελέτης (Caslmore & Parkinson, 2011; Lamb & Kelly, 2001; Nielsen, 2013c; Nielsen, 2013d; Pruett, Cowan, Cowan & Diamond, 2012; Warshak, 2002). Δεν υπήρχαν αποδείξεις ότι τα βρέφη είχαν δημιουργήσει δεσμούς προσκόλλησης με τους πατέρες τους πριν την έναρξη των διανυκτερεύσεων τα βρέφη της ομάδας των διανυκτερεύσεων ήταν λιγότερο πιθανό από αυτά χωρίς διανυκτερεύσεις να έχουν τουλάχιστον εβδομαδιαία επαφή με τους πατέρες τους και μόνο το 20% των βρεφών με διανυκτέρευση είδαν τους πατέρες τους μέσα σε ένα οργανωμένο και σταθερό πρόγραμμα. Κάποια από τα βρέφη είχαν χωριστεί από τους πατέρες τους επανειλημμένα και για μεγάλες χρονικές περιόδους κάνοντας στην ουσία τους πατέρες ξένους προς αυτά. Τα δεδομένα σχετικά με την επαφή πατέρα-παιδιού, τη σύγκρουση, την επικοινωνία και την αποκρισμότητα της μητέρας προς το παιδί, προήλθαν κυρίως από μητέρες. Οι follow up αναλύσεις δε διαφοροποίησαν μεταξύ παιδιών των οποίων οι διανυκτερεύσεις ξεκίνησαν πρόσφατα και αυτών που είχαν διανυκτερεύσεις από την έναρξη της μελέτης και στο follow up. Ο πρώτος συγγραφέας της μελέτης συμφωνεί ότι τα αποτελέσματα δε μπορούν να γενικευθούν σε όλους τους διαζευγμένους γονείς γιατί ένα μεγάλο τμήμα του δείγματος δεν έζησε ποτέ μαζί ή παντρεύτηκε, οι περισσότεροι είχαν χωρίσει πριν το βρέφος γίνει 4 μηνών και το επίπεδο εχθρότητας και σύγκρουσης των γονέων δεν ήταν αντιπροσωπευτικό του γενικού πληθυσμού των γονέων που έρχονται αντιμέτωποι με αποφάσεις που αφορούν σχέδια ανατροφής για μικρά παιδιά (Solomon, 2013). Ο Solomon (2013; Solomon, 2013, Απρίλιος) επίσης πιστεύει ότι η κατάσταση της έρευνας και της θεωρίας είναι ανεπαρκής για να μπορέσει να πληροφορήσει τους λήπτες των αποφάσεων σχετικά με την καλύτερη ηλικία που μπορούν να ξεκινήσουν οι διανυκτερεύσεις και για το αν πρέπει να ενθαρρύνεται ο χρόνος κοινής ανατροφής για βρέφη και νήπια.

Η πρώτη οριακή μελέτη είναι μια αναφορά που εκδόθηκε από το τμήμα της Γενικής Εισαγγελίας της Αυστραλίας τα πνευματικά δικαιώματα της οποίας κατοχυρώθηκαν από μία κλινική ιδρυτής της οποίας ήταν η συγγραφέας της πρώτης μελέτης (McIntosh et.al., 2010). Αυτή η αναφορά, η οποία προκάλεσε μεγάλη δημοσιότητα, είναι σημαντική γιατί η πρώτη συγγραφέας προωθεί τα αποτελέσματά της ως την βάση για τις αποφάσεις και τις πολιτικές που αφορούν επιμέλεια παιδιών. Αναλύοντας δεδομένα από ένα εθνικό τυχαίο δείγμα αυτή η μελέτη εξέτασε τη σύνδεση μεταξύ διανυκτερεύσεων και παιδικής υγείας και συμπεριφοράς. Η μελέτη συνέκρινε παιδιά τριών ηλικιακών ομάδων: κάτω των 2 ετών, 2-3 ετών και 4-5 ετών. Το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό των διαζευγμένων γονέων γιατί οι περισσότεροι γονείς δεν είχαν παντρευτεί ποτέ μεταξύ τους (90% για το

δείγμα των βρεφών και 60% για το δείγμα των νηπίων) και 30% από αυτούς δεν είχαν ζήσει ποτέ μαζί. Άρα δυνητικά η μελέτη είναι πιο πολύ σχετική με σχέδια ανατροφής παιδιών για γονείς που δεν παντρεύτηκαν ποτέ και λιγότερο σχετική με διαζευγμένους γονείς, ειδικά με αυτούς που έχουν βρέφη.

Η μελέτη είναι μοναδική γιατί χώρισε τα παιδιά με διανυκτερεύσεις σε δύο ομάδες: περιστασιακές διανυκτερεύσεις (οι οποίες ονομάστηκαν πρώιμη φροντίδα σε αυτή τη μελέτη: 1-3 νύχτες τον μήνα για βρέφη και 5-9 νύχτες για 2-3 και 4-5 ετών) και συχνές διανυκτερεύσεις (ονομάστηκαν κοινή φροντίδα σε αυτή τη μελέτη: 4-15 νύχτες το μήνα για βρέφη, μια υπερβολικά ευρεία διακύμανση βάσει των ορισμών της κοινής ανατροφής και 10-15 νύχτες για τα μεγαλύτερα παιδιά). Διαχωρίζοντας τις ομάδες κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα μειονέκτημα και ένα πλεονέκτημα. Το μειονέκτημα είναι ότι μειώνεται το μέγεθος των ομάδων. Σε κάποιες περιπτώσεις αυτό δημιούργησε ανεπίτρεπτα μικρά δείγματα: τα μικρότερα ήταν οι ομάδες των βρεφών με περιστασιακές διανυκτερεύσεις, μεταξύ των 14-20 ανάλογα με τη μεταβλητή υπό ανάλυση (π.χ. 14 για την μέτρηση της ευερεθιστότητας) και 2-3 ετών με συχνές διανυκτερεύσεις, μεταξύ 5-25 ανάλογα με τη μεταβλητή υπό ανάλυση (π.χ. 5 υποκείμενα για μέτρηση σύγκρουσης με το παιδί που έγινε από δασκάλους και φροντιστές ημερήσιας φροντίδας, 25 υποκείμενα από αξιολόγηση της μητέρας σχετικά με τη συναισθηματική κατάσταση του παιδιού). Μια ανάλυση που βασίζεται σε 5 άτομα που απάντησαν είναι απίθανο να μας προμηθεύσει με σοβαρά αποτελέσματα.

Το όφελος της διαφοροποίησης των δύο ομάδων διανυκτέρευσης είναι ότι επιτρέπει έναν έλεγχο της υπόθεσης που δημιουργήθηκε από αυτούς τους θεωρητικούς της προσκόλλησης που δημιουργούν ανησυχία ότι οι αποχωρισμοί λόγω διανυκτερεύσεων από τον «πρωτεύοντα» γονέα (σχεδόν πάντα η μητέρα) προκαλούν βλάβη στα μικρά παιδιά. Οι Solomon & George (1999a) διατύπωσαν μια υπόθεση γραμμικών επιδράσεων όπου οποιεσδήποτε επιβλαβείς επιδράσεις των διανυκτερεύσεων «θα έπρεπε να τονίζονται περισσότερο όταν είναι μικρότεροι και πιο συχνοί οι αποχωρισμοί λόγω διανυκτέρευσης και θα πρέπει αυτές οι ρυθμίσεις να τακτοποιούνται το γρηγορότερο» (σελ. 5). Βασικά, αν οι διανυκτερεύσεις προκαλούν βλάβη στα μικρά παιδιά γιατί τα χωρίζουν από έναν γονέα που έχει οριστεί ως πρωτεύων, θα έπρεπε να αναμένουμε ότι όσο μακρύτεροι και συχνότεροι είναι οι αποχωρισμοί τόσο χειρότερες θα είναι οι επιδράσεις.

Παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης εδώ. Ένα επακόλουθο τμήμα συζητά ανησυχίες σχετικά με τον τρόπο που έχουν ερμηνευθεί και προωθηθεί τα αποτελέσματα. Για τα βρέφη, δύο από έξι αποτελέσματα ερμηνεύθηκαν ως πιο αρνητικά για αυτά που είχαν συχνές διανυκτερεύσεις συγκρινόμενα με αυτά των περιστασιακών διανυκτερεύσεων, αλλά δε συγκρίθηκαν με αυτά που δεν είχαν καθόλου διανυκτερεύσεις (ευερεθιστότητα και «οπτικός έλεγχος του πρωτεύοντα φροντιστή»-τα βρέφη που δεν είχαν διανυκτερεύσεις είχαν το υψηλότερο αρνητικό σκορ ευερεθιστότητας). Τέσσερα από έξι αποτελέσματα δεν έδειξαν καμία διαφορά: σωματική υγεία, ξεφύσημα/αγκομαχητό, ανησυχίες των μητέρων για την ανάπτυξη του βρέφους και αρνητικές αντιδράσεις στους ξένους. Περισσότερο ξεφύσημα/αγκομαχητό αναφέρθηκε για βρέφη με συχνές διανυκτερεύσεις σε σύγκριση με αυτά με σποραδικές διανυκτερεύσεις αλλά δεν υπήρξε σύγκριση με βρέφη που δεν είχαν διανυκτερεύσεις. Αυτή η διαφορά πλησίασε αλλά δεν επέτυχε τελικά τη στατιστική σημαντικότητα. Για τα παιδιά 2-3 ετών, δύο από επτά αποτελέσματα ερμηνεύθηκαν ως αρνητικά για τις συχνές διανυκτερεύσεις σε σύγκριση με τις άλλες δύο ομάδες (επιμονή και προβλήματα συμπεριφοράς με τη μητέρα). Τέσσερα δεν έδειξαν καμία διαφορά για τις συχνές διανυκτερεύσεις σε σύγκριση με τις άλλες δύο ομάδες: σωματική υγεία, σύγκρουση με φροντιστές, αξιολόγηση της μητέρας για τη συναισθηματική λειτουργία του παιδιού και αντίδραση στους ξένους. Μια τάση που για ελάχιστο δεν είχε στατιστική σημαντικότητα ήταν καλύτερη συνολική υγεία για τα παιδιά με διανυκτερεύσεις, είτε συχνές είτε περιστασιακές όταν συγκρίθηκαν με παιδιά που δεν είχαν διανυκτερεύσεις. Το ένα θετικό αποτέλεσμα για τις συχνές διανυκτερεύσεις σε σύγκριση με τις άλλες δύο ομάδες ήταν το λιγότερο ξεφύσημα/αγκομαχητό. Δεν αναφέρθηκαν αναλύσεις για την ομάδα των νηπίων που συνέκριναν περιστασιακές διανυκτερεύσεις με καθόλου διανυκτερεύσεις, οπότε δε μπορούμε να συμπεράνουμε κάτι σχετικό με το επιθυμητό του να επιτρέπεται ή όχι στα νήπια να έχουν περιστασιακές διανυκτερεύσεις.

Μόνο 1 από τις 13 αναλύσεις (καμία για βρέφη κάτω των 2 και μία για ηλικίας 2-3 ετών σχετικά με την επιμονή) υποστηρίζει την υπόθεση των γραμμικών επιπτώσεων ότι όσο περισσότερες είναι οι διανυκτερεύσεις τόσο χειρότερο είναι το αποτέλεσμα. Βρέφη με περιστασιακές διανυκτερεύσεις (το οποίο σε αυτή τη μελέτη σημαίνει το πολύ 3 βράδια το μήνα) ήταν λιγότερο ευερέθιστα και έτειναν να ξεφυσούν/αγκομαχούν λιγότερο από ότι τα βρέφη που δεν είχαν διανυκτερεύσεις ή είχαν συχνές διανυκτερεύσεις. Τα νήπια, 2-3 ετών με συχνές διανυκτερεύσεις ξεφυσούσαν/αγκομαχούσαν λιγότερο από αυτά που είχαν περιστασιακές ή καθόλου. Αυτές οι θετικές συνδέσεις με τις διανυκτερεύσεις προκαλούν τις υποθέσεις αυτών που, όπως ο συγγραφέας της πρώτης μελέτης, αποθαρρύνουν τα σχέδια ανατροφής παιδιών που επιτρέπουν στα βρέφη να διανυκτερεύουν και με τους δύο γονείς.

Η δεύτερη στατιστικά ακραία μελέτη (outlier) με τη βοήθεια ενός ευρέως διανεμημένου δελτίου τύπου, ομοίως έλαβε μεγάλη δημοσιότητα (Tornello, et.al.,2013). Όσο μεγαλύτερο αντίκτυπο έχει μια μελέτη σε αποφάσεις επιμέλειας παιδιού, τόσο μεγαλύτερο έλεγχο αξίζει. Παρομοίως με την αναφορά της McIntosh et. al. (2010), το δείγμα συντέθηκε κυρίως (85%) από παιδιά που οι γονείς τους δεν είχαν ποτέ παντρευτεί μεταξύ τους, αλλά υπήρχε μεγαλύτερο δείγμα παιδιών με διανυκτέρευση. Τα δεδομένα αντλήθηκαν από τη μελέτη Εύθραυστων Οικογενειών και Ευημερίας του Παιδιού (Fragile Families and Child Well-Being Study), από παιδιά που είχαν γεννηθεί σε οικογένειες στην πόλη με χαμηλό εισόδημα (62% κάτω από το όριο φτώχειας), οικογένειες εθνικών και φυλετικών μειονοτήτων (85%), η πλειοψηφία των οποίων είχε έναν γονέα που φυλακίστηκε κάποια στιγμή πριν τα παιδιά φτάσουν στην ηλικία των 5 (50% πατέρες, 10% μητέρες) και που οι γονείς τους είχαν γέννες εκτός γάμου με παραπάνω από έναν σύντροφο στα εφηβικά τους ή στα πρώιμα ενήλικα χρόνια τους (65%).

Αξιόπιστα δεδομένα από ένα τέτοιο δείγμα είναι στατιστικά σημαντικά μόνο για οικογένειες με παρόμοιες συνθήκες και προσφέρεται μια ευκαιρία να ελεγχθεί η υπόθεση ότι οι διανυκτερεύσεις αφήνουν τα παιδιά ευάλωτα σε άλλους οικογενειακούς παράγοντες έντασης. Το δείγμα της παραπάνω μελέτης δεν είναι αντιπροσωπευτικό των εξαθλιωμένων οικογενειών γενικά, αυτών που είναι πάνω από το όριο της φτώχειας και αυτών που παντρεύτηκαν και στη συνέχεια πήραν διαζύγιο. Φυσικά τα αποτελέσματα που βασίζονται σε αυτό το δείγμα δε σχετίζονται καθόλου με γονείς που μπορούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά σε μία μάχη επιμέλειας στα δικαστήρια. Τα αποτελέσματα όμως μπορούν να βοηθήσουν αυτούς που συμβουλεύουν γονείς σε εύθραυστες οικογένειες ή παίρνουν αποφάσεις για κρατικές πολιτικές σχετικά με αυτές τις οικογένειες. Βασιζόμενοι στις αναφορές των μητέρων, οι ερευνητές κατηγοριοποίησαν τα παιδιά του 1 έτους σύμφωνα με τον αριθμό των διανυκτερεύσεων που περνούσαν με τους πατέρες τους κάθε χρόνο: *ημερήσια επαφή μόνο, κάποιες διανυκτερεύσεις (από 1 έως 51), και συχνές διανυκτερεύσεις (52 έως 256, ή 1 με 5 βράδια την εβδομάδα)*. Σημειώστε ότι η ομάδα των συχνών διανυκτερεύσεων περιελάμβανε σχέδια ρύθμισης της κατοικίας που κυμαίνονταν από παραδοσιακές ρυθμίσεις με την επιμέλεια στη μητέρα, την κοινή επιμέλεια και φροντίδα, έως την κοινή ανατροφή όπου τα παιδιά περνούσαν τα 2/3 του χρόνου τους στην φροντίδα του πατέρα. Περίπου το 42% των παιδιών ενός έτους είχαν διανυκτερεύσεις. Τέσσερις ομάδες δημιουργήθηκαν για την ανάλυση των παιδιών 3 ετών, πάλι βασισμένες στον αριθμό των διανυκτερεύσεων που περνούσαν με τον πατέρα τους κάθε χρόνο: *επαφές ημέρας, σπάνιες διανυκτερεύσεις (1-12), κάποιες διανυκτερεύσεις (13-127) και συχνές διανυκτερεύσεις (128-256)*. Η τελευταία ομάδα πληροί τους συνήθεις ορισμούς της κοινής επιμέλειας ή της εναλλασσόμενης κατοικίας, με το υψηλό άκρο στο δείγμα να αντιπροσωπεύει ρυθμίσεις όπου τα παιδιά περνούσαν τα 2/3 του χρόνου τους στη φροντίδα του πατέρα.

Βασιζόμενες στην κλινική εμπειρία, τη θεωρία της «μονοτροπίας» και μόνο 3 μελέτες (οι συγγραφείς παραβλέπουν τις επιπρόσθετες μελέτες που συζητήθηκαν παραπάνω), οι συγγραφείς υπέθεσαν ότι τα πολύ μικρά παιδιά που έχουν συχνές διανυκτερεύσεις στο σπίτι του πατέρα τους θα έπρεπε να είχαν περισσότερες ανασφαλές προσκολλήσεις με τις μητέρες. Οι μετρήσεις των αποτελεσμάτων συνίσταντο στις αντιδράσεις των μητέρων σε μια συντομευμένη και αλλαγμένη εκδοχή ενός παραδεκτού μέτρου προσκόλλησης, το οποίο συμπληρώθηκε όταν τα παιδιά ήταν 3 ετών και στις απαντήσεις των μητέρων σε μια τυποποιημένη λίστα απαντήσεων σχετικά με τη συμπεριφορά των παιδιών. Ένα δυνατό σημείο της μελέτης είναι ότι έλαβε υπόψη την αναφορά της μητέρας για καταθλιπτικά συμπτώματα, της σχέσης της με τον πατέρα και τη βαθμολόγησή της, της ποιότητας της γονικής φροντίδας του πατέρα.

Το μόνο σημαντικό εύρημα σχετικά με μια σύνδεση μεταξύ κατάστασης διανυκτερεύσεων και προσκόλλησης προς τη μητέρα ήταν ότι τα παιδιά της ηλικίας του 1 έτους που είχαν *συχνές διανυκτερεύσεις (1-5 εβδομαδιαίως)* ήταν πιο πιθανό από αυτά που είχαν *κάποιες διανυκτερεύσεις* να είναι ανασφαλώς προσκολλημένα στη μητέρα στην ηλικία των 3 ετών. Η σχέση δεν ήταν γραμμική στο ως προς το ότι τα παιδιά με *συχνές διανυκτερεύσεις* και αυτά με *κάποιες διανυκτερεύσεις* δεν ήταν πιο πιθανό να είναι ανασφαλώς προσκολλημένα από αυτά που είχαν μόνο επικοινωνία χωρίς διανυκτέρευση (το ποσοστό ανασφαλών προσκολλήσεων ήταν μικρότερο μεταξύ αυτών που είχαν κάποιες διανυκτερεύσεις συγκρινόμενο με αυτά που δεν είχαν διανυκτέρευση, αλλά αυτή η διαφορά δεν ήταν στατιστικά σημαντική). Επίσης, δεν υπήρχαν σημαντικές συνδέσεις μεταξύ διανυκτερεύσεων και προσκόλλησης στην ηλικία των 3.

Όπως και με την McIntosh et. al. (2010), οι συγγραφείς δεν έδωσαν καμία εξήγηση για ευρήματα που απέτυχαν να υποστηρίξουν την υπόθεση των γραμμικών επιπτώσεων. Εάν οι διανυκτερεύσεις με τους πατέρες υποτίθεται ότι προκαλούν αναταραχή στην προσκόλληση των παιδιών με τις μητέρες τους πώς πρέπει να εκλάβουμε το εύρημα ότι τα παιδιά που κοιμούνταν κάθε βράδυ στο σπίτι της μητέρας δεν έδειξαν προτίμηση προσκόλλησης προς αυτήν σε σχέση με τα παιδιά που περιστασιακά ή συχνά κοιμούνταν μακριά από τη μητέρα? Δύο ζητήματα είναι σημαντικό να

θυμόμαστε όταν μελετάμε αυτά τα δεδομένα τα σχετικά με την προσκόλληση των παιδιών στις μητέρες.

Πρώτον, η ερμηνεία του υψηλότερου ποσοστού ανασφαλών προσκολλήσεων με τις μητέρες, στις συχνές διανυκτερεύσεις έναντι των μερικών διανυκτερεύσεων περιορίζεται από ένα ατυχές πρόβλημα ερευνητικού σχεδιασμού. Περισσότερο από μισά από τα βρέφη της ομάδας των συχνών διανυκτερεύσεων βασικά ζούσαν κυρίως με τους πατέρες τους (Τα 26 από τα 51 βρέφη της ομάδας των συχνών διανυκτερεύσεων για τα οποία μετρήθηκε η προσκόλληση, κάποια περνούσαν μέχρι και 70% των διανυκτερεύσεων με τους πατέρες τους). Για τα παιδιά 3 ετών, 45 από τα 60 όπου μετρήθηκε η προσκόλληση ζούσαν κυρίως με τους πατέρες τους. Όταν το αποτέλεσμα του ενδιαφέροντος είναι η προσκόλληση του βρέφους στο γονέα που παρέχει την πλειονότητα της φροντίδας, αυτή η ομάδα των μη τυπικών οικογενειών θα έπρεπε να αποκλειστεί από την ανάλυση για την προσκόλληση βρέφους-μητέρας. Ειδικά σε ένα δείγμα το οποίο ελήφθη από έναν πληθυσμό που οι μητέρες είχαν υψηλότερα ποσοστά χρήσης ουσιών, κατάθλιψης και φυλάκισης (McLanahan, 2013). Χωρίς να υπάρχει γνώση του γιατί αυτά τα μωρά ζούσαν με τους πατέρες τους, δε μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι διανυκτερεύσεις στο σπίτι του πατέρα προκάλεσαν ανασφαλή προσκόλληση με τις μητέρες περισσότερο από ότι μπορούμε να υποθέσουμε ότι είναι η παρουσία των ομπρελών που προκαλεί τη βροχή.

Το δεύτερο θέμα είναι ότι το Toddler Attachment Q-sort [Ερωτηματολόγιο Προσκόλλησης (TAQ)], που χρησιμοποιήθηκε για να μετρήσει την ασφάλεια της προσκόλλησης τροποποιήθηκε και συντομεύτηκε σε ένα άλλο εργαλείο [Attachment Q-sort (AQS)] αλλά δεν υπάρχουν ενδείξεις της εγκυρότητας της συντεταγμένης έκδοσης TAQ. Επίσης, στη θέση εκπαιδευμένων εκτιμητών για την ταξινόμηση της προσκόλλησης μητέρας-παιδιού η οποία βασίζεται σε ώρες παρατήρησης αλληλεπιδράσεων, για να γλιτώσουν χρήματα, η μελέτη των Fragile Families έδωσε στις μητέρες την ευθύνη της εκτίμησης των συμπεριφορών που απαρτίζουν την ταξινόμηση της προσκόλλησης. Υπάρχει κάποιο ερώτημα για το τι μετράται όταν οι μητέρες συμπληρώνουν το AQS στη θέση των εκπαιδευμένων εκτιμητών (van Ijzendoorn, Vereijken, Kranenburg & Walraven, 2013). Ακόμη και αν η μέτρηση της προσκόλλησης ήταν έγκυρη και ερμηνεύσιμη, όταν βασιζόμαστε σε τέτοια αποτελέσματα είτε για να υποστηρίξουμε είτε για να κατηγορήσουμε τις διανυκτερεύσεις, είναι σημαντικό να προχωράμε πέραν των στατιστικών διαφορών και να αναρωτιόμαστε αν οι στατιστικές εγείρουν ουσιώδεις ανησυχίες σχετικά με την ανάπτυξη. Θυμηθείτε πως οι ερευνητές της φροντίδας κατά τη διάρκεια της ημέρας ξεκαθάρισαν ότι το υψηλότερο επίπεδο της προβληματικής συμπεριφοράς που συνδεόταν με το χρόνο στα κέντρα ημερησίας φροντίδας παρέμενε στο πλαίσιο όπου η συμπεριφορά δεν απαιτούσε ειδική προσοχή. Και το αποτέλεσμα της ευερεθιστότητας για τα παιδιά με συχνές διανυκτερεύσεις στην Αυστραλιανή μελέτη (μολονότι αποκομίστηκαν από μέτρηση αμφιλεγόμενης εγκυρότητας), παρότι υψηλότερο από αυτό των περιστασιακών διανυκτερεύσεων ήταν πανομοιότυπο με το δείγμα παιδιών από άθικτες οικογένειες και ήταν στα φυσιολογικά όρια για το μεγαλύτερο δείγμα που είχε καθοριστεί για τα παιδιά της Αυστραλίας. Ομοίως, σε έναν πληθυσμό οικογενειών όπου οι μητέρες βρίσκονταν κάτω από το όριο της φτώχειας ή δεν είχαν ολοκληρώσει το λύκειο, το ποσοστό των ανασφαλών προσκολλήσεων στο TAQ είναι 49%. Όλες οι ομάδες στη μελέτη Tornello et al. (2013), ανεξάρτητα από τη συχνότητα διανυκτερεύσεων, είχαν χαμηλότερα ποσοστά ανασφαλούς προσκόλλησης από αυτά που θα περιμέναμε για παιδιά που ζουν μέσα στη φτώχεια και με μητέρες χαμηλής εκπαίδευσης.

Σε αντίθεση με το εργαλείο μέτρησης που τροποποιήθηκε από το αρχικό και δεν υπήρχαν στοιχεία εγκυρότητας γι αυτό, η συμπεριφορά των παιδιών μετρήθηκε με ένα τυποποιημένο εργαλείο και με τυποποιημένο τρόπο. Η συμπεριφορά όπως μετρήθηκε από τις μητέρες δημιούργησε επτά μεταβλητές για τα παιδιά ηλικίας 3-5 ετών. Από τις 14 αναλύσεις, καμία δεν έδειξε στατιστικά σημαντικές διαφορές εκτός από μία. Οι Συχνές Διανυκτερεύσεις στην ηλικία των 3 προέβλεψαν περισσότερο θετική συμπεριφορά στην ηλικία των 5 απ ό τι η ημερήσια επαφή μόνο και οι σπάνιες διανυκτερεύσεις.

Η Υπεράσπιση μιας Θέσης (advocacy) στη θέση της Κριτικής Σκέψης και της Επιστήμης

Ο τρόπος με τον οποίο εξηγούνται και προωθούνται οι μελέτες των McIntosh et. al. (2010) και Tornello et al. (2013) από τους υποστηρικτές τους και που εφαρμόζονται από αυτούς που φτιάχνουν τους νόμους και εκδίδουν τις αποφάσεις επιμέλειας έχει εγείρει ανησυχίες ανάμεσα στους κοινωνικούς επιστήμονες (Lamb, 2012a, 2012b; Ludolph & Dale, 2012; Millar & Kruk, 2014; Nielsen, 2013b; Cashmore & Parkinson, 2011; Pruet et al., 2012; Warshak, 2012). Στη συζήτηση των αποτελεσμάτων της McIntosh et al. (2010), είναι σημαντικό να δούμε πέρα από τις συνόψεις των αποτελεσμάτων που παρουσιάστηκαν στην αναφορά της έρευνας και κατά συνέπεια από την πρώτη

συγγραφέα, όπου εκφράζονται ανησυχίες σχετικά με τις διανυκτερεύσεις για παιδιά κάτω των τεσσάρων ετών. Μια πολύ διαφορετική εικόνα αναδύεται όταν αναλύουμε τα δεδομένα της αναφοράς. Οι αντιφάσεις είναι σημαντικές γιατί η 169 σελίδων αναφορά είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από ένα τυπικό άρθρο επιστημονικού περιοδικού και πολλοί αναγνώστες – ειδικά νομοθέτες, τα ΜΜΕ και άλλοι που δεν έχουν εντρυφήσει στην ερευνητική ψυχολογία – ίσως διαβάσουν μόνο τις συνόψεις και τις εκλάβουν ως ακριβείς και ολοκληρωμένες αναθεωρήσεις των αποτελεσμάτων της μελέτης. Υπάρχουν πολλαπλά προβλήματα στο σχεδιασμό, στις διαδικασίες, στην ανάλυση δεδομένων, στην αναφορά των δεδομένων και στην εξήγηση των αποτελεσμάτων της μελέτης της McIntosh et al., (Cashmore & Parkinson, 2011; Lamb, 2012b; Ludolph, 2012; Nielsen, 2013c, 2013d; Parkinson & Cashmore, 2011). Αυτοί είναι οι τύποι των προβλημάτων που μπορεί να επηρεάσουν την αποδεκτικότητα και βαρύτητα της μελέτης όταν προσκομίζεται ως αποδεικτικό υλικό σε δικαστικούς αγώνες επιμέλειας. Περιλαμβάνουν παρατηρήσεις όπως τις ακόλουθες:

- Η σύνοψη της αναφοράς (McIntosh et al., 2010, σελ.9) παρουσίασε επιλεκτικά αυτά που οι συγγραφείς ερμήνευσαν ως αρνητικά αποτελέσματα, που οφείλονται στις διανυκτερεύσεις, αλλά αγνόησαν τα πολυπληθέστερα ευρήματα που έδειξαν ασήμαντες στατιστικά διαφορές που συνδέονται με την διανυκτέρευση ή δεν έδειξαν οφέλη της διανυκτέρευσης (για μια συζήτηση επ' αυτής της επιλεκτικού δείγματος στρατηγικής δείτε Johnston, (2007). Η McIntosh έχει επικριθεί ότι αγνόησε αντίθετες απόψεις όταν επέλεξε θεωρητικούς προς συνέντευξη οι οποίοι υποστήριζαν την έννοια της ιεραρχίας στην προσκόλληση, για ένα τεύχος επιστημονικού περιοδικού που η ίδια επιμελήθηκε και απέκλεισε τους θεωρητικούς που υποστήριζαν την αντίθετη άποψη (Lamb, 2012; Ludolph, 2012). Έδωσε τότε μια στρεβλωμένη περίληψη απόψεων που επιλεκτικά απέκλεισε αντικρουόμενες πληροφορίες και δημιούργησε μια εσφαλμένη εντύπωση συναίνεσης.
- Οι συγγραφείς έβγαλαν αυθαίρετα συμπεράσματα σχετικά με τα δεδομένα τους. Δώστε προσοχή σε αυτή την πρόταση από την σύνοψη: «Τα βρέφη κάτω των δύο ετών που ζούσαν με τον γονέα που δεν ζούσε στην πρωταρχική κατοικία μόνο για ένα ή περισσότερα βράδια την εβδομάδα ήταν πιο ευερέθιστα και πιο παρατηρητικά επιφυλακτικά σε σχέση με τον αποχωρισμό από τον πρωτεύοντα φροντιστή από αυτά που ήταν κυρίως στη φροντίδα του ενός γονέα» (σελ.9). Ο πρώτος συγγραφέας επομένως περιέγραψε αυτά τα αρνητικά αποτελέσματα ως «συστοιχία προβλημάτων ρύθμισης της ανησυχίας» (McIntosh, 2011, σελ.3). Αυτό το συμπέρασμα αποκαλύπτει ένα αναλυτικό κενό μεταξύ των δεδομένων και της εξήγησης αυτών (για συζητήσεις των νομικών επιπτώσεων για τέτοιου είδους κενό για την αποδεκτικότητα και την βαρύτητα που είναι αποδεκτές στη κοινωνική επιστήμη, δείτε Zervopoulos, 2008 & Zervopoulos, 2013). Λόγω του ότι οι θεωρητικοί της προσκόλλησης αναφέρουν ότι όταν τα βρέφη είναι ανήσυχα κοιτάνε προς τις μητέρες τους και προσπαθούν να αποσπάσουν τη προσοχή τους, οι συγγραφείς υποθέτουν ότι όσο πιο πολύ τα βρέφη κοιτούσαν και έψαχναν την προσοχή της μητέρας τους τόσο πιο ανήσυχα ήταν σχετικά με την διαθεσιμότητα της. Αυτό εμπίπτει στο λογικό σφάλμα γνωστό ως «επιβεβαίωση του επομένου» (affirming the consequent). Οι συγγραφείς εξήγησαν τις απαντήσεις των μητέρων σε τρεις ερωτήσεις ως δείκτη ανασφάλειας των βρεφών και ως άγχος σε σχέση με αποχωρισμό από τις μητέρες τους⁴. Οι ερωτήσεις εξήχθησαν από τις Communication and Symbolic Behavior Scales (Κλίμακες Επικοινωνίας και Συμβολικής Συμπεριφοράς, CSBS), ένα εργαλείο μέτρησης της ετοιμότητας του βρέφους για εκμάθηση του λόγου έναντι της διακινδύνευσης καθυστέρησης στην επικοινωνία (Wetherby & Prizant, 2001). Παραδόξως, η μελέτη ερμήνευσε αποτελέσματα που υποδηλώνουν υγιέστερη γνωστική ανάπτυξη (μεγαλύτερη ετοιμότητα να μάθουν να μιλάνε) ως αρνητικά (ανησυχία), παρότι καμία από τις τρεις ερωτήσεις δεν ανέφερε ανησυχία. Επιπλέον, η «κλίμακα οπτικής παρακολούθησης» (Visual monitoring scale) των τριών ερωτήσεων δημιουργήθηκε αποκλειστικά για τους σκοπούς της συγκεκριμένης μελέτης και δεν είχε καμία γνωστή εγκυρότητα ή αξιοπιστία. Χωρίς τέτοιους δείκτες της επιστημονικής αξίας της μέτρησης, τα αποτελέσματα είναι ανεπίδεκτα ερμηνείας. Σε νομική ορολογία, η μέτρηση είναι αναξιόπιστη υπό την έννοια ότι είναι ανάξια εμπιστοσύνης ως δείκτης του τι φέρεται ότι μετρά (Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, 1993).
- Η μελέτη έβγαλε αρνητικά συμπεράσματα σχετικά με τις διανυκτερεύσεις βασισμένη σε αποτελέσματα που βρίσκονταν μέσα σε φυσιολογικά όρια. Τα αποτελέσματα μέσης

⁴ Όταν αυτό το παιδί παίζει με παιχνίδια, σας κοιτάει να δει αν παρακολουθείτε; όταν δε δίνετε σημασία στο παιδί, προσπαθεί να σας αποσπάσει την προσοχή; προσπαθεί αυτό το παιδί να σας κάνει να δώσετε προσοχή σε ενδιαφέροντα αντικείμενα – απλά για να σας κάνει να τα δείτε και όχι να κάνετε κάτι με αυτά;

ευερεθιστότητας για τις συχνές διανυκτερεύσεις και για τα βρέφη σε άθικτες οικογένειες ήταν πανομοιότυπα και ο μέσος όρος για όλες τις ομάδες που μελετήθηκαν βρίσκονταν μέσα στα φυσιολογικά όρια (Sanson & Mission, 2005). Αρα εάν τα αποτελέσματα ευερεθιστότητας προκαλούν ανησυχία σχετικά με τη «ρύθμιση του άγχους» μεταξύ των βρεφών που διανυκτερεύουν και σε άλλο σπίτι, οι συγγραφείς θα έπρεπε να εκφράσουν αντίστοιχη ανησυχία για τα βρέφη που μεγαλώνουν και με τους δύο γονείς στο ίδιο σπίτι στην Αυστραλία. Παρομοίως, το μέσο αποτέλεσμα των βρεφών με συχνές διανυκτερεύσεις σε προβλήματα συμπεριφοράς με τη μητέρα ήταν μέσα στα φυσιολογικά όρια και πολύ κοντά σε αυτό των παιδιών από οικογένειες που δεν είχαν χωρίσει οι γονείς (Smart, 2010). Η σύνοψη αναφέρθηκε σε συγκεκριμένες προβληματικές συμπεριφορές όπως άρνηση για σίτιση, «γάντζωμα» στον γονέα και συχνά εκδήλωση έντονης αναστάτωσης (παρότι η αναφορά δεν παρέχει αποτελέσματα για αυτές τις ξεχωριστές συμπεριφορές). Η μεγαλύτερη βάση δεδομένων από όπου τα δεδομένα της μελέτης εξήχθησαν υποστηρίζει την κοινή λογική: Βασισμένη σε αναφορές 4400 μητέρων, σχεδόν το 50% των νηπίων κάποιες φορές αρνούνταν να φάνε και κάποιες φορές «γαντζώνονταν» στη μητέρα τους όταν αυτή προσπαθούσε να φύγει και περίπου το 40% συχνά θύμωναν με τη μητέρα τους (Smart, 2010). Είναι λάθος να βγαίνουν αρνητικά συμπεράσματα σχετικά με ένα σχέδιο ανατροφής παιδιών που βασίζονται σε παιδική συμπεριφορά που εμπίπτει στα φυσιολογικά όρια.

- Τα δεδομένα απλά είναι τόσο καλά όσο και η αξιοπιστία και εγκυρότητα των μετρήσεων. Στην περίπτωση των αποτελεσμάτων της Αυστραλιανής μελέτης, κανένα από τα τέσσερα σημαντικά αποτελέσματα, ούτε αυτό που πλησίασε τη στατιστική σημαντικότητα, δε βασίστηκαν σε μετρήσεις που παρουσίασαν αποδεκτή εγκυρότητα ή αξιοπιστία (Nielsen, 2013d). Εκτός από τα προβλήματα με την κλίμακα οπτικής παρακολούθησης, η αξιοπιστία της κλίμακας ευερεθιστότητας βρίσκεται στο όριο της αμφισβήτησης (George & Mallery, 2013) και η εξήγηση της μέτρησης του αγκομαχητού/ξεφυσίματος, που βασίστηκε μόνο σε μια ερώτηση, ήταν λανθασμένη. Η μέτρηση επιμονής δεν είχε καμία εγκυρότητα, αξιοπιστία ή κανόνες. Η κλίμακα των προβλημάτων συμπεριφοράς με τη μητέρα, η οποία είχε περικυβεί από συγκεκριμένο έγκυρο εργαλείο μέτρησης, δεν επέτρεπε στο νέο εργαλείο την μέτρηση με εγκυρότητα και αξιοπιστία. Επίσης, η μελέτη ανέφερε δεδομένα μόνο από τον έναν γονέα, όχι και από τους δύο. Προηγούμενες μελέτες έχουν βρει ότι οι αναφορές των πατέρων και των μητέρων για την ευημερία των παιδιών τους διαφέρουν σημαντικά.
- Η μελέτη χρησιμοποίησε έναν μη-συμβατικό ορισμό της εξίσου κοινής φροντίδας για βρέφη έτσι ώστε η ομάδα να αποτελείτο κυρίως από βρέφη που διανυκτέρευαν μόνο μια ή δύο νύχτες την εβδομάδα με τους πατέρες τους. Μόνο 11 βρέφη είδαν τους πατέρες τους μέσα σε ένα πρόγραμμα που κάλυπτε τους καθιερωμένους ορισμούς της κοινής ανατροφής. Ακόμη και αν η μελέτη είχε ορθά χαρακτηρίσει αυτή την ομάδα ως κοινής ανατροφής και την είχε συγκρίνει με τα άλλα βρέφη της μελέτης (κάτι που δεν έκανε), ένα δείγμα 11 βρεφών δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση τη βάση για προτάσεις κρατικών πολιτικών οι οποίες υποβλήθηκαν από την πρώτη συγγραφέα της μελέτης. Δεδομένης της απουσίας οποιονδήποτε συγκρίσεων βρεφών που ήταν όντως σε ρυθμίσεις κοινής ανατροφής, η μελέτη αποτελεί βάση για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την κοινή ανατροφή βρεφών.
- Η πρώτη συγγραφέας στήριξε τις προτάσεις της εναντίον της διανυκτέρευσης στον ισχυρισμό ότι «τα ευρήματα της μελέτης είναι σύμφωνα με τη μοναδική άλλη μελέτη για βρέφη σχετικά με διανυκτερεύσεις, η οποία διεξήχθη από τους Solomon & George, οι οποίοι και βρήκαν μια μεγαλύτερη τάση για αγχώδη, ασταθή συμπεριφορά στα βρέφη όταν αυτά επανασυνδέονταν με τον πρωτεύοντα φροντιστή, και μεγαλύτερη τάση για ανάπτυξη ανασφαλούς και αποδιοργανωμένης προσκόλλησης με τον πρωτεύοντα φροντιστή» (McIntosh, 2011, p.3). Αυτό όχι μόνο διαιωνίζει την παρεξήγηση της μελέτης των Solomon & George (1999a, 1999b), κατά τον τρόπο που περιγράφηκενωρίτερα, αλλά επίσης αρνείται την ύπαρξη όλων των άλλων μελετών που συζητήθηκαν παραπάνω.
- Ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε στο Διαδίκτυο (McIntosh & the Australian Association for Infant Mental Health, 2011), επεξηγεί πώς οι αναφορές στη συγκεκριμένη μελέτη αντικρούουν τα αληθινά της δεδομένα, παραβλέπουν τα αποτελέσματα που υποστήριζαν αντίθετα συμπεράσματα και πιθανώς εξαπατούν το κοινό. Στην Εισαγωγή δείξαμε πώς αυτή η οριακή εργασία (παρασκηνίου) εξηγεί με λανθασμένο τρόπο τα ουσιαστικά δεδομένα της ευερεθιστότητας των μωρών σε σχέση με τις διανυκτερεύσεις και πώς αγνοεί όλες τις άλλες μελέτες εκτός αυτής των Solomon & George (1999a, 1999b). Αυτή η Διαδικτυακή εργασία επίσης διαιωνίζει την παραπλανητική ερμηνεία της μέτρησης τριών θεμάτων σχετικά με την ετοιμότητα των βρεφών για εκμάθηση της ομιλίας δηλώνοντας ότι τα βρέφη με διανυκτερεύσεις *«ήταν σημαντικά αγχωμένα ... και προσπαθούσαν πολύ πιο σκληρά να παρακολουθήσουν την παρουσία και να μείνουν κοντά στον πρωτεύοντα γονέα από τα μωρά που είχαν λιγότερο ή και καθόλου χρόνο διανυκτερεύσεως μακριά*

από τον πρωτεύοντα γονέα» (McIntosh & the Australian Association for Infant Mental Health, 2011, pp.2). Επιπρόσθετα στο γεγονός ότι τα βρέφη με περιστασιακές διανυκτερεύσεις δε συγκρίθηκαν με αυτά που δεν είχαν καθόλου διανυκτερεύσεις, αυτή η κλίμακα δεν μετρά το άγχος ή την ανησυχία για την παρουσία του φροντιστή.

- Δεδομένων των πολλαπλών προβλημάτων στο σχεδιασμό, στην ανάλυση δεδομένων και στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, του τεράστιου κενού μεταξύ των πραγματικών δεδομένων και της ερμηνείας αυτών, της επιλεκτικής εστίασης σε αποτελέσματα που διαφαίνονται να υποστηρίζουν τις θεωρίες των συγγραφέων, της μείωσης της έμφασης των αποτελεσμάτων που ξεκάθαρα υποστηρίζουν εναλλακτικές απόψεις και της αποτυχίας να αναγνωριστεί ή να εκτιμηθεί το σημείο από το οποίο οι μετρήσεις στερούνται εγκυρότητας και αξιοπιστίας, πρέπει να συμφωνήσουμε και με άλλους λόγιους (Cashmore & Parkinson, 2001; Lamb, 2012b; Ludolph & Dale, 2012; Nielsen, 2013b, 2013c, 2013d; Parkinson & Cashmore, 2011; Warshak, 2012) ότι αυτή η μελέτη δεν παρέχει καμία αξιόπιστη βάση για να υποστηρίξει πολιτικές, προτάσεις ή αποφάσεις επιμέλειας τέκνων. Είμαστε ενήμεροι ότι η πρώτη συγγραφέας και τα MME έχουν βασιστεί σε αυτή τη μελέτη για να δημοσιοποιήσουν δραματικές, ανησυχητικές και επαναλαμβανόμενες προειδοποιήσεις σχετικά με την κοινή ανατροφή μικρών παιδιών (όρα Nielsen, 2013d, για πολλαπλά παραδείγματα). Παρόλα αυτά, αυτές οι δηλώσεις, ακόμα και με καλή πρόθεση, αποτυγχάνουν στο να αντισταθμίσουν τους σημαντικούς περιορισμούς της συγκεκριμένης μελέτης. Οι ειδικοί που βασίζονται στη μελέτη αυτή επιβαρύνονται με μια επαγγελματική υποχρέωση να συζητήσουν τους περιορισμούς της και το εύρος στο οποίο τα συμπεράσματά της και οι προτάσεις της αποκλίνουν από το κυρίως ρεύμα της επιστημονικής βιβλιογραφίας. Τα δικαστήρια και οι νομοθέτες θα πρέπει να είναι ενήμεροι για τους περιορισμούς της αναφοράς της McIntosh et al., (2010) προτού αποδεχτούν μαρτυρία σχετική με τη μελέτη αυτή ως σχετικό και αξιόπιστο τεκμήριο για να περιορίσουν τις επαφές των μικρών παιδιών με τους πατέρες τους.

Παρόμοιες ανησυχίες περιορίζουν το εύρος στο οποίο μπορούμε να βασιστούμε στην Tornello et al., (2013) για καθοδήγηση στην πολιτική και στις αποφάσεις επιμέλειας. Οι συγγραφείς αναγνώρισαν τους περιορισμούς της μέτρησης προσκόλλησης, δηλώνοντας ότι η μέτρηση «θα μπορούσε να αμφισβητηθεί» (p.883). Θα ήταν πιο ακριβές αν δηλώναμε ότι δεν έχουμε αποδείξεις για την εγκυρότητα της μέτρησης και ότι δεν είναι ξεκάθαρο το τι σημαίνουν τα αποτελέσματά της. Άλλοι ερευνητές που χρησιμοποιούν το σύνολο δεδομένων των Εύθραυστων Οικογενειών δηλώνουν ευθέως ότι το συγκεκριμένο ερευνητικό εργαλείο δεν είναι αντικειμενικό (Pudasainee-Kapri & Razza, 2013). Ειδικά όταν η έρευνα προωθείται σαν βάση αποδεικτικών στοιχείων στο δικαστήριο όπως σε μια παράφραση που αποδίδεται σε ένα δελτίο τύπου του πανεπιστημίου που εξέδωσε η Tornello (Samarrai, 2013), η έλλειψη αντικειμενικότητας είναι ένας σημαντικός παράγοντας προσδιορισμού του παραδεκτού και του βάρους αποδείξεως.

Στην Tornello et al. (2013), η μέτρηση της προσκόλλησης χωρίς αναγνωρισμένη εγκυρότητα έδειξε μια ασαφή σχέση μεταξύ διανυκτερεύσεων και ασφάλειας προσκόλλησης και η έγκυρη μέτρηση συμπεριφοράς έδειξε ένα προνόμιο που συνδέθηκε με τις διανυκτερεύσεις, χωρίς μειονεκτήματα και χωρίς σχέση για 13 αποτελέσματα. Όπως και στην απόπειρα της McIntosh (2011) να στηρίξει τις προτάσεις της ισχυριζόμενη συνέπεια μεταξύ των ευρημάτων της μελέτης της και αυτών των Solomon & George (1999a, 1999b), τα οποία η McIntosh δεν παρουσίασε με ακρίβεια, η Tornello et al. (2013) ομοίως ισχυρίστηκε ότι η μελέτη της ενώθηκε με τις δύο προηγούμενες στο ότι βρέθηκαν αποδείξεις αυξημένης ανασφάλειας μεταξύ πολύ μικρών παιδιών με συχνές διανυκτερεύσεις. Η προηγούμενη συζήτησή μας δείχνει γιατί ένας τέτοιος ισχυρισμός είναι παραπλανητικός. Σε ένα δελτίο τύπου του Πανεπιστημίου της Βιρτζίνια (University of Virginia, Samarrai, 2013), τα αποτελέσματα παραθέτονται για να υποστηριχθεί μια πολιτική που αποθαρρύνει τις διανυκτερεύσεις βρεφών. Σε αντίθεση με τον ισχυρισμό του δελτίου τύπου για «δραματικά» ευρήματα, τα βρέφη που περνούσαν τουλάχιστον μια νύχτα την εβδομάδα μακριά από τις μητέρες τους δεν είχαν περισσότερο ανασφαλείς προσκολλήσεις από τα μωρά που έβλεπαν τους πατέρες τους μόνο κατά τη διάρκεια της ημέρας. Η παραποιημένη δήλωση του συγκεκριμένου δελτίου τύπου υπογραμμίζει τη ροπή προς την επιλεκτική παράθεση και κάποιες φορές προς την κακή ερμηνεία των δεδομένων για την υποστήριξη ή όχι κάποιου συγκεκριμένου σχεδίου ανατροφής παιδιών. Οι λήπτες αποφάσεων παροτρύνονται να διακρίνουν μεταξύ επιστημονικών αναφορών και υπερβολών των υποστηρικτών μιας άποψης.

Για να αντληθούμε την ευκολία αποδοχής από την πλευρά των MME και κάποιων συναδέλφων μας των δραματικών προειδοποιήσεων που αποδίδονται σε αυτές τις οριακές μελέτες, δε μπορούμε να αποκλείσουμε το γεγονός ότι τα συμπεράσματα των μελετών και οι προτάσεις των συγγραφέων ενισχύουν τα στερεότυπα γονικών ρόλων βασισμένων στο φύλο. Η McIntosh πήρε συνέντευξη από τον νευροεπιστήμονα Schore (Schore & McIntosh, 2011) που προώθησε την ιδέα ότι

οι γυναίκες, αλλά όχι οι άντρες, έχουν την βιολογική υποδομή να φροντίζουν τα μωρά τους λόγω του ότι έχουν γενικά μεγαλύτερους κογχομετωπιαίους φλοιούς εγκεφάλου και αυξημένες ικανότητες για μη-λεκτική επικοινωνία και ενσυναίσθηση, μια περιδίνηση του 21^{ου} αιώνα επάνω στην «αίγλη της μητρότητας» και στο τεκμήριο των τρυφερών χρόνων (Warshak, 1992; Warshak, 2011).

Σύγκρουση και Σχέδια Ανατροφής Παιδιών

Μια συνηθισμένη αντίδραση στην έρευνα που παρουσιάζει θετικά αποτελέσματα για παιδιά και γονείς σε ρυθμίσεις κοινής ανατροφής είναι η αμφισβήτηση της σχέσης που έχει η έρευνα για τους γονείς που διεκδικούν αποκλειστική επιμέλεια ή παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα σύγκρουσης όταν αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (Martindale, 2011). Αυτά τα δύο κάποιες φορές εξισώνονται από ψυχολόγους που υποστηρίζουν ότι εάν ένα ζευγάρι μεταφέρει την αντιδικία του στο δικαστήριο, εξ' ορισμού είναι ένα «ζευγάρι υψηλής σύγκρουσης» και αυτό θα έπρεπε αυτομάτως να αποκλείσει την επιλογή του δικαστηρίου να επιβάλει κοινή επιμέλεια όταν ο ένας ή και οι δύο γονείς επιζητούν αποκλειστική επιμέλεια (Buchanan, 2001; Emery, 2004). Αυτοί οι ψυχολόγοι απορρίπτουν τα θετικά ευρήματα των μελετών της κοινής ανατροφής ως σχετικά μόνο στα ζευγάρια που συναινετικά συμφωνούν σε κοινή επιμέλεια. Η υπόθεση εργασίας είναι ότι τα ζευγάρια που επιλύουν τις διαφορές τους για κοινή επιμέλεια του προσώπου εκτός δικαστηρίου ξεκινούν με χαμηλότερα επίπεδα σύγκρουσης και ότι οι ίδιοι παράγοντες που παίζουν ρόλο στην επίτευξη συμφωνίας για κοινή επιμέλεια μπορεί επίσης να συνεισφέρουν στα θετικά αποτελέσματα για αυτές τις οικογένειες.

Αυτή η υπόθεση στερείται αποδεικτικής υποστήριξης. Η μελέτη Stanford (Maccoby & Mnookin, 1992) απέδειξε ότι τα παιδιά των ρυθμίσεων κοινής ανατροφής συγκρινόμενα με άλλα παιδιά ήταν πιο ικανοποιημένα με το σχέδιο επιμέλειας και παρουσίασαν τη βέλτιστη προσαρμογή σε βάθος χρόνου, ακόμα και μετά τον έλεγχο για παράγοντες που θα μπορούσαν να προδιαθέσουν τους γονείς να επιλέξουν την κοινή επιμέλεια (όπως εκπαίδευση, εισόδημα και αρχικά επίπεδα γονικής εχθρότητας), (Maccoby, Buchanan, Mnookin & Bornbusch, 1993). Πράγματι, για το 80% των οικογενειών της κοινής ανατροφής ένας ή και οι δύο γονείς αρχικά δεν ήθελαν ούτε συμφωνούσαν με αυτή τη ρύθμιση (Fabricius et al., 2012). Άλλες μελέτες απέδειξαν ότι οι γονείς της κοινής ανατροφής δεν είχαν λιγότερη σύγκρουση από αυτούς της αποκλειστικής επιμέλειας (Melli & Brown, 2008; για ανασκόπηση όρα Nielsen, 2013a).

Μια μετα-ανάλυση 33 μελετών ανέφερε καλύτερη συναισθηματική, συμπεριφορική και ακαδημαϊκή λειτουργία για τα παιδιά της κοινής επιμέλειας συγκριτικά με αυτά της αποκλειστικής επιμέλειας, ανεξάρτητα από το επίπεδο σύγκρουσης των γονέων (Bauserman, 2002). Μελέτες που μέτρησαν τη ποσότητα του γονικού χρόνου έναντι της συχνότητας των μετακινήσεων μεταξύ των κατοικιών βρήκαν ότι ο περισσότερος γονικός χρόνος δε συνδέεται με φτωχότερα αποτελέσματα για τα παιδιά που ζούσαν σε οικογένειες με υψηλή σύγκρουση όπου δεν υπάρχει όμως βία ή κακοποίηση (Fabricius et al., 2012). Με την εξαίρεση αναφορών από μητέρες που ανησυχούσαν για την ασφάλεια των παιδιών τους όταν βρισκόντουσαν στη φροντίδα του πατέρα, 1 με 2 χρόνια μετά το χωρισμό, η σύγκρουση δεν ήταν ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο επιζήμια για τα παιδιά της κοινής επιμέλειας από ότι για τα παιδιά άλλων ρυθμίσεων (Kaspiew et al., 2009). Αντί να μεγεθύνει τις επιζήμιες επιπτώσεις της γονικής σύγκρουσης, η κοινή ανατροφή μπορεί να προστατεύσει τα παιδιά από κάποιες από τις αρνητικές της συνέπειες (Braver & O'Connell, 1998; Fabricius, Braver, Diaz, & Velez, 2010; Fabricius et al., 2012; Gunnoe & Braver, 2001; Sandler, Miles, Cookston, & Braver, 2008; Sandler, Wheeler, & Braver, 2013).

Ένας τρόπος με τον οποίο ο χρόνος της κοινής ανατροφής μπορεί να μειώσει την έκθεση των παιδιών στην γεμάτη ένταση συνάντηση των γονέων είναι οι μεγαλύτερες περίοδοι χρόνου με κάθε γονέα οι οποίες μειώνουν τον αριθμό των μεταβάσεων του παιδιού από γονέα σε γονέα. Για παράδειγμα, μια 2ωρη επικοινωνία σημαίνει ότι το παιδί θα κάνει δύο αλλαγές την ημέρα μεταξύ γονέων. Απλά αλλάζοντας τη 2ωρη επικοινωνία σε μια διανυκτέρευση μειώνονται οι αλλαγές μεταξύ σπιτιών σε μία την ημέρα. Επίσης, όλοι οι γονείς που αντιδικούν για την επιμέλεια δεν βρίσκονται σε υψηλό επίπεδο σύγκρουσης. Κάποιοι γονείς διαφωνούν για το ποιο σχέδιο ανατροφής είναι το καλύτερο για το παιδί και μεταφέρουν την αντιδικία τους στο δικαστήριο, αλλά κατά τα άλλα αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλο πολιτισμένα.

Μία πολιτική αυτόματης άρνησης της κοινής επιμέλειας όταν ένα ζευγάρι χαρακτηρίζεται ως «υψηλής αντιδικίας» επιφέρει επιπρόσθετα προβλήματα μαζί με την άρνηση προς τα παιδιά της προστατευτικής σπινθίρας μιας θετικής σχέσης ανατροφής. Στέλνει το μήνυμα ότι η πρόκληση ή η συντήρηση της αντιδικίας μπορεί να είναι μια αποτελεσματική στρατηγική αποκλεισμού της κοινής επιμέλειας (Kelly, 2012; Warshak, 2011). Αυτό αποθαρρύνει την πολιτισμένη επικοινωνία και συνεργασία και μπορεί να

μειώσει το χρόνο των παιδιών με τον γονέα που είναι λιγότερο θυμωμένος, ειδικά εάν ο άλλος γονέας έχει αποτύχει να αναγνωρίσει και να στηρίξει την ανάγκη των παιδιών για θετικές σχέσεις και με τους δύο γονείς τους (Garber, 2012). Μια τέτοια πολιτική παραβλέπει επίσης την ετερογένεια των δυναμικών της γονικής σύγκρουσης (Kelly, 2003; Kelly, 2012). Η ετικέτα «ζευγάρι υψηλής σύγκρουσης» υπαινίσσεται ότι και οι δύο γονείς εμπλέκονται ενεργητικά σε αντιδικία. Ενώ αυτό είναι αληθές σε κάποιες περιπτώσεις, σε άλλες η ετικέτα είναι μια ακυρολογία γιατί ο ένας γονέας μπορεί να είναι το θύμα της εκδικητικότητας ή των προσπαθειών του άλλου γονέα να περιθωριοποιήσει τη συμμετοχή του πρώτου στην ανατροφή του παιδιού (Friedman, 2004; Kelly, 2003; Kelly, 2012).

Λόγω της συνέπειας των ευρημάτων που αφορούν τις επιβλαβείς επιπτώσεις της γονικής σύγκρουσης στην οποία εκτίθενται τα παιδιά, προτείνουμε τα ακόλουθα:

- Όταν είναι εφικτό οι γονείς θα πρέπει να ενθαρρύνονται να δημιουργήσουν σχέδια ανατροφής παιδιών μέσα από μια συνεργατική, χωρίς αντιπαλότητες διαδικασία που αυξάνει την πιθανότητα ότι και οι δύο γονείς θα είναι ικανοποιημένοι με το σχέδιο και θα μπορούν να το στηρίζουν χωρίς αμφιθυμία.
- Παρεμβάσεις όπως η μεσολάβηση και η ο συντονισμός των γονέων μπορούν να βοηθήσουν τους γονείς να διαχειριστούν τη σύγκρουση καλύτερα και να μειώσουν τις επιπτώσεις στα παιδιά.
- Όταν τα δικαστήρια εξετάζουν τις επιπτώσεις της αντιδικίας για αποφάσεις που αφορούν επιμέλεια και λειτουργούν λαμβάνοντας υπόψη το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, μπορούν να λαμβάνουν υπόψη αποδείξεις που ξεπερνούν τη διαπίστωση της παρουσίας σύγκρουσης και ρίχνουν φως στη δυναμική της σύγκρουσης, τη συμμετοχή κάθε μέρους σε αυτή και την ποιότητα της ανατροφής.
- Όταν ένταση και σύγκρουση συνοδεύουν τη μετάβαση των παιδιών από το ένα σπίτι στο άλλο, αντί να μειώνεται ο χρόνος του παιδιού με τον ένα γονέα ως αντίδραση στις σχετικές με την αντιδικία των γονέων ανησυχίες, ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δίνεται στη πραγματοποίηση των μεταβάσεων σε ουδέτερα σημεία όπου δεν είναι και οι δύο γονείς παρόντες την ίδια στιγμή (Main, Hesse & Hesse, 2011). Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορούν να παραδίδονται στο κέντρο ημερήσιας φροντίδας⁵ από τον ένα γονέα και να παραλαμβάνονται από τον άλλο. Αυτό προστατεύει τα παιδιά από την έκθεση στη γονική σύγκρουση.
- Στην έκταση που η σύγκρουση προκαλείται από έναν πατέρα που αντιτίθεται στις προσπάθειες της μητέρας να περιθωριοποιήσει τη συμμετοχή του στην ανατροφή του μικρού παιδιού, θα πρέπει να γίνονται προσπάθειες να εκπαιδευτεί η μητέρα για τα οφέλη που έχουν για τα παιδιά τα σχέδια ανατροφής που δίνουν περισσότερες ευκαιρίες για την ανάπτυξη και ισχυροποίηση των σχέσεων πατέρα-παιδιού και που βοηθούν τους πατέρες να συμμετέχουν περισσότερο.
- Και οι δύο γονείς θα πρέπει να ενθαρρύνονται να καταλάβουν τη συναισθηματική δυσκολία που εμπεριέχεται στο να είσαι μακριά από το μικρό παιδί για παρατεταμένες χρονικές περιόδους, μια δυσκολία που πολλαπλασιάζεται όταν η εργασία ενός γονέα τον/την κρατά μακριά από το παιδί τις περισσότερες ημέρες μέσα στην εβδομάδα. Οι γονείς πρέπει να ενθαρρύνονται να παρέχουν τακτική ανατροφοδότηση ο ένας στον άλλο σχετικά με τις ρουτίνες του παιδιού, τη συμπεριφορά του και την υγεία του και μια άμβλυνση των ανησυχιών του άλλου σχετικά με την ανάπτυξη του παιδιού όταν είναι στη φροντίδα του άλλου γονέα.

Σταθερότητα των Ρυθμίσεων Κοινής Ανατροφής

Κάποιοι σχολιαστές εκφράζουν ανησυχία ότι οι ρυθμίσεις κοινής ανατροφής δεν είναι σταθερές και τείνουν να «ολισθαίνουν» προς μια εκ των πραγμάτων εν τοις πράγμασι αποκλειστική επιμέλεια από τη μητέρα (με μια επακόλουθη ανησυχία ότι η πληρωμή της διατροφής του παιδιού δεν προσαρμόζεται ανάλογα). Τα δεδομένα που αφορούν στη σταθερότητα της κοινής επιμέλειας είναι ανάμικτα (Nielsen, 2013b). Παλαιότερες μελέτες εντόπισαν αυτό το φαινόμενο (Maccoby & Mnookin, 1992; Buchanan & Maccoby, 1996), όπως και μια πιο πρόσφατη Αυστραλιανή μελέτη (Smyth, Weston, Moloney, Richardson, & Temple, 2008). Άλλη μία πρόσφατη και μεθοδολογικά λεπτομερής μελέτη μεγάλης κλίμακας στο Wisconsin όμως δε βρήκε τέτοια ολίσθηση (Berger, et al., 2008). Τρία χρόνια μετά το διαζύγιο, οι ρυθμίσεις κοινής ανατροφής ήταν τόσο ανθεκτικές όσο και αυτές της

⁵ ΣΤΜ : βρεφονηπιακό σταθμό, νηπιαγωγείο, σχολείο, εξωσχολικές δραστηριότητες

αποκλειστικής επιμέλειας της μητέρας, με το 90% των παιδιών της εναλλασσόμενης κατοικίας να παραμένουν σε αυτή τη ρύθμιση. Παρότι η βασική ρύθμιση επιμέλειας δεν άλλαξε, τα παιδιά που βρίσκονταν σε αποκλειστική επιμέλεια της μητέρας ήταν πολύ πιο πιθανό να βιώσουν μια μείωση - και κατά συνέπεια αστάθεια - στην επαφή με τον πατέρα τους. Οι Kaspiw et al. (2009) βρήκαν ότι οι ρυθμίσεις της επιμέλειας στην μητέρα ήταν οι πιο σταθερές, αλλά επίσης ανέφεραν υψηλή σταθερότητα και για την εξίσου κοινή ανατροφή (48 - 52% κατανομή χρόνου).

Ανεξάρτητα από αυτό το επίπεδο σταθερότητας της αποκλειστικής, κοινής και εξίσου κοινής ανατροφής ή τους λόγους των ασύμφωνων ευρημάτων μεταξύ των μελετών, θα ήταν λάθος να υποθέσουμε ότι η αλλαγή στα σχέδια ανατροφής των παιδιών όσο αυτά ωριμάζουν σημαίνει απαραίτητα ότι η ρύθμιση της επιμέλειας απέτυχε. Οι γονείς που αλλάζουν το πρόγραμμα κατοικίας των παιδιών ίσως να ανταποκρίνονται σε αλλαγές στην οικογένεια και στις ανάγκες και προτιμήσεις των παιδιών τους. Αυτού του είδους η ελαστικότητα μπορεί να διευρύνει παρά να εμποδίσει την ιδανική ανάπτυξη των παιδιών και την ικανοποίηση από το σχέδιο ανατροφής.

Ειδικές Συνθήκες

Κάποιες καταστάσεις αποκλίνουν σημαντικά από τον κανόνα και δεν υπάγονται στις ίδιες γονικές προτάσεις που εμφανίζονται στην πλειονοπία των αποφάσεων για τα σχέδια ανατροφής παιδιών. Αυτές οι καταστάσεις περιλαμβάνουν ένα ιστορικό βίας εναντίον του συντρόφου, ιστορικό αξιόπιστου κινδύνου παραμέλησης, σωματική κακοποίηση, σεξουαλική ή ψυχολογική κακοποίηση εναντίον ενός παιδιού, εκδηλώσεις περιοριστικού ελέγχου όπως επιμονή και αυθαίρετη και αδικαιολόγητη παρέμβαση στο μερίδιο χρόνου ανατροφής του άλλου γονέα (Austin, Fieldstone, & Pruett, 2013; Pruett, Arthur, & Ebling, 2007; Pruett et al., 2012; Warshak et al., 2003), ένα ιστορικό απαγωγής παιδιού, ειδικές ανάγκες ενός παιδιού (π.χ. αυτισμός ή κυστική ίνωση) και μια σημαντική γεωγραφική μετακίνηση. Με την επιφύλαξη της αλλαγής τόπου κατοικίας, κάθε μία από αυτές τις καταστάσεις απαιτεί ειδικές διασφαλίσεις για να προστατευθούν τα παιδιά.

Η αλλαγή τόπου κατοικίας ενός γονέα με το παιδί μακριά από τον άλλο γονέα τροποποιεί το εύρος των εφικτών σχεδίων ανατροφής και μεγεθύνει την ικανότητα του ενός γονέα να αποκλείσει και να διαγράψει αποτελεσματικά από τη ζωή του παιδιού το γονέα που δε μετακινείται, ειδικά αν η μετακίνηση είναι σε προορισμό του εξωτερικού (Warshak, 2013). Συστάσεις οι οποίες έχουν αντληθεί από τη θεωρία της προσκόλλησης ενθαρρύνουν τους γονείς να καθυστερήσουν μια τέτοιου είδους μετακίνηση μέχρι το παιδί να γίνει τουλάχιστον 3 ετών (Austin, 2010; Kelly & Lamb, 2003). Όπως προαναφέρθηκε, τα παιδιά χρειάζονται συχνή αλληλεπίδραση και φροντίδα και από τους δύο γονείς ώστε να ισχυροποιηθούν τα θεμέλια μιας συμπαγούς σχέσης γονέα-παιδιού. Τα μικρότερα παιδιά έχουν πιο περιορισμένη ικανότητα να ανεχτούν τους αποχωρισμούς και να διατηρήσουν μια σχέση με νόημα μέσα από μία παρατεταμένη απουσία. Αλλάζουν πολύ γρήγορα και ο γονέας χρειάζεται συχνή επαφή για να παραμείνει συγχρονισμένος με το παιδί.

Οι Braver, Ellman και Fabricius (2003), βρήκαν αρνητικά αποτελέσματα που σχετίζονται με την αλλαγή τόπου κατοικίας ενός παιδιού μακριά από τον ένα γονέα. Παρόλα αυτά δεν υπάρχει έρευνα με επιστημονικές αποδείξεις που να αφορά στις μακροχρόνιες επιπτώσεις μακρών αποχωρισμών ενός παιδιού από τον ένα γονέα, ενώ ζει με τον άλλον. Ανησυχίες και οδηγίες που προσφέρονται από πραγματογνώμονες, αξιολογητές και θεραπευτές προκύπτουν από την κλινική τους εμπειρία με παιδιά που τα προβλήματά τους προφανώς οφείλονται σε στρες που προκλήθηκε από ένα πρόγραμμα καθορισμού κατοικίας που δεν είναι ευαισθητοποιημένο στις αναπτυξιακές τους ανάγκες. Χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή στο να μη κάνουμε γενικεύσεις που βασίζονται σε αυτού του είδους τις εμπειρικές παρατηρήσεις. Τα παιδιά που βλέπουν οι θεραπευτές είναι αυτά που δεν τα πηγαίνουν και τόσο καλά. Δεν ξέρουμε πόσα παιδιά μπορεί να ωφεληθούν ή να παραμείνουν ανεπηρέαστα από ένα σχέδιο που μπορεί να απορριφθεί ως θεωρητικά μη σωστό.

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Δύο κεντρικά θέματα με τα οποία καταπιάστηκε αυτό το άρθρο είναι η έκταση που θα πρέπει ο χρόνος των παιδιών να αναλώνεται κυρίως στη φροντίδα του ίδιου γονέα ή να μοιράζεται εξίσου μεταξύ δύο γονέων και εάν τα παιδιά κάτω από την ηλικία των 4 θα έπρεπε να κοιμούνται στο ίδιο σπίτι κάθε βράδυ ή να διανυκτερεύουν στο σπίτι και των δύο γονέων. Οι διαφορές στις απόψεις που αφορούν στη μοιρασμένη φροντίδα των μικρών παιδιών επικεντρώνονται στο θέμα του εάν το να δίνεται περισσότερος χρόνος στα παιδιά με τους πατέρες τους, με σκοπό την ισχυροποίηση των

σχέσεων πατέρα–παιδιού, εμπεριέχει τον κίνδυνο να προκληθεί βλάβη στις σχέσεις μητέρας–παιδιού. Η ανησυχία είναι ότι εάν περνά πολύ χρόνο μακριά από τη μητέρα ή το να διανυκτερεύει μακριά της, αντί να εξασφαλίζεται ότι ένα παιδί έχει σχέση υψηλής ποιότητας και με τους δύο γονείς, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα το παιδί να έχει χαμηλής ποιότητας σχέσεις και με τους δύο γονείς. Η έρευνα κατευνάζει αυτές τις ανησυχίες για τα μεγαλύτερα παιδιά στη συνεπιμέλεια (Fabricius et al., 2012). Η συχνότερη επαφή με τους πατέρες επιφέρει οφέλη και δεν επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα των σχέσεων μητέρας – παιδιού. Η επισκόπηση της έρευνας που έγινε νωρίτερα σχετικά με το γονικό χρόνο ανατροφής σε άθικτες οικογένειες δείχνει ότι το μέσο βρέφος στις Ηνωμένες Πολιτείες περνά λιγότερο από το μισό χρόνο του στη φροντίδα της μητέρας και ακόμη λιγότερο χρόνο δεχόμενο απευθείας φροντίδα από αυτήν. Συνδυαζόμενη με μελέτες σχετικές με τη φροντίδα σε βρεφονηπιακούς σταθμούς ή από νταντάδες, αυτή η έρευνα ουσιαστικά θέτει τέλος στην άποψη ότι τα παιδιά αναπόφευκτα τραυματίζονται από τους μακρούς αποχωρισμούς από τις μητέρες τους.

Τα αποτελέσματα 16 μελετών σχετικών με γονικά σχέδια ανατροφής γενικά υποστηρίζουν παρά αντιτίθενται στην κοινή ανατροφή και στις διανυκτερεύσεις για μικρά παιδιά. Κυρίως όμως οι μελέτες δείχνουν μικρή βραχυπρόθεσμη ευθεία επίδραση των διανυκτερεύσεων. Οι τρεις μελέτες που συχνά παραθέτονται ως αποδείξεις για τις επιβλαβείς επιδράσεις της μεγαλύτερης πατρικής ανάμειξης για τα μικρά παιδιά ουσιαστικά βρήκαν ανάμικτα ή αμφισβητήσιμα αποτελέσματα πιθανότατα επειδή τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν ανεπαρκή επιστημονικά. Παρόλα αυτά η έλλειψη των μακροπρόθεσμων μελετών που μετρούν απευθείας διαφορετικά σχέδια κατοικίας για παιδιά που μεγαλώνουν από μικρή ηλικία σε δύο σπίτια παρατείνει τις αντιπαραθέσεις μεταξύ επαγγελματιών και ανοίγει την πόρτα για απόψεις και προτάσεις που αντικατοπτρίζουν υποθέσεις, εικασίες και μεροληψίες αντί για επιστημονικά κατοχυρωμένα γεγονότα.

Μέχρι να έχουμε περισσότερες μελέτες επάνω στα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα των σχεδίων ανατροφής παιδιών που ξεκίνησαν στην πρώτη παιδική ηλικία⁶, πρέπει να βασιστούμε σε κατά προσέγγιση υπολογισμούς σε αυτό που γνωρίζουμε σχετικά με το πόσο χρόνο και τι είδους φροντίδα χρειάζονται τα βρέφη και τα νήπια για την ευημερία τους. Η σχετική έρευνα για παιδιά που μεγαλώνουν με γονείς οι οποίοι δε ζουν μαζί, στο μεγαλύτερο πλαίσιο της επιστημονικής γνώσης σχετικά με τους παράγοντες που ενισχύουν την ιδανική ανάπτυξη του παιδιού και τη δημιουργία και συντήρηση των υγιών σχέσεων γονέα – παιδιού, προσφέρει κατευθυντήριες γραμμές που θα έπρεπε να πληροφορούν τους λήπτες αποφάσεων και αυτούς που τους συνδράμουν, όπως γονείς, μεσολαβητές, ειδικούς επιμέλειας παιδιού, δικηγόρους και δικαστές. Σε σύγκριση με το ευρύτερο σώμα της έρευνας περί παιδικής ανάπτυξης και ημερήσιας φροντίδας σχετικά με τα σχέδια ανατροφής, ο αριθμός και η ποιότητα των μελετών που επικεντρώνονται ειδικά σε μικρά παιδιά που οι γονείς τους ζουν χωριστά είναι περιορισμένος.

Αυτό το έγγραφο δεν είναι η πρώτη αναφορά γενικής συναίνεσης σχετικά με τις επιπτώσεις της έρευνας για τα σχέδια ανατροφής παιδιών. Μια διεπιστημονική ομάδα ειδικών, με τη χορηγία του Αμερικανικού Εθνικού Ινστιτούτου Παιδικής Υγείας και Ανθρώπινης Ανάπτυξης (U.S. National Institute of Child Health and Human Development), συναντήθηκε το 1994 για να αξιολογήσει τις αποδείξεις όσον αφορά στους τρόπους που επηρεάζονται τα παιδιά από το διαζύγιο και τις επιπτώσεις των διαφόρων ρυθμίσεων επιμέλειας. Η συγκεκριμένη ομάδα εξέδωσε μια αναφορά (Lamb, Sternberg, & Thompson, 1997), με το ακόλουθο συμπέρασμα σχετικό με τα σχέδια ανατροφής για μικρά παιδιά:

Για να διατηρήσουν υψηλής ποιότητας σχέσεις με τα παιδιά τους, οι γονείς χρειάζεται να έχουν επαρκώς εκτεταμένη και τακτική αλληλεπίδραση με αυτά, αλλά η ποσότητα του χρόνου είναι συνήθως λιγότερο σημαντική από την ποιότητα της αλληλεπίδρασης που ενισχύει. Οι ρυθμίσεις κατανομής του χρόνου που εξασφαλίζουν την ανάμιξη και των δύο γονέων σε σημαντικές πτυχές της καθημερινότητας και της ζωής των παιδιών τους – συμπεριλαμβανομένου του χρόνου ύπνου και των καθημερινών συνηθειών όπως το ξύπνημα, οι μετακινήσεις από και προς το σχολείο, οι εξωσχολικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες – είναι πιθανό να διατηρήσουν τη συμμετοχή των γονέων που δε μένουν με τα παιδιά σε ρόλους που είναι ψυχολογικά σημαντικοί και κεντρικοί στη ζωή των παιδιών τους. Το πώς αυτό επιτυγχάνεται θα πρέπει να προσαρμόζεται ευέλικτα στις εξελικτικές ανάγκες, ιδιοσυγκρασία και μεταβαλλόμενες ατομικές συνθήκες των παιδιών που τα αφορούν (p. 400).

⁶ ΣΤΜ : ήδη διεξάγονται τέτοιες μελέτες για παιδιά προσχολικής ηλικίας από την ίδια επιστημονική ομάδα στη Σουηδία που διεξήγαγε την γνωστή μελέτη για τα παιδιά της σχολικής ηλικίας. Τα προκαταρκτικά αποτελέσματα που ανακοινώθηκαν στο συνέδριο του ICSP – NPO τον Ιούνιο 2017 στη Βοστώνη εμφάνισαν τα ίδια θετικά αποτελέσματα, ανάλογα με αυτά της μελέτης για τα παιδιά σχολικής ηλικίας.

Μεταξύ του 1999 και 2001, ανταλλαγή άρθρων, της οποίας έχει γίνει πολύ καλή παραπομπή από τη βιβλιογραφία, αμφισβήτησε τη σοφία των κατευθυντήριων οδηγιών που περιόριζαν τα μικρά παιδιά απ' το να κοιμηθούν στο σπίτι του πατέρα τους. Μια ομάδα συγγραφέων υποστήριζε τα ευέλικτα, εξατομικευμένα σχέδια ανατροφής παιδιών, αντί για τους απόλυτους κανόνες που ήταν υπέρ ή που απαγόρευαν τις διανυκτερεύσεις (Kelly & Lamb, 2000; Lamb & Kelly, 2001; Warshak, 2000; Warshak, 2002). Συνέστησαν ότι οι λήπτες αποφάσεων θα έπρεπε να εξετάσουν την εναλλακτική δυνατότητα των διανυκτερεύσεων με τους πατέρες για τα πιθανά οφέλη στις αναπτυσσόμενες σχέσεις των παιδιών και με τους δύο γονείς. Αυτοί που αντιτίθονταν σε αυτή την άποψη παραδέχτηκαν την ανάγκη για κάποια χαλάρωση στους περιορισμούς αλλά συνέχισαν να τονίζουν ανησυχίες σχετικά με πιθανή βλάβη παρά για πιθανά οφέλη των διανυκτερεύσεων (Solomon & Biringen, 2001; Biringen et al., 2002). Πρότειναν ότι οι διανυκτερεύσεις θα έπρεπε να εξετάζονται με προσοχή αντί να απαγορεύονται ή να μην προτείνονται σε εκ προοιμίου βάση, δεχόμενοι κατά αυτόν τον τρόπο ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι διανυκτερεύσεις με τους πατέρες μπορεί να είναι προς το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών.

Ως επακόλουθο της αναφοράς συναίνεσης του 1997, τα άρθρα που ακολούθησαν για τα σχέδια ανατροφής μικρών παιδιών και ένα αυξανόμενο σώμα έρευνας σχετικά με την κοινή ανατροφή, η σημασία του να παρέχονται αρκετές ευκαιρίες για να εξασφαλιστεί ότι τα παιδιά αναπτύσσονται και διατηρούν σχέσεις υψηλής ποιότητας και με τους δύο γονείς αναγνωριζόταν με αυξανόμενο ρυθμό (Finley & Schwartz, 2010; Schwartz & Finley, 2010). Στη δεκαετία μεταξύ 2001 και 2011 είδαμε αυξανόμενη αποδοχή των διανυκτερεύσεων μεταξύ των ειδικών της ψυχικής υγείας, δικαστηρίων και γονέων βρεφών και νηπίων. Παρά κάποιες αρνητικές αντιδράσεις από αυτούς που υποστήριζαν τον καθορισμό ενός γονέα ως πρωτεύοντα φροντιστή, αποθαρρύνοντας την κοινή ανατροφή για μικρά παιδιά και επαναφέροντας στο προσκήνιο συνολικούς περιορισμούς του 20^{ου} αιώνα εκτός εάν οι διανυκτερεύσεις εκτιμάται ότι είναι βοηθητικές στο γονέα που έχει καθοριστεί ως πρωτεύων (π.χ. McIntosh, 2011), για λόγους που συζητήθηκαν παραπάνω θεωρούμε ότι αυτό είναι άστοχο και ασυνεπές με μια προσέγγιση σχεδίων ανατροφής παιδιών που βασίζεται σε επιστημονικές αποδείξεις. Η έρευνα που έχει δημοσιευθεί από την αναφορά γενικής συναίνεσης του 1997 και μετά ενισχύει τα συμπεράσματα της αναφοράς (Adamsons & Johnson, 2013; Nielsen, 2013a, 2013b; Sarkadi, Kristiansson, Oberklaid, & Bremberg, 2007).

Παρόλα αυτά αναγνωρίζουμε ότι και η ποιότητα και η ποσότητα της έρευνας αφήνουν αρκετές άγνωστες πτυχές και καλούν για μετριοπάθεια στη διατύπωση συμπερασμάτων ως προς τις υποδείξεις για τη λήψη αποφάσεων ανάθεσης επιμέλειας. Με αυτούς τους περιοριστικούς όρους στο μυαλό, οι συνυπογράφοντες του συγκεκριμένου εγγράφου συμφωνούν ότι η παρούσα κατάσταση της επιστημονικής βιβλιογραφίας υποστηρίζει τα ακόλουθα συμπεράσματα και προτάσεις. Αναγνωρίζουμε ότι πολλοί παράγοντες όπως πολιτισμικοί κανόνες και πολιτικοί συντελεστές επηρεάζουν το είδος της πολιτικής της ανάθεσης της επιμέλειας που η κοινωνία καθορίζει ως επιθυμητή. Στην έκταση που οι πολιτικές και οι αποφάσεις ανάθεσης επιμέλειας επιδίωκαν να εκφράσουν την επιστημονική γνώση σχετικά με την ανάπτυξη του παιδιού, οι αναλύσεις αυτού του άρθρου θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν ως έχουσες ιδιαίτερο βάρος από τους νομοθέτες και τους λήπτες αποφάσεων.

1. Όπως ακριβώς ενθαρρύνουμε γονείς από άθικτες οικογένειες να μοιραστούν τη φροντίδα των παιδιών τους, πιστεύουμε ότι οι αποδείξεις της κοινωνικής επιστήμης για την ανάπτυξη υγιών σχέσεων γονέα-παιδιού και για τα μακρόχρονα οφέλη των υγιών σχέσεων γονέα-παιδιού, υποστηρίζουν την άποψη ότι η κοινή ανατροφή θα έπρεπε να είναι ο κανόνας για τα σχέδια ανατροφής για τα παιδιά όλων των ηλικιών, περιλαμβανομένων και των πολύ μικρών παιδιών. Αναγνωρίζουμε ότι κάποιοι γονείς και καταστάσεις είναι ακατάλληλοι για κοινή ανατροφή, όπως αυτοί που αναφέρονται στο σημείο #7 πιο κάτω.
2. Τα συμφέροντα των μικρών παιδιών ικανοποιούνται επωφελώς όταν δύο επαρκείς γονείς ακολουθούν ένα σχέδιο ανατροφής που παρέχει στα παιδιά τους ισορροπημένη και εποικοδομητική επαφή με κάθε γονέα ενώ συγχρόνως αποφεύγει ένα πρότυπο που προτάσσει συγκεκριμένη κατανομή χρόνου που επιβάλλεται σε όλες τις οικογένειες.
3. Γενικά, τα αποτελέσματα των μελετών που αναθεωρήθηκαν σε αυτό το έγγραφο είναι υπέρ των σχεδίων ανατροφής που εξισορροπούν ισότιμα το χρόνο των παιδιών μεταξύ δύο σπιτιών. Η αναπτυξιακή θεωρία των παιδιών και τα δεδομένα δείχνουν ότι τα μωρά δημιουργούν προσκολλησεις φυσιολογικά και με τους δύο γονείς και ότι η απουσία του ενός γονέα για μακρές χρονικές περιόδους διακυβεύει την ασφάλεια αυτών των προσκολλησεων. Οι αποδείξεις σχετικά με το ποσό του χρόνου γονικής ανατροφής σε άθικτες οικογένειες και οι εκτιμήσεις των επιπτώσεων της ημερήσιας φροντίδας σε σταθμούς ή από νταντάδες αποδεικνύουν ότι το να περνάει ο γονιός το μισό χρόνο με τα βρέφη και τα νήπια είναι παραπάνω από αρκετό για να υποστηριχθούν οι ανάγκες των παιδιών. Άρα για να μεγιστοποιήσουμε τις πιθανότητες των παιδιών να έχουν μια καλή και ασφαλή σχέση με κάθε

γονέα, ενθαρρύνουμε και τους δύο γονείς να αυξήσουν στο έπακρο το χρόνο που περνάνε με τα παιδιά τους. Οι γονείς δεν έχουν κανένα λόγο να ανησυχούν εάν μοιράζονται τη φροντίδα έως και 50/50 όταν αυτό είναι συμβατό με το πρόγραμμα του κάθε γονέα.

4. Η έρευνα για τις διανυκτερεύσεις των παιδιών με τους πατέρες τους τάσσεται υπέρ της νυκτερινής φροντίδας για παιδιά κάτω των τεσσάρων ετών από κάθε γονιό αντί της διανυκτέρευσης κάθε βράδυ στο ίδιο σπίτι. Βρίσκουμε τις θεωρητικές και πρακτικές μελέτες που ευνοούν τις διανυκτερεύσεις για τα περισσότερα μικρά παιδιά να είναι πιο ακαταμάχητες από τις ανησυχίες ότι οι διανυκτερεύσεις θα μπορούσαν να εκθέτουν σε κίνδυνο την ανάπτυξη των παιδιών. Πρακτικές εκτιμήσεις είναι σχετικές στην εξέταση της προσαρμογής ενός σχεδίου ανατροφής παιδιών για μικρά παιδιά στις καταστάσεις των γονέων. Τέτοιοι παράγοντες ίσως να μην είναι εμφανείς στο εργαστήριο ή να μετρώνται από τις υπάρχουσες μελέτες, αλλά είναι άμεσα έκδηλες στους γονείς και στους συμβούλους που πρέπει να επιμεληθούν τις δυνατότητες επίτευξης ενός σχεδίου ανατροφής (Ludolph, 2012). Οι διανυκτερεύσεις δημιουργούν πιθανά οφέλη που σχετίζονται με τη λεπτομερή οργάνωση και εφαρμογή ενός σχεδίου ανατροφής παιδιών. Είναι περισσότερο πιθανό οι γονείς μικρών παιδιών, από ότι οι γονείς μεγαλύτερων παιδιών, να βρίσκονται σε ένα πρώιμο στάδιο στην καριέρα τους ή την επαγγελματική τους απασχόληση στο οποίο και θα έχουν λιγότερη ευλυγισία και έλεγχο σχετικά με το ωράριό τους. Σχέδια ανατροφής που προσφέρουν στον πατέρα και στο παιδί 2ωρα επαφής, δύο ή τρεις φορές την εβδομάδα, μπορεί να προκαλέσουν υπέρμετρη ένταση στις επαφές τους. Αναλογιστείτε τη διοικητική μέριμνα (logistics), που χρειάζεται για να βάλεις ένα μωρό και τα απαραίτητα παραφερνάλια στο αυτοκίνητο, να οδηγήσεις στην κατοικία του πατέρα, να ξεφορτώσεις το αυτοκίνητο, να ταΐσεις το παιδί και να βοηθήσεις το παιδί να προσαρμοστεί στον περιβάλλοντα χώρο. Εάν το παιδί χρειάζεται να επιστραφεί μέσα σε δύο ώρες από την ώρα που το παρέλαβε ο πατέρας, αυτό αφήνει ελάχιστο χρόνο για χαλαρή αλληλεπίδραση. Οι διανυκτερεύσεις βοηθούν στη μείωση της έντασης που σχετίζεται με τη βιασύνη της επιστροφής του παιδιού και δυνητικά βελτιώνουν την ποιότητα και την ικανοποίηση της επαφής και για τον πατέρα και για το παιδί. Οι διανυκτερεύσεις επιτρέπουν στο παιδί να τακτοποιηθεί στο σπίτι του πατέρα, το οποίο θα είναι περισσότερο οικείο για αυτό όταν διανυκτερεύει στο σπίτι σε σύγκριση με ένα παιδί που έχει μόνο 1ωρα τμήματα χρόνου σε αυτό (επιτρέποντας να υπάρξει χρόνος προετοιμασίας και μετακίνησης για το ταξίδι της επιστροφής). Οι φυσικοί χώροι όπου λαμβάνουν χώρα οι αλληλεπιδράσεις πατέρα-παιδιού επηρεάζουν τη φύση και τα είδη της αλληλεπίδρασης και επηρεάζουν την ταυτότητα του πατέρα ως γονέα (Marsiglio, Roy, & Fox, 2005). Η διανυκτέρευση επιτρέπει στον πατέρα να συμμετέχει σε ευρύτερης έκτασης δραστηριότητες συναισθηματικού «δεσίματος», όπως καθημερινές συνήθειες ύπνου και παρηγοριάς στο παιδί στην περίπτωση που ξυπνάει από κάποιον εφιάλη. Ένα επιπρόσθετο πλεονέκτημα των διανυκτερεύσεων είναι ότι το πρωί ο πατέρας μπορεί να επιστρέψει το παιδί στον βρεφονηπιακό σταθμό αποφεύγοντας έτσι να εκθέσει το παιδί σε εντάσεις που σχετίζονται με την απευθείας επαφή των γονέων μεταξύ τους. Παρόλα αυτά, λόγω του σχετικά μικρού αριθμού μελετών που είναι διαθέσιμες κατά την παρούσα περίοδο, οι περιορισμοί αυτών των μελετών και η επικράτηση των αποτελεσμάτων που δε δείχνουν απευθείας όφελος ή μειονέκτημα για τις διανυκτερεύσεις αποκλειστικά έξω από το πλαίσιο άλλων παραγόντων, είμαστε ανεπαρκείς στο να συμπεράνουμε ότι οι παρούσες αποδείξεις μπορούν να υποστηρίξουν μια καθολική πολιτική ή νομικό τεκμήριο σχετικά με τις διανυκτερεύσεις. Λόγω του πολύ καλά τεκμηριωμένου ευάλωτου των σχέσεων πατέρα-παιδιού μεταξύ χωρισμένων γονέων ή γονέων που δεν παντρεύτηκαν ποτέ μεταξύ τους και των μελετών που αναγνωρίζουν τις διανυκτερεύσεις ως προστατευτικό παράγοντα που σχετίζεται με αυξημένη πατρική αφοσίωση στο μέγαλωμα του παιδιού και μειωμένη συχνότητα στην παραίτηση πατεράδων και λόγω του ότι καμία μελέτη δεν αποδεικνύει κάποιο καθαρό ρίσκο στις διανυκτερεύσεις, οι λήπτες αποφάσεων θα έπρεπε να αναγνωρίσουν ότι το να στερούν από τα μικρά παιδιά τις διανυκτερεύσεις με τους πατέρες τους θα μπορούσε να εκθέσει σε κίνδυνο την ποιότητα της αναπτυσσόμενης σχέσης τους.
5. Τα σχέδια ανατροφής παιδιών που παρέχουν στα παιδιά επαφή με τον ένα γονέα όχι πάνω από έξι ημέρες το μήνα και απαιτούν ότι τα παιδιά θα περιμένουν πάνω από μια εβδομάδα μεταξύ επαφών, επιβαρύνουν τις σχέσεις γονέα-παιδιού. Αυτός ο τύπος προγράμματος περιορισμένης πρόσβασης ενέχει το ρίσκο να εκθέσει σε κίνδυνο το δεσμό γονέα-παιδιού. Στερεί από τα παιδιά το είδος της σχέσης και επαφής που τα περισσότερα παιδιά αποζητούν και με τους δύο γονείς. Η έρευνα υποστηρίζει την αυξανόμενη τάση του θετικού δικαίου και της νομολογίας που ενθαρρύνει τη μεγιστοποίηση του παιδικού χρόνου και με τους δύο γονείς. Αυτό μπορεί να είναι ακόμα πιο σημαντικό για μικρά παιδιά για να μπορέσουν να θέσουν ισχυρά θεμέλια για τις σχέσεις τους με τους πατέρες τους και να ενισχύσουν την

ασφάλεια σε αυτές τις σχέσεις. Αντί να τοποθετεί εμπόδια στο δρόμο της ανάμιξης των πατέρων με τα παιδιά τους, η κοινωνία θα έπρεπε να τους ενθαρρύνει να είναι περισσότερο δημιουργικά αναμειγμένοι στη ζωή των παιδιών τους. Μιλώντας με ευρύτερη έννοια, τα διάφορα ενδιαφερόμενα μέρη πρέπει να αναπτύξουν συνεργατικά μια σειρά κοινωνικών πρωτοβουλιών – συμπεριλαμβανομένης της κοινωνικής πολιτικής και των ψυχο - εκπαιδευτικών προγραμμάτων – που θα βοηθήσουν να στηθεί το σκηνικό ώστε οι πατέρες και τα μικρά παιδιά να σφυρηλατήσουν υγιείς δεσμούς (Cowan, Cowan, Pruett, Pruett, & Wong, 2009; Marsiglio & Roy, 2012).

6. Δεν υπάρχουν αποδείξεις που να μπορούν να υποστηρίξουν την αναβολή της εισαγωγής τακτικής και συχνής ανάμιξης, συμπεριλαμβανομένων των διανυκτερεύσεων, και των δύο γονέων με τα μωρά τους και τα νήπιά τους. Η διατήρηση των σχέσεων προσκόλλησης των παιδιών είναι ένα πολύ σημαντικό θέμα όταν αναπτύσσονται σχέδια ανατροφής παιδιών. Η πιθανότητα διατήρησης αυτών των σχέσεων μεγιστοποιείται όταν μειώνονται οι χρονικές αποστάσεις αποχωρισμού μεταξύ των παιδιών και του εκάστοτε γονέα και όταν παρέχεται επαρκής χρόνος ανατροφής για κάθε γονέα. Αυτές οι διευθετήσεις επιτρέπουν σε κάθε γονέα να μάθει για τις ατομικές ανάγκες του παιδιού και να «ακονίσει» δεξιότητες ανατροφής κατάλληλες για κάθε εξελικτικό στάδιο. Η ιδανική συχνότητα και διάρκεια παιδικού χρόνου με κάθε γονέα θα διαφέρει μεταξύ παιδιών και θα εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως η ηλικία τους και οι καταστάσεις των γονέων, κίνητρα και ικανότητες φροντίδας για τα παιδιά. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες περιλαμβάνουν τις μοναδικές ιστορίες της σχέσης με κάθε γονέα και την εμπειρία τους από τη φροντίδα και συμμετοχή του κάθε γονέα. Σε κάθε περίπτωση όπου είναι επιθυμητή η ισχυροποίηση της σχέσης γονέα παιδιού, το σχέδιο ανατροφής πρέπει να είναι ευαισθητοποιημένο στις ανάγκες του παιδιού, τιτλοδοτώντας τη συχνότητα, διάρκεια και δομή της επαφής.
7. Οι προτάσεις μας έχουν εφαρμογή σε φυσιολογικές περιστάσεις για τα περισσότερα παιδιά με τους περισσότερους γονείς. Η ύπαρξη γονέων με σημαντικά μειονεκτήματα ως προς το πώς φροντίζουν τα παιδιά τους, όπως γονείς που τα παραμελούν ή τα κακοποιούν ή γονείς από τους οποίους τα παιδιά χρειάζονται προστασία και απόσταση ακόμη και σε άθικτες οικογένειες, δε θα έπρεπε να καθορίζει τις κρατικές πολιτικές για την πλειοψηφία των παιδιών που ανατρέφονται από γονείς που ζουν χωριστά μεταξύ τους. Επίσης, οι προτάσεις μας εφαρμόζονται σε παιδιά που έχουν σχέσεις και με τους δύο γονείς. Εάν ένα παιδί έχει σχέση με τον ένα γονέα και καμία σχέση με τον άλλο, ή περιφερειακή σχέση στην καλύτερη περίπτωση, διαφορετικά σχέδια ανατροφής θα εκπληρώσουν το στόχο της δόμησης της σχέσης αντί να ισχυροποιήσουν και να διατηρήσουν μία ήδη υπάρχουσα.

Οι συνυπογράφοντες αυτό το έγγραφο, όλοι υψηλά διακεκριμένοι στον τομέα τους, πάραυτα δεν εκπροσωπούν τις απόψεις όλων των ειδικών στο διαζύγιο και την παιδική ανάπτυξη. Ελπίζουμε ότι τα παράστημα των συνυπογραφόντων θα προκαλέσει σεβασμό και προσοχή από αυτούς που παίρνουν τις αποφάσεις. Δεν επιζητούμε όμως να γίνουν αποδεκτές οι απόψεις μας μόνο λόγω της φήμης μας ως ειδικοί. Είναι κυρίως η πεποίθησή μας ότι οι αναλύσεις μας έχουν την απαιτούμενη επιστημονική εγκυρότητα και αξιοπιστία και άρα είμαστε άξιοι εμπιστοσύνης και στη σφαίρα της νομικής επιστήμης. Προσδοκούμε και προσκαλούμε αντιδράσεις από συναδέλφους που υποστηρίζουν διαφορετικές θέσεις. Αλλά ενθαρρύνουμε τους δημιουργούς πολιτικής και τους λήπτες αποφάσεων να διαχωρίσουν προσεκτικά μεταξύ ισορροπημένων και σωστών παρουσιάσεων έναντι των πολωμένων περιγραφών έρευνας και να αποφύγουν να βασίζονται υπερβολικά σε οριακές μελέτες με αμφισβητήσιμες μεθόδους και αποτελέσματα.

Ο Meltzoff (1998) προειδοποιεί: «Η αποδοχή χωρίς κριτική, μη έγκυρης έρευνας μπορεί να εμποδίσει την ανάπτυξη του χώρου και να θέσει σε κίνδυνο την ανθρώπινη ευημερία» (p. 9). Πιστεύουμε ότι η αποδοχή χωρίς κριτική μη έγκυρης έρευνας σχετικά με σχέδια κοινής ανατροφής μικρών παιδιών έχει θέσει σε κίνδυνο την ευημερία πολλών σχέσεων γονέα – παιδιού. Αυτό το έγγραφο είναι η προσπάθειά μας να διορθώσουμε την παραποιημένη παρουσίαση της θέσης της επιστήμης και τις βλάβες που αυτή η παραποιημένη παρουσίαση απειλεί να επιφέρει.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Adamsons, K., & Johnson, S. K. (2013). An updated and expanded meta-analysis of nonresident fathering and child well-being. *Journal of Family Psychology*, 27, 589–599. doi:10.1037/a0033786
- Ahrons, C. (1994). *The good divorce: Keeping your family together when your marriage comes apart*. New York, NY: HarperPerennial.
- Altenhofen, S., Biringen, Z., & Mergler, R. (2008). Significant family dynamics related to postdivorce adjustment in parents and children. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49, 25–40. doi:10.1080/10502550801971280
- Altenhofen, S., Sutherland, K., & Biringen, Z. (2010). Families experiencing divorce: Age at onset of overnight stays as predictors of child attachment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51, 141–156. doi: 10.1080/10502551003597782
- Amato, P. R. (2003). Reconciling divergent perspectives: Judith Wallerstein, quantitative family research, and children of divorce. *Family Relations*, 52, 332–339. doi:10.1111/j.1741-3729.2003.00332.x
- Austin, W. G. (2010). Relocation and forensic mental health evaluation in Colorado: Issues involving very young children. In R. M. Smith (Ed.), *The role of the child and family investigator and the child's legal representative in Colorado* (pp. C-1-23–C). Denver, CO: Colorado Bar Association.
- Austin, W. G., Fieldstone, L., & Pruett, M. K. (2013). Bench book for assessing parental gatekeeping in parenting disputes: Understanding the dynamics of gate closing and opening for the best interests of children. *Journal of Child Custody*, 10, 1–16. doi:10.1080/15379418.2013.778693
- Aviezer, O., & Sagi-Schwarz, A. (2008). Attachment and non-maternal care: Towards contextualizing the quantity versus quality debate. *Attachment & Human Development*, 10, 275–285. doi:10.1080/14616730802366699
- Bauserman, R. (2002). Child adjustment in joint-custody versus sole custody arrangements: A meta-analytic review. *Journal of Family Psychology*, 16, 91–102. doi:10.1037/0893-3200.16.1.91PMid:11915414
- Belsky, J., Burchinal, M., McCartney, K., Vandell, D. L., Clarke-Stewart, K. A., Owen, M. T., & the NICHD Early Child Care Research Network. (2007). Are there long-term effects of early child care? *Child Development*, 78, 681–701. doi:10.1111/j.1467-8624.2007.01021.x
- Berger, L. M., Brown, P. R., Joung, E., Melli, M. S., & Wimer, L. (2008). The stability of child physical placements following divorce: Descriptive evidence from Wisconsin. *Journal of Marriage and Family*, 70, 273–283. doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00480.x
- Bernet, W., & Ash, D. R. (2007). *Children of divorce: A practical guide for parents, therapists, attorneys, and judges* (2nd ed.). Malabar, FL: Krieger Publishing Company.
- Biringen, Z., Greve-Spees, J., Howard, W., Leith, D., Tanner, L., Moore, S., . . . Williams, L. (2002). Commentary on Warshak's "Blanket restrictions: Overnight contact between parents and young children". *Family Court Review*, 40, 204–207. doi:10.1111/j.1741-1617.2002.tb00831.x
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. 1. Attachment*. London, UK: Hogarth.
- Braver, S. L., Ellman, I. M., & Fabricius, W. V. (2003). Relocation of children after divorce and children's best interests: New evidence and legal considerations. *Journal of Family Psychology*, 17, 206–219. doi: 10.1037/0893-3200.17.2.206
- Braver, S. L., O'Connell, D. (1998). *Divorced dads: Shattering the myths*. New York, NY: Tarcher.
- Brotsky, M., Steinman, S., & Zimmelman, S. (1991). Joint custody through mediation. In J. Folberg (Ed.), *Joint custody and shared parenting* (pp. 167–176). New York, NY: Guilford Press.
- Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C., & Neff, C. (2012). Father involvement, paternal sensitivity, and father–child attachment security in the first 3 years. *Journal of Family Psychology*, 26, 421–430. doi:10.1037/a0027836
- Brumariu, L. E., & Kerns, K. A. (2010). Parent–child attachment and internalizing symptoms in childhood and adolescence: A review of empirical findings and future directions. *Development and Psychopathology*, 22, 177–203. doi:10.1017/S0954579409990344

- Buchanan, C. M. (2001). Divorce. In J. V. Lerner, R. M. Lerner, & J. Finkelstein (Eds.), *Adolescence in America: An encyclopedia* (pp. 232–235). ABC-CLIO.
- Buchanan, C., & Maccoby, E. (1996). *Adolescents after divorce*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Cashmore, J., & Parkinson, P. (2011). Parenting arrangements for young children: Messages from research. *Australian Journal of Family Law*, 25, 236–257.
- Cassidy, J. (1994). Emotion regulation: Influences of attachment relationships. In N. A. Fox (Ed.), *The development of emotion regulation: Biological and behavioral considerations*. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59, Serial No. 240.
- Cassidy, J. (2008). The nature of the child's ties. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed.). New York, NY: Guilford Press Publications.
- Cohen, L. J., & Campos, J. J. (1974). Father, mother and stranger as elicitors of attachment behaviors in infancy. *Developmental Psychology*, 10, 146–154. doi:10.1037/h0035559
- Committee on Family and Work Policies. (2003). *Working families and growing kids: Caring for children and adolescents*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Cowan, P. A., Cowan, C. P., Pruett, M. K., Pruett, K., & Wong, J. J. (2009). Promoting fathers' engagement with children: Preventive interventions for low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 71, 663–679. doi:10.1111/j.1741-3737.2009.00625.x
- Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals. (1993). 509 U.S. 579.
- De Wolff, M. S., & van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68, 571–591. doi:10.2307/1132107930663610 .2307/11321071997-06053-001
- Emery, R. (2004). *The truth about children and divorce: Dealing with emotions so you and your children can thrive*. New York, NY: Viking/ Penguin.
- Fabricius, W. V., Braver, S. L., Diaz, P., & Velez, C. E. (2010). Custody and parenting time: Links to family relationships and well-being after divorce. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed. pp. 201–240). New York, NY: Wiley.
- Fabricius, W. V., Sokol, K. R., Diaz, P., & Braver, S. L. (2012). Parenting time, parent conflict, parent– child relationships, and children's physical health. In K. Kuehnle & L. Drozd, (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (pp. 188–213). New York, NY: Oxford University Press.
- Finley, G. E., & Schwartz, S. J. (2010). The divided world of the child: Divorce and long-term psychosocial adjustment. *Family Court Review*, 48, 516–527. doi:10.1111/j.1744-1617.2010.01326.x
- Friedman, M. E. (2004). The so-called high-conflict couple: A closer look. *American Journal of Family Therapy*, 32, 107–117. doi:10.1080/ 01926180490424217
- Garber, B. D. (2012). Security by association? Mapping attachment theory on to family law practice. *Family Court Review*, 50, 467–470. doi: 10.1111/j.1744-1617.2012.01461.x
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update* (4th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Goldstein, J., Freud, A., & Solnit, A. J. (1973/1979). *Beyond the best interests of the child*. New York, NY: Free Press.
- Gunnoe, M. L., & Braver, S. L. (2001). The effects of joint legal custody on mothers, fathers, and children, controlling for factors that predispose a sole maternal versus joint legal award. *Law and Human Behavior*, 25, 25–43. doi:10.1023/A:1005687825155
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. New York, NY: Norton. doi:10.2143/INT.8.2.2004434
- Johnston, J. R. (2007). Introducing perspectives in family law and social science research. *Family Court Review*, 45, 15–21. doi:10.1111/j.1744- 617.2007.00125.x
- Kaspiew, R., Gray, M., Weston, R., Moloney, L., Hand, K., Qu, L., and the Family Law Evaluation Team. (2009). *Evaluation of 2006 family law reforms in Australia*. Australian Institute of Family Studies, Sydney.
- Kelly, J. B. (2003). Parents with enduring child disputes: Multiple pathways to enduring disputes. *Journal of Family Studies*, 9, 37–50. doi: 10.5172/jfs.9.1.37

- Kelly, J. B. (2012). Risk and protective factors associated with child and adolescent adjustment following separation and divorce: Social science applications. In K. Kuehnle & L. Drozd, (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family courts* (pp. 49–84). New York, NY: Oxford University Press.
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52, 352–362. doi:10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x
- Kelly, J. B., & Lamb, M. E. (2000). Using child developmental research to make appropriate custody and access decisions for young children. *Family & Conciliation Courts Review*, 38, 297–311. doi:10.1111/j.174-1617.2000.tb00577.x
- Kelly, J. B., & Lamb, M. E. (2003). Developmental issues in relocation cases involving young children: When, whether, and how? *Journal of Family Psychology*, 17, 193–205. doi:10.1037/0893-3200.17.2.193
- Kerns, K. A., Tomich, P. L., Aspelmeier, J. E., & Contreras, J. M. (2000). Attachment-based assessments of parent–child relationships in middle childhood. *Developmental Psychology*, 36, 614–626. doi:10.1037//0012-1649.36.5.614
- Kochanska, G. (1997). Mutually responsive orientation between mothers and their young children: Implications for early socialization. *Child Development*, 68, 94–112. doi:10.2307/1131928
- Kochanska, G., & Kim, S. (2013). Early attachment organization with both parents and future behavior problems: From infancy to middle childhood. *Child Development*, 84, 283–296. doi:10.1111/j.1467-8624.2012.01852.x
- Lamb, M. E. (1977a). Father–infant and mother–infant interaction in the first year of life. *Child Development*, 48, 167–181. doi:10.2307/1128896
- Lamb, M. E. (1977b). The development of mother–infant and father–infant attachments in the second year of life. *Developmental Psychology*, 13, 637–648. doi:10.1037/0012-1649.13.6.637
- Lamb, M. E. (2007). The “Approximation Rule”: Another proposed reform that misses the target. *Child Development Perspectives*, 1, 135–136. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00030.x
- Lamb, M. E. (2010b). How do fathers influence child development? Let me count the ways. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed., pp. 1–26). Hoboken, NJ: Wiley.
- Lamb, M. E. (2012a). Critical analysis of research on parenting plans and children's well-being. In K. Kuehnle & L. Drozd (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (pp. 214–243). New York, NY: Oxford University Press.
- Lamb, M. E. (2012b). A wasted opportunity to engage with the literature on the implications of attachment research for family court professionals. *Family Court Review*, 50, 481–485. doi:10.1111/j.1744-1617.2012.01463.x
- Lamb, M. E. (Ed.), (2010a). *The role of the father in child development* (5th ed.). Hoboken NJ: Wiley.
- Lamb, M. E., & Kelly, J. B. (2001). Using the empirical literature to guide the development of parenting plans for young children: A rejoinder to Solomon and Biringen. *Family Court Review*, 39, 365–371. doi:10.1111/j.174-1617.2001.tb00618.x
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J., & Thompson, R. A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behavior, development, and adjustment. *Family & Conciliation Courts Review*, 35, 393–404. doi:10.1111/j.174-1617.1997.tb00482.x
- Lucassen, N., Van IJzendoorn, M. H., Volling, B. L., Tharner, A., Bakermans-Kranenburg, M. J., Verhulst, F. C., . . . Tiemeier, H. (2011). The association between paternal sensitivity and infant–father attachment security: A meta-analysis of three decades of research. *Journal of Family Psychology*, 25, 986–992. doi:10.1037/a0025855
- Ludolph, P. S. (2012). The special issue on attachment: Overreaching theory and data. *Family Court Review*, 50, 486–495. doi:10.1111/j.1744-1617.2012.01464.x
- Ludolph, P. S., & Dale, M. D. (2012). Attachment in child custody: An additive factor, not a determinative one. *Family Law Quarterly*, 46, 1–40.
- Maccoby, E., & Mnookin, R. (1992). *Dividing the child*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Maccoby, E. E., Buchanan, C. M., Mnookin, R. H., & Dornbusch, S. M. (1993). Postdivorce roles of mothers and fathers in the lives of their children: Families in transition. *Journal of Family Psychology*, 7, 24–38. doi:10.1037/0893-3200.7.1.24

- Main, M., Hesse, E., & Hesse, S. (2011). Attachment theory and research: Overview with suggested applications to child custody. *Family Court Review*, 49, 426–463. doi:10.1111/j.1744-1617.2011.01383.x
- Main, M., & Weston, D. R. (1981). The quality of the toddler's relationship to mother and to father: Related to conflict behavior and the readiness to establish new relationships. *Child Development*, 52, 932–940. doi: 10.2307/1129097
- Marsiglio, W., & Roy, K. (2012). *Nurturing dads: Social initiatives for contemporary fatherhood*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Marsiglio, W., Roy, K., & Fox, G. L. (Eds.). (2005). *Situated fathering: A focus on physical and social spaces*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Martindale, D. A. (2011). *Imposed joint custody: Does it work? Keynote address, given at the 2011 Annual Program of the New York State Interdisciplinary Forum on Mental Health and Family Law, New York County Lawyers Association, NYC, May.*
- McCartney, K., Burchinal, M., Clarke-Stewart, A., Bub, K. L., Owen, M. T., Belsky, J., & the NICHD Early Child Care Research Network. (2010). Testing a series of causal propositions relating time in child care to children's externalizing behavior. *Developmental Psychology*, 46, 1–17. doi:10.1037/a0017886
- McIntosh, J. E. (2011). Special considerations for infants and toddlers in separation/divorce: Developmental issues in the family law context. Emery, R. E., topic Ed. In: R. E. Tremblay, M. Boivin, R. DeV. Peters (Eds.), *Encyclopedia on early childhood development* [online] (pp. 1–6). Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development. Retrieved from <http://www.child-encyclopedia.com/documents/McIntoshANGxp1.pdf>
- McIntosh, J. E., Smyth, B., & Kelaher, M. (2010). Parenting arrangements post-separation: Patterns and developmental outcomes, Part II. Relationships between overnight care patterns and psycho-emotional development in infants and young children. In J. McIntosh, B. Smyth, M. Kelaher, Y. Wells, & C. Long, *Post-separation parenting arrangements and developmental outcomes for infants and children: Collected reports* (pp. 85–168). North Carlton, Victoria, Australia: Family Transitions. Retrieved from <http://www.ag.gov.au/FamiliesAndMarriage/Families/FamilyViolence/Documents/Post%20separation%20parenting%20arrangements%20and%20developmental%20outcomes%20for%20infants%20and%20children.pdf>
- McIntosh, J., Smyth, B., Kelaher, M., Wells, Y., & Long, C. (2011). Post separation parenting arrangements: Patterns and developmental outcomes: Studies of two risk groups. *Family Matters*, 86, 40–48.
- McIntosh, J., & the Australian Association for Infant Mental Health. (2011, Nov 26). *Infants and overnight care – post separation and divorce: Clinical and research perspectives*. Retrieved from http://www.aaimhi.org/newsfiles/AAIMHI_Infants_and_overnight_care.pdf
- McKinnon, R., & Wallerstein, J. (1987). Joint custody and the preschool child. *Conciliation Courts Review*, 25, 39–47. doi:10.1111/j.174-1617.1987.tb00171.x
- McLanahan, S. (2013). *Fragile families and child wellbeing study fact sheet*. Retrieved from <http://www.fragilefamilies.princeton.edu/documents/FragileFamiliesandChildWellbeingStudyFactSheet.pdf>
- Melli, M. S., & Brown, P. R. (2008). Exploring a new family form—The shared time family. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 22, 231–269. doi:10.1093/lawfam/ebn002
- Meltzoff, J. (1998). *Critical thinking about research: Psychology and related fields*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Millar, P., & Kruk, E. (2014). Maternal attachment, paternal overnight contact, and very young children's adjustment: A re-examination. *Journal of Marriage and Family*, 76, 256–260.
- National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. (2003). Does amount of time spent in child care predict socioemotional adjustment during the transition to kindergarten? *Child Development*, 74, 976–1005. doi:10.1111/1467-8624.00582
- National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. (2004). Type of child care and children's development at 54 months. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 203–230. doi:10.1016/j.ecresq.2004.04.002

- Nielsen, L. (2013a). Shared residential custody: A recent research review (part one). *American Journal of Family Law*, 27, 61–72.
- Nielsen, L. (2013b). Shared residential custody: A recent research review (part two). *American Journal of Family Law*, 27, 123–137.
- Nielsen, L. (2013c). *Infant and toddler overnighting after parents separate: A review of research*. Manuscript submitted for publication.
- Nielsen, L. (2013d). Woozles: Their role in custody law reform, parenting plans, and family court. *Psychology, Public Policy, and Law*. Manuscript submitted for publication.
- Parkinson, P., & Cashmore, J. (2011). Parenting arrangements for young children: A reply to Smyth, McIntosh and Kelaher. *Australian Journal of Family Law*, 25, 284–286.
- Pleck, J. H. (2010). Paternal involvement: Revised conceptualization and theoretical linkages with child outcomes. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (2nd ed., pp. 58–93). Hoboken, NJ: Wiley.
- Pruett, M. K., Arthur, L. A., & Ebling, R. (2007). The hand that rocks the cradle: Maternal gatekeeping after divorce. *Pace Law Review*, 27, 709–739.
- Pruett, M. K., & Barker, R. (2009). Children of divorce: New trends and ongoing dilemmas. In J. H. Bray & M. Stanton (Eds.), *The handbook of family psychology* (pp. 463–474). New York, NY: Blackwell. doi: 10.1002/9781444310238.ch31
- Pruett, M., Cowan, P., Cowan, M., & Diamond, J. (2012). Supporting father involvement after separation and divorce. In K. Kuehnle & L. Drozd (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (pp. 257–330). New York, NY: Oxford University Press.
- Pruett, M., Ebling, R., & Insabella, G. (2004). Critical aspects of parenting plans for young children. *Family Court Review*, 42, 39–59. doi:10.1177/1531244504421004
- Pudasainee-Kapri, S., & Razza, R. (2013). *Attachment security among toddlers: The impact of coparenting and father engagement*. Fragile Families Working Paper WP13-01-FF. Retrieved from <http://crcw.princeton.edu/publications/publications.asp>
- Rutter, M. (1979). Maternal deprivation, 1972–1978: New findings, new concepts, new approaches. *Child Development*, 50, 283–305. doi:10.2307/1129404
- Sagi, A., Van IJzendoorn, M. H., Aviezer, O., Donnell, F., Koren-Karie, N., Joels, T., & Harel, Y. (1995). Attachments in a multiple-caregiver and multiple-infant environment: The case of the Israeli kibbutzim. In E. Waters, B. E. Vaughn, G. Posada, & K. Kondo-Ikemura (Eds.), *Caregiving, cultural, and cognitive perspectives on secure-base behavior and working models: New growing points of attachment theory and research* (pp. 71–91). Special issue in the *Monographs of the Society for Research on Child Development*, 60, Serial #244 No. 2–3.
- Sagi-Schwartz, A., & Aviezer, O. (2005). Correlates of attachment to multiple caregivers in kibbutz children from birth to emerging adulthood: The Haifa Longitudinal Study. In K. E. Grossmann, K. Grossmann, & E. Waters (Eds.), *Attachment from infancy to adulthood* (pp. 165–197). New York, NY: Guilford Press.
- Samarrai, F. (2013, July). Overnights away from home affect children's attachments, study shows. *UVA Today News Release*. Retrieved from <https://news.virginia.edu/content/overnights-away-home-affectchildrens-attachments-study-shows>
- Sandler, I., Miles, J., Cookston, J., & Braver, S. (2008). Effects of father and mother parenting on children's mental health in high- and low conflict divorces. *Family Court Review*, 46, 282–296. doi:10.1111/j.1744-1617.2008.00201.x
- Sandler, I. N., Wheeler, L. A., & Braver, S. L. (2013). Relations of parenting quality, interparental conflict, and overnights with mental health problems of children in divorcing families with high legal conflict. *Journal of Family Psychology*, 27, 915–924. doi:10.1037/a0034449
- Sanson, A., & Mission, S. (2005). *Summarising children's wellbeing: The LSAC outcome index*. Sydney, Australia: Australian Institute of Family Studies.
- Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F., & Bremberg, S. (2007). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: A systematic review of longitudinal studies. *Acta Paediatrica*, 97, 153–158. doi:10.1111/j.1651-2227.2007.00572.xPMid:18052995
- Schore, A., & McIntosh, J. (2011). Family law and the neuroscience of attachment, Part I. *Family Court Review*, 49, 501–512. doi:10.1111/j.1744-1617.2011.01387.x
- Schwartz, S. J., & Finley, G. E. (2010). Troubled ruminations about parents:

- Conceptualization and validation with emerging adults. *Journal of Counseling & Development*, 88 (No. 1), 80–91. doi:10.1002/j.1556-6678.2010.tb00154.x
- Smart, D. (2010). *How children are faring: Behaviour problems and competencies*. Sydney, Australia: Australian Institute of Family Studies.
- Smyth, B., Weston, R., Moloney, L., Richardson, N., & Temple, J. (2008). Changes in patterns of parenting over time: Recent Australian data. *Journal of Family Studies*, 14, 23–36. doi:10.5172/jfs.327.14.1.23
- Solomon, J. (2013). An attachment theory framework for planning infant and toddler visitation. In L. Gunsberg & P. Hymowitz (Eds.), *Handbook of divorce and custody* (pp. 259–278). New York, NY: Routledge.
- Solomon, J. (2013, April). *Rethinking attachment and divorce: Facts, myths and dilemmas in custody disputes*. In A. Sagi-Schwartz (Moderator), Roundtable conducted at the Society for Research in Child Development, Seattle, WA.
- Solomon, J., & Biringen, Z. (2001). Another look at the developmental research: Commentary on Kelly and Lamb's "Using children development research to make appropriate custody and access decisions for young children". *Family Court Review*, 39, 355–364. doi:10.1111/j.174-1617.2001.tb00617.x
- Solomon, J., & George, C. (1999a). The development of attachment in separated and divorced families: Effects of overnight visitation, parent, and couple variables. *Attachment & Human Development*, 1, 2–33. doi:10.1080/14616739900134011
- Solomon, J., & George, L. (1999b). The effects on attachment of overnight visitation on divorced and separated families: A longitudinal follow-up. In J. Solomon & C. George (Eds.), *Attachment disorganization* (pp.243–264). New York, NY: Guilford Press.
- Spelke, E., Zelazo, P., Kagan, J., & Kotelchuck, M. (1973). Father interaction and separation protest. *Developmental Psychology*, 9, 83–90. doi:10.1037/h0035087
- Thompson, R. A. (1998). Early sociopersonality development. In W. Damon (Ed.-in-Chief) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (5th ed., pp. 25–104). New York, NY: Wiley.
- Tornello, S., Emery, R., Rowen, J., Potter, D., Ocker, B., & Xu, Y. (2013). Overnight custody arrangements, attachment and adjustment among very young children. *Journal of Marriage and Family*, 75, 871–885.
- U.S. Bureau of the Census. (1999). *Statistical abstract of the United States*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- U.S. Department of Labor Bureau of Labor Statistics. (2013). *American time use survey*. Retrieved from <http://www.bls.gov/tus/>
- van IJzendoorn, M. H., Kroonenberg, P. M., Out, D., Randsdorp, Y., Lehmann, A., & van der Maas, H. (2003, March). *Does more nonmaternal care lead to aggression? The NICHD Study of Early Child Care and Youth Development on quantity of non-maternal care and aggression*. Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research of Child Development, Tampa, FL.
- van IJzendoorn, M. H., & Sagi-Schwartz, A. (2008). Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions. In J. Cassidy & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment* (2nd ed., pp. 880–905). New York, NY: Guilford Press.
- van IJzendoorn, M. H., Tavecchio, L. W. C., Riksen-Walraven, J. M. A., Schipper, J. C., de Gevers Deynoot-Schaub, M., & Schaub, M. (2004, July). *Center day care in The Netherlands. What do we know about its quality and effects?* Paper presented at the biennial meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development, Ghent, Belgium.
- van IJzendoorn, M., Vereijken, C., Kranenburg, M., & Riksen-Walraven, M. (2004). Assessing attachment security with the attachment Q sort: Meta-analytic evidence for the validity of the observer AQS. *Child Development*, 75, 1188–1213. doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00733.x
- Verschueren, K., & Marcoen, A. (1999). Representation of self and socioemotional competence in kindergartners: Differential and combined effects of attachment to mother and to father. *Child Development*, 70, 183–201. doi:10.1111/1467-8624.00014
- Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1975). The effects of parental divorce: Experiences of the preschool child. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 14, 600–616. doi:10.1016/S0002-7138(09)61460-6
- Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1980). *Surviving the breakup*. New York, NY: Basic Books.

- Warshak, R. A. (1992). *The custody revolution: The father factor and the motherhood mystique*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Warshak, R. A. (2000). Blanket restrictions: Overnight contact between parents and young children. *Family & Conciliation Courts Review*, 34, 396–409. doi:10.1111/j.174-1617.1996.tb00429.x
- Warshak, R. A. (2002). Who will be there when I cry in the night?: Revisiting overnights—A rejoinder to Birngen et al. *Family Court Review*, 40, 208–219. doi:10.1111/j.174-1617.2002.tb00832.x
- Warshak, R. A. (2011). Parenting by the clock: The best interests of the child standard, judicial discretion, and the American Law Institute’s “Approximation Rule”. *University of Baltimore Law Review*, 41, 83–163.
- Warshak, R. A. (2012, May). *Securing children’s best interests while resisting the lure of simple solutions*. Paper presented at Parenting in practice and law: Terminology, rhetoric, and research, conference conducted at the Center for the Study of Child Development, Haifa, Israel.
- Warshak, R. A. (2013). In a land far, far away: Assessing children’s best interests in international relocation cases. *Journal of Child Custody*, 10, 295–324. doi:10.1080/15379418.2013.851577
- Warshak, R. A., Braver, S. L., Kelly, J. B., Bray, J. H., Austin, W. G., Ahrons, C. R., . . . Santrock, J. W. (2003). Brief of Richard A. Warshak et al. as Amici Curiae on behalf of LaMusga Children, *In re Marriage of LaMusga*, 88 P.3d 81 (Cal. 2004) (No. S107355), available at <http://www.warshak.com/pdf/publications/LaMusga.pdf>
- Warshak, R. A., & Santrock, J. W. (1983). The impact of divorce in father-custody and mother-custody homes: The child’s perspective. In L. A. Kurdek (Ed.), *Children and divorce* (pp. 29–46). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Waters, E. (2013). *Assessing secure base behavior and attachment security using the Q-sort method*. Stony Brook University, State University of New York. Retrieved from http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/aqs_method.html
- Waters, E., & McIntosh, J. (2011). Are we asking the right questions about attachment? *Family Court Review*, 49, 474–482. doi:10.1111/j.1744-1617.2011.01385.x
- Wetherby, A., & Prizant, B. (2001). *Communication and symbolic behaviour scales developmental profile- Preliminary normed edition*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Woodward, L., Fergusson, D. M., & Belsky, J. (2000). Timing of parental separation and attachment to parents in adolescence: Results of a prospective study from birth to age 16. *Journal of Marriage & Family*, 62, 162–174. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.00162.x
- Zervopoulos, J. A. (2008). *Confronting mental health evidence*. Chicago, IL: American Bar Association.
- Zervopoulos, J. A. (2013). *How to examine mental health experts*. Chicago, IL: American Bar Association.
- Zill, N., Morrison, D. R., & Coiro, M. J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7, 91–103. doi:10.1037/0893-3200.7.1.91

Παράρτημα

Οι 110 ερευνητές και επαγγελματίες που μελέτησαν, σχολίασαν και προσέφεραν αναθεωρήσεις σε αυτό το άρθρο αναφέρονται παρακάτω. Συνυπογράφουν τα συμπεράσματα και τις προτάσεις του άρθρου παρότι μπορεί να μην συμφωνούν με κάθε λεπτομέρεια της βιβλιογραφικής επισκόπησης.

1. Kari Adamsons, Ph.D., Assistant Professor, Department of Human Development and Family Studies, University of Connecticut
2. Francesca Adler-Baeder, Ph.D., Professor, Human Development and Family Studies, Auburn University
3. Karen E. Adolph, Ph.D., Professor of Psychology and Neural Science, New York University

4. Constance Ahrons, Ph.D., Professor Emerita of Sociology, University of Southern California
5. Akira Aoki, M.A., Professor, Department of Clinical Psychology, Taisho University, Tokyo, Japan
6. Jack Arbuthnot, Ph.D., Emeritus Professor of Psychology, Ohio University
7. William G. Austin, Ph.D., Independent Practice, Lakewood, Colorado and Raleigh, North Carolina
8. Jennifer L. Bellamy, Ph.D., Assistant Professor, School of Social Service Administration, University of Chicago
9. Jay Belsky, Ph.D., Robert M. and Natalie Reid Dorn Professor, Department of Human Ecology, Human Development and Family Studies Program, University of California, Davis
10. Anna Beth Benningfield, Ph.D., former President of the American Association for Marriage and Family Therapy; Independent Practice, Dallas, Texas
11. Malin Bergström, Ph.D., Clinical Child Psychologist and Researcher, Centre for Health Equity Studies, Karolinska Institute, Stockholm University, Sweden
12. William Bernet, M.D., DLFAPA, Professor Emeritus, Department of Psychiatry, Vanderbilt University School of Medicine
13. Thoroddur Bjarnason, Ph.D., Professor of Sociology, University of Akureyi, Iceland
14. James H. Bray, Ph.D., former American Psychological Association President; Associate Professor, Department of Family and Community Medicine, Baylor College of Medicine
15. Glenn Ross Caddy, PhD., ABPP, Founder and Chairman, MindExperts International LLC; Independent Practice, Fort Lauderdale, Florida
16. Terence W. Campbell, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Sterling Heights, Michigan
17. Asa Carlsund, Ph.D., Lecturer, Mid Sweden University, Östersund, Sweden
18. Judith Cashmore, Ph.D., Associate Professor, University of Sydney Law School, Australia
19. Marco Casonato, Psy.D., Professor of Psychodynamics, Senior Researcher, University of Milano-Bicocca, Milan, Italy
20. K. Alison Clarke-Stewart, Ph.D., Research Professor and Professor Emerita, Department of Psychology and Social Behavior, University of California, Irvine
21. Hugh Clarkson, MCChB, FRANZCP, Child and Adolescent Psychiatrist, Practice 92, Auckland, New Zealand
22. Marilyn Coleman, Ed.D., Curators' Professor Emerita, Human Development and Family Studies, University of Missouri
23. Scott Coltrane, Ph.D., Interim Senior Vice President and Provost, University of Oregon
24. Mary Connell, Ed.D., ABPP, Independent Practice in Clinical and Forensic Psychology, Fort Worth, Texas
25. Jeffrey T. Cookston, Ph.D., Professor and Chair, Department of Psychology, San Francisco State University
26. James W. Croake, Ph.D., ABPP, Professor Emeritus of Psychiatry, University of South Alabama College of Medicine; Independent Practice, Edmonds, WA
27. Mick Cunningham, Ph.D., Professor and Chair, Department of Sociology, Western Washington University
28. David H. Demo, Ph.D., Associate Dean for Graduate Programs, School of Health and Human Sciences, University of North Carolina at Greensboro
29. Emily M. Douglas, Ph.D., Associate Professor, School of Social Work, Bridgewater State University; Chair, National Research Conference on Child and Family Programs and Policy
30. James R. Dudley, Ph.D., Professor Emeritus, Department of Social Work, College of Health and Human Services, University of North Carolina at Charlotte
31. Don Edgar, Ph.D., Foundation Director of the Australian Institute of Family Studies
32. Mark A. Fine, Ph.D., Professor and Chair, Department of Human Development and Family Studies, University of North Carolina at Greensboro
33. Gordon Finley, Ph.D., Professor Emeritus, Department of Psychology, Florida International University
34. Lluís Flaquer, Ph.D., Professor of Sociology, Universitat Autònoma de Barcelona, Spain
35. Emma Fransson, Ph.D., Psychologist, Karolinska Institutet/Stockholm University; Centre for Health Equity Studies (CHESS), Stockholm, Sweden
36. Frank F. Furstenberg, Jr., Ph.D., Emeritus Zellerbach Family Professor of Sociology, University of Pennsylvania
37. Lawrence Ganong, Ph.D., Professor and Co-Chair, Department of Human

Development and Family Studies, University of Missouri

38. Donald A. Gordon, Ph.D., Professor of Psychology, Emeritus, Ohio University

39. Michael C. Gottlieb, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Dallas, Texas

40. Geoffrey L. Greif, Ph.D., Professor, School of Social Work, University of

Maryland

41. Neil S. Grossman, Ph.D., ABPP, President, Division of Forensic Psychology, New York State Psychological Association; Independent Practice, Dix Hills, New York

42. Karin Grossmann, Ph.D., Senior Scientist, associated at the Department of Psychology, University of Regensburg, Germany

43. Per Gustafsson, M.D., Ph.D., Professor of Child and Adolescent Psychiatry, Department of Clinical and Experimental Medicine, University Hospital, Linköping, Sweden

44. Melvin J. Guyer, Ph.D., J.D., Professor of Psychology, Department of Psychiatry, University of Michigan Medical School

45. John Harvey, Ph.D., Professor, Department of Psychology, University of Iowa

46. Carolyn S. Henry, Ph.D., Professor, Human Development and Family Science, Oklahoma State University

47. Lisa Herrick, Ph.D., Founder and Principal, Collaborative Practice Center of Greater Washington; former President and cofounder, DC Academy of Collaborative Professionals; Founding Faculty, Collaborative Practice Training Institute; Independent practice, Washington, D. C. and Falls Church, Virginia

48. E. Mavis Hetherington, Ph.D., Emerita Professor of Psychology (retired), University of Virginia
49. Denise A. Hines, Ph.D., Associate Research Professor, Department of Psychology, Clark University; Director, Family Impact Seminars; Co-Director, Clark Anti-Violence Education Program

50. Anders Hjern, M.D., Ph.D., Professor of Social Epidemiology of Children and Youth, Clinical Epidemiology, Department of Medicine, Karolinska Institutet and Centre for Health Equity Studies (CHESS), Stockholm, Sweden

51. Tirtsa Joels, Ph.D., Head, Interdisciplinary MA Program in Child Development, and Senior Lecturer in Psychology, University of Haifa, Israel

52. Scott Johnson, Ph.D., former President of the American Association for Marriage and Family Therapy; Associate Professor and Program Director, Marriage and Family Therapy PhD Program, Virginia Tech

53. Florence W. Kaslow, Ph.D., ABPP, Kaslow Associates, Palm Beach Gardens, Florida

54. Robert A. Kenedy, Ph.D., Associate Professor, Department of Sociology, York University, Canada

55. H. D. Kirkpatrick, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Charlotte, North Carolina

56. Louis Kraus, M.D., DFAPA, FAACAP, Woman's Board Professor and Chief of Child and Adolescent Psychiatry, Rush University Medical Center

57. Edward Kruk, Ph.D., Associate Professor, School of Social Work, University of British Columbia, Canada

58. Luciano L'Abate, Ph.D., ABPP, Professor Emeritus (retired), Georgia State University

59. Jeffry Larson, Ph.D., Alumni Professor of Marriage and Family Therapy, School of Family Life, Brigham Young University

60. Jay Lebow, Ph.D., ABPP, Clinical Professor of Psychology, Family Institute, Northwestern University

61. Werner Leitner, Ph.D., Associate Professor, Special Education Psychology, University of Oldenburg, Germany

62. Ronald F. Levant, Ed.D., ABPP, former American Psychological Association President; Professor of Psychology, University of Akron

63. Charlie Lewis, Ph.D., Head of Department and Professor of Family and Developmental Psychology, Lancaster University, United Kingdom

64. Ken Lewis, Ph.D., Director of Child Custody Evaluation Services, Philadelphia, PA

65. Colleen Logan, Ph.D., Former President of the American Counseling Association; Program Director, Marriage, Couple and Family Counseling, College of Social and Behavioral Sciences, Walden University; Independent Practice, Dallas, Texas

66. Pamela S. Ludolph, Ph.D., Independent Practice, Ann Arbor, Michigan

67. William Marsiglio, Ph.D., Professor, Sociology and Criminology & Law, University of Florida

68. Robert Milardo, Ph.D., Professor of Family Relations, University of Maine

69. Paul Millar, Ph.D., Assistant Professor, Nipissing University, Canada

70. W. Roger Mills-Koonce, Ph.D., Associate Professor, Department of Human Development and Family Studies, University of North Carolina at Greensboro
71. Bert S. Moore, Ph.D., Aage and Margareta Möller Distinguished Professor and Dean of the School of Behavioral and Brain Sciences, University of Texas at Dallas
72. John Moran, Ph.D., Independent Practice, Phoenix, Arizona
73. A. Bame Nsamenang, Ph.D., Professor of Psychology and Counseling, University of Bamenda, Cameroon
74. Lisa A. Newland, Ph.D., Professor of Human Development, University of South Dakota
75. Linda Nielsen, Ed.D., Professor of Adolescent and Educational Psychology, Wake Forest University
76. Barry Nurcombe, M.D., Emeritus Professor of Child & Adolescent Psychiatry, University of Queensland, Australia, and Vanderbilt University
77. Edward Oklan, M.D., M.P.H., Independent Practice, San Anselmo and Petaluma, California
78. Mark R. Otis, Ph.D., Independent Practice, Denver, Colorado
79. Rob Palkovitz, Ph.D., Professor, Human Development and Family Studies, University of Delaware
80. Ross D. Parke, Ph.D., Professor Emeritus, Department of Psychology, University of California - Riverside
81. Kay Pasley, Ed.D., Norejane Hendrickson Professor and Chair, Department of Family and Child Sciences, Florida State University
82. Pekka Pere, Ph.D., University Lecturer, Department of Social Research, University of Helsinki, Finland
83. William S. Pollack, Ph.D., ABPP, Associate Clinical Professor, Harvard Medical School; former President of the Massachusetts Psychological Association
84. Debra Ann Poole, Ph.D., Professor, Department of Psychology, Central Michigan University
85. Karen J. Prager, Ph.D., ABPP, Professor of Psychology and Program Head in Gender Studies, University of Texas at Dallas
86. Deirdre Rand, Ph.D., Independent Practice, Mill Valley, California
87. Barbara Risman, Ph.D., Professor and Head, Department of Sociology, University of Illinois at Chicago
88. Jaipaul L. Roopnarine, Ph.D., Jack Reilly Professor of Child and Family Studies, Syracuse University
89. Hilary A. Rose, Ph.D., Associate Professor, Department of Applied Human Sciences, Concordia University, Canada
90. Kevin M. Roy, Ph.D., Associate Professor, Department of Family Science, School of Public Health, University of Maryland, College Park
91. Abraham Sagi-Schwartz, Ph.D., Director, Center for the Study of Child Development, and Professor of Psychology, University of Haifa, Israel
92. John W. Santrock, Ph.D., Professor, School of Behavior and Brain Sciences, University of Texas at Dallas
93. S. Richard Sauber, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Boca Raton, Florida
94. David E. Scharff, M.D., Chair of the Board and former Director, International Psychotherapy Institute; Clinical Professor of Psychiatry, Georgetown University; Teaching Analyst, Washington Psychoanalytic Institute; Chair, International Psychoanalytic Association's Working Group on Family and Couple Psychoanalysis; former President, American Association of Sex Educators, Counselors and Therapists
95. Jill Savege Scharff, M.D., ABPN Board Certified Child Psychiatrist and APSaA Certified Child Analyst; Co-founder, International Psychotherapy Institute; Clinical Professor of Psychiatry, Georgetown University; Supervising analyst, International Institute for Psychoanalytic Training, Chevy Chase, Maryland
96. Kate Scharff, M.S.W., Founder and Principal, Collaborative Practice Center of Greater Washington; former President and cofounder, DC Academy of Collaborative Professionals; Faculty and Co-Founder, Collaborative Practice Training Institute; Independent Practice, Washington, DC and Bethesda, Maryland
97. David G. Schramm, Ph.D., Associate Professor, Department of Human Development and Family Studies, University of Missouri
98. Seth Schwartz, Ph.D., Associate Professor, Department of Public Health Sciences, Leonard M. Miller School of Medicine, University of Miami

99. Louise Bordeaux Silverstein, Ph.D., former President of the American Psychological Association's Division of Family Psychology and former Chair of the APA Committee on Women in Psychology; Professor, Ferkauf Graduate School of Psychology, Yeshiva University
100. Len Sperry, M.D., Ph.D., ABPP, Clinical Professor of Psychiatry and Behavioral Medicine, Medical College of Wisconsin; Professor of Mental Health Counseling, Florida Atlantic University
101. Howard Steele, Ph.D., Professor and Director of Graduate Studies, Department of Psychology, New School for Social Research
102. Miriam Steele, Ph.D., Professor and Director of Clinical Training, Department of Psychology, New School for Social Research
103. Catherine S. Tamis-LeMonda, Ph.D., Professor of Applied Psychology, New York University
104. Ross A. Thompson, Ph.D., Distinguished Professor of Psychology, University of California, Davis
105. Deborah Lowe Vandell, Ph.D., Professor and Founding Dean, School of Education, University of California, Irvine
106. Sandra L. Warshak, Ph.D., Clinical Associate Professor, Department of Psychiatry, Division of Psychology, University of Texas Southwestern Medical Center; Independent Practice, Dallas, Texas
107. Sharlene A. Wolchik, Ph.D., Professor, Department of Psychology, Arizona State University
108. Abraham C. Worenklein, Ph.D., Professor, Dawson College; Sessional Lecturer, Concordia University, Canada; Independent Practice, Montreal, Quebec, Canada
109. Lise M. Youngblade, Ph.D., Professor and Department Head, Human Development and Family Studies; Associate Dean for Research and Graduate Programs, College of Health and Human Sciences, Colorado State University
110. John A. Zervopoulos, Ph.D., J.D., ABPP, Psychology Law Partners, Dallas, Texas